

COHESION

*citizenship education
on social inclusion*

UCARE

Onderwijs voor een veilige en
democratische samenleving

Co-funded by the Erasmus+
Programme of the European Union

COLOFON

*Onderwijs voor een veilige en democratische samenleving:
Handboek voor docenten bij het lesprogramma UCARE voor burgerlijke en maatschappelijke
vaardigheden voor adolescenten*

Tekst: Marcin Sklad & Eri Park
Eerste publicatie 2016
University College Roosevelt
Postadres: P.O. Box 94 | 4330 AB Middelburg NL
www.ucr.nl | info@ucr.nl

Medegefinancierd door het programma 'Preventie en bestrijding van criminaliteit' van de Europese Unie.

Dit project werd gefinancierd met steun van de Europese Commissie. Deze publicatie (communicatie) geeft alleen de mening van de auteurs weer; de Europese Commissie kan niet verantwoordelijk worden gehouden voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de hierin in opgenomen informatie.

Alle rechten voorbehouden.
ISBN 978-94-92170-18-7
NUR 133

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	8	Materiaal.....	23
DANKWOORD.....	10	Informatie voor de docent.....	23
INLEIDING.....	12	ACTIVITEIT 1B: ONDERSCHIEDEN VAN MIJN ROLLEN	24
DOELEN VAN HET LESPROGRAMMA.....	12	Doelen van de activiteit	24
PROCESSEN EN VERSCHIJNSELEN DIE EEN ROL SPELEN BIJ RADICALISERING.....	12	Beschrijving van de activiteit	24
BENADERING VAN HET RADICALISERINGSPROCES VIA HET ONDERWIJS	14	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	24
PEDAGOGISCHE BENADERING.....	16	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	25
MEDEWERKERS/DOCENTEN	17	Materiaal.....	25
STRUCTUUR VAN HET LESPROGRAMMA	17	Informatie voor de docent	25
STRUCTUUR VAN DE WORKSHOPS	18	ACTIVITEIT 2: OEFENING OVEREENKOMSTEN	25
DEELNEMERS	19	Doelen van de activiteit	25
CONTACTINFORMATIE.....	19	Beschrijving van de activiteit	26
LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP	21	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	27
VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT	21	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	27
Doelen van de activiteit.....	21	Materiaal.....	27
Beschrijving van de activiteit.....	21	Informatie voor de docent	28
Vragen voor de bespreking van de activiteit ..	22	AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE	28
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	22	Doelen van de activiteit	28
Materiaal.....	22	Beschrijving van de activiteit	28
Informatie voor de docent.....	22	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	28
ACTIVITEIT 1A: OEFENING IK BEN... ..	22	Materiaal.....	29
Doelen van de activiteit.....	22	Informatie voor de docent	29
Beschrijving van de activiteit.....	22	WORKSHOPMATERIAAL.....	30
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	23	'Ik ben ..'-uitspraken voor Activiteit 1A.....	30

Voorbeelden van veel voorkomende uitspraken voor Activiteit 2	31	Beschrijving van de activiteit	39
WORKSHOP 2: JIJ HEBT DE CONTROLE.....	32	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	41
LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP:	32	Aanvullend Materiaal.....	41
VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT	32	Informatie voor de docent	41
Doelen van de activiteit.....	32	ACTIVITEIT 3B: BESPREKING VAN OEFENING 3A MINDFULNESS MEDITATIE	41
Beschrijving van de activiteit.....	32	Doelen van de activiteit.....	41
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	33	Beschrijving van de activiteit	41
Materiaal.....	33	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	42
Informatie voor de docent.....	33	AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE	42
ACTIVITEIT 1B: BESPREKING VAN OEFENING 1A IETS DOMS	34	Doelen van de activiteit	42
Doelen van de activiteit.....	34	Beschrijving van de activiteit	42
Beschrijving van de activiteit.....	34	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	42
Vragen voor de bespreking van de activiteit..	34	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	43
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	35	WORKSHOPMATERIAAL.....	44
ACTIVITEIT 2: UITLEG VAN DE HERSENEN MET BEHULP VAN HET HANDMODEL.....	35	Extra mindfulness oefeningen voor Activiteit 3A: Onthoud: Jij hebt de controle	44
Doelen van de activiteit.....	35	WORKSHOP 3: WEERSTAND BIJEN AAN DRUK	45
Beschrijving van de activiteit.....	35	LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP.....	45
Het handmodel van dr. Dan Siegel	35	VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT:.....	45
Analogie met de 'onbewuste olifant'	37	OEFENING MIJN ROL IN 'IETS DOMS'	45
De lijn van doelbewust-naar-automatisch.....	38	Doelen van de activiteit	45
Vragen voor de bespreking van de activiteit..	38	Beschrijving van de activiteit	45
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	39	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	46
Materiaal.....	39	Materiaal.....	47
Informatie voor de docent.....	39	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	47
ACTIVITEIT 3A: OEFENING MINDFULNESS-MEDITATIE	39	ACTIVITEIT 2: VOORDRACHT AFSTAND DOEN VAN ROLLEN	47
Doelen van de activiteit.....	39		

Doelen van de activiteit.....	47	Vragen voor Activiteit 1	54
Beschrijving van de activiteit.....	48	Rollenspelscenario's voor Activiteit 4b	54
Vragen voor de bespreking van de activiteit..	48	WORKSHOP 4: IN ANDERMANS SCHOENEN	
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	49	STAAN.....	55
ACTIVITEIT 3: ILLUSTRATIE GROEPSDRUK....	49	LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP.....	55
Doelen van de activiteit.....	49	VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT.....	55
Beschrijving van de activiteit.....	49	Doelen van de activiteit	55
Vragen voor de bespreking van de activiteit..	49	Beschrijving van de activiteit	55
Materiaal.....	50	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	56
Informatie voor de docent.....	50	Materiaal.....	56
ACTIVITEIT 4A: UITLEG ASSERTIEVE COMMUNICATIE.....	50	Informatie voor de docent.....	56
Doelen van de activiteit.....	50	ACTIVITEIT 1B: BESPREKING VAN OEFENING 1A 'THE CHAIR'.....	57
Beschrijving van de activiteit.....	50	Doelen van de activiteit	57
Vragen voor de bespreking van de activiteit..	51	Beschrijving van de activiteit.....	57
ACTIVITEIT 4B: ROLLENSPEL 'DE PLAAT BLIJFT HANGEN'	51	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	57
Doelen van de activiteit.....	51	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	58
Beschrijving van de activiteit.....	51	ACTIVITEIT 2A: 'DE LETTER' (BRIEFOEFENING)	58
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	52	Doelen van de activiteit	58
Vragen voor de bespreking van de activiteit..	52	Beschrijving van de activiteit.....	58
Materiaal.....	52	Materiaal.....	59
Informatie voor de docent.....	52	Informatie voor de docent.....	59
AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE.....	52	ACTIVITEIT 2B: BESPREKING VAN 'DE LETTER' (BRIEFOEFENING)	59
Doelen van de activiteit.....	52	Doelen van de activiteit	59
Beschrijving van de activiteit.....	53	Beschrijving van de activiteit.....	59
Materiaal.....	53	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	59
Informatie voor de docent.....	53	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	60
WORKSHOPMATERIAAL	54	Materiaal.....	60

ACTIVITEIT 3: OEFENING ABSTRACTE SOCIALE ROLLEN EN CONFLICTOPLOSSING	60	ACTIVITEIT 1B: HET SLAGHOUT EN DE BAL	70
Doelen van de activiteit	60	Doelen van de activiteit	70
Beschrijving van de activiteit	60	Beschrijving van de activiteit	70
Vragen voor de bespreking van de activiteit	61	Vragen voor de bespreking van de activiteit	70
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	62	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	71
Materiaal	62	Materiaal	71
Informatie voor de docent	62	Informatie voor de docent	71
AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE	62	ACTIVITEIT 1C: DE REGEL VAN DE REEKS RADEN	72
Doelen van de activiteit	62	Doelen van de activiteit	72
Beschrijving van de activiteit	62	Beschrijving van de activiteit	72
Materiaal	63	Vragen voor de bespreking van de activiteit	73
Informatie voor de docent	63	Alternative ways to can conduct the activity	73
WORKSHOPMATERIAAL	64	Materiaal	74
Instructiekaarten voor Activiteit 1a	64	Informatie voor de docent	74
Handout met symbool voor Activiteit 2a	65	ACTIVITEIT 2: OEFENING VAN DE ANDERE KANT BEKEKEN	74
Antwoordblad voor Activiteit 2a	66	Doelen van de activiteit	74
Instructies voor het rollenspel voor Activiteit 3	67	Beschrijving van de activiteit	74
WORKSHOP 5: GOED NADENKEN OVER DINGEN	68	Vragen voor de bespreking van de activiteit	75
LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP	68	Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	76
VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT: MINI-VOORDRACHT MINDFULNESS IN KRITISCH DENKEN	68	Materiaal	76
Doelen van de activiteit	68	Informatie voor de docent	76
Beschrijving van de activiteit	68	ACTIVITEIT 3: DE BETROUWBAARHEID VAN EEN BRON BEOORDELEN	76
Vragen voor de bespreking van de activiteit	69	Doelen van de activiteit	76
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	69	Beschrijving van de activiteit	76
		Vragen voor de bespreking van de activiteit	77
		Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren	78

Materiaal.....	78	Beschrijving van de activiteit.....	90
Informatie voor de docent.....	79	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	90
AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE.....	79	Materiaal.....	90
Doelen van de activiteit.....	79	Informatie voor de docent.....	90
Beschrijving van de activiteit.....	79	ACTIVITEIT 3: MINI-VOORDRACHT BELANGHEBBENDEN.....	91
Materiaal.....	79	Doelen van de activiteit.....	91
Informatie voor de docent.....	79	Beschrijving van de activiteit.....	91
WORKSHOPMATERIAAL.....	80	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	92
Voorbeeldargumenten voor Activiteit 2.....	80	Materiaal.....	92
Voorbeeldbronnen voor Activiteit 3.....	82	ACTIVITEIT 3B: BESPREKING BELANGHEBBENDEN IN HET GEKOZEN PROBLEEM.....	93
Schema voor het beoordelen van bronnen voor Activiteit 3.....	84	Doelen van de activiteit.....	93
WORKSHOP 6: STRIJDEN VOOR DE GOEDE ZAAK	85	Beschrijving van de activiteit.....	93
LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP.....	85	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	93
VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT: KLACHTENSESSIE.....	85	Materiaal.....	93
Doelen van de activiteit.....	85	Informatie voor de docent.....	93
Beschrijving van de activiteit.....	85	ACTIVITEIT 4A: MINI-VOORDRACHT BELANGHEBBENDEN MET BESLISSINGSBEVOEGDHEID.....	93
Vragen voor de bespreking van de activiteit..	87	Doelen van de activiteit.....	93
Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren.....	87	Beschrijving van de activiteit.....	93
Materiaal.....	87	Materiaal.....	95
Informatie voor de docent.....	87	ACTIVITEIT 4B: BESPREKING BELANGHEBBENDEN MET BESLISSINGSBEVOEGDHEID.....	95
ACTIVITEIT 2A: MINI-VOORDRACHT MAATSCHAPPELIJKE VERANDERING.....	88	Doelen van de activiteit.....	95
Doelen van de activiteit.....	88	Beschrijving van de activiteit.....	95
Beschrijving van de activiteit.....	88	Vragen voor de bespreking van de activiteit..	95
Materiaal.....	90	Materiaal.....	95
ACTIVITEIT 2B: BESPREKING HET PROBLEEM EN DE DOELEN.....	90	Informatie voor de docent.....	95
Doelen van de activiteit.....	90		

ACTIVITEIT 5A: MINI-VOORDRACHT	ACTIVITEIT 1: MINI-VOORDRACHT
SOORTEN BELANGHEBBENDEN:	CAMPAGNEMETHODEN 105
BONDGENOTEN EN TEGENSTANDERS.....96	Doelen van de activiteit 105
Doelen van de activiteit.....96	Beschrijving van de activiteit 105
Beschrijving van de activiteit.....96	Vragen voor de bespreking van de activiteit
Materiaal.....96	107
ACTIVITEIT 5B: BESPREKING SOORTEN	Materiaal.....107
BELANGHEBBENDEN: BONDGENOTEN EN	ACTIVITEIT 2: ACTIEPLAN 107
TEGENSTANDERS.....96	Doelen van de activiteit 107
Doelen van de activiteit.....96	Beschrijving van de activiteit 107
Beschrijving van de activiteit.....97	Vragen voor de bespreking van de activiteit
Vragen voor de bespreking van de activiteit..97	108
Materiaal.....97	Alternative ways to conduct the activity.....108
AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN	Materiaal.....108
EVALUATIE VAN DE SESSIE.....98	Informatie voor de docent 108
Doelen van de activiteit.....98	AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN
Beschrijving van de activiteit.....98	EVALUATIE VAN DE SESSIE 108
Alternatieve manieren om de activiteit uit te	Doelen van de activiteit 108
voeren 98	Beschrijving van de activiteit 109
Materiaal.....98	Alternatieve manieren om de activiteit uit te
Informatie voor de docent.....98	voeren.....109
WORKSHOPMATERIAAL 99	AFSLUITENDE ACTIVITEIT VAN HET
Blad voor groepsaantekeningen Activiteit 1,	LESPROGRAMMA: EVALUATIE 109
Activiteit 2 Activiteit 3B.....99	Beschrijving van de activiteit 109
PowerPoint dia's voor Activiteit 2 101	Alternatieve manieren om de activiteit uit te
Powerpointdia's voor Activiteit 3 103	voeren.....109
Powerpointdia's voor Activiteit 4 104	WORKSHOPMATERIAAL.....110
WORKSHOP 7: TIJD VOOR VERANDERING..... 105	Powerpointdia's voor Activiteit 1.....110
LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP 105	Powerpointdia's voor Activiteit 2.....112

VOORWOORD

Vandaag de dag, zeventig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, zijn extremisme en radicalisering in Europa eens te meer in rap tempo een ernstig probleem aan het worden. Europese landen worden geconfronteerd met toenemende polarisatie en een steeds grotere aantrekkingskracht van populistische retoriek, zowel bij de kiezers als bij politieke leiders. In sommige landen lijkt de democratie als instituut zelfs niet helemaal veilig te zijn, bijvoorbeeld als gevolg van overheidsmaatregelen of de langzame ineenstorting van de middenklasse. Daarnaast weerklinken luid de echo's van extreme ideologieën die ten grondslag liggen aan gewapende conflicten in andere delen van de wereld, in het bijzonder in Europa als gevolg van globalisering en massale migratie.

Islamitische terreuraanslagen zijn regelmatige items in het nieuws geworden, en een aanzienlijk aantal jongeren is uit Europa vertrokken om vrijwillig deel te nemen aan een oorlog duizenden kilometers van hun thuis en om te doden en te sterven in de naam van een ideologie. Hoe is dit mogelijk? Of nog belangrijker, kunnen we iets doen om dit te voorkomen? Kiemen van radicale ideologieën hebben vruchtbare grond nodig om vruchten te kunnen dragen. De psychologie heeft veel te bieden als het gaat om het verkrijgen van inzicht in de mechanismen die ten grondslag liggen aan het proces van radicalisering. We zijn in staat om diverse omstandigheden, voorwaarden en kenmerken te beschrijven die bijdragen aan radicalisering; toch is erg weinig gedaan om dit proces te voorkomen.

Hoe kunnen we dit verklaren? Misschien omdat de weg naar radicalisering van ieder individu uniek is en verschillende factoren daarbij een beslissende rol kunnen spelen, ondanks het feit dat de lijst van factoren die aan radicalisering bijdragen op zichzelf eindig is. Er is dus niet één universele fundamentele oorzaak van radicalisering. Bovendien gaan slechts een paar mensen met radicale opvattingen over tot geweld, terwijl vele anderen passief blijven. De omstandigheden en eigenschappen die gewelddadige extremisten karakteriseren worden door grote groepen mensen gedeeld, waarvan een grote meerderheid echter nooit zal overgaan tot gewelddadige acties.

Omdat de meest prominente vorm van radicalisering, terrorisme, een criminele activiteit is, zijn de reguliere preventieve maatregelen gericht op het voorkomen van de verwezenlijking van ingrijpende symptomen van radicalisering, in plaats van op het proces zelf. De inspanningen van de politie zijn als vanzelfsprekend gericht op de opsporing van radicale individuen die bezig zijn zich voor te bereiden om gewelddadige acties te ondernemen en op het voorkomen van strafbare feiten, maar zelden op het voorkomen van radicalisering. De politie is in ieder geval slecht uitgerust om radicalisering te voorkomen, omdat boosheid over de status quo of zelfs het aanhangen van extremistische ideologieën op zichzelf geen misdaad zijn en niet noodzakelijkerwijs een voorteken of eerste stap zijn richting openlijke geweldpleging. Bovendien kan gerichte preventieve activiteit ten aanzien van individuen met

een vastgesteld hoog risico op radicalisering veel negatieve gevolgen hebben: (1) het werkt negatieve stereotypering in de hand; (2) het kan leiden tot stigmatisering van deze doelgroepen en van 'verdachte individuen'; (3) het kan leiden tot het creëren van 'martelaren' en 'helden' van radicale bewegingen die voor andere leden van de doelgroep als rolmodel kunnen fungeren; (4) het kan deze individuen de indruk geven dat de staat tegen hen is; en (5) het kan werken als een stimulant voor polarisatie en verdeeldheid van de samenleving, waardoor in andere groepen vreemdelingenhaat en extremisme ontstaat. In deze context zijn we begonnen aan de ambitieuze taak van het ontwikkelen van een modelinterventie, gericht op het voorkomen van radicalisering: een interventie die gericht is op de wortels van het proces van radicalisering, in plaats van een interventie waarmee slechts de geweldadige en tragische gevolgen van de meest extreme en vaak laatste fase van het radicaliseringsproces worden onderdrukt. Een dergelijke interventie dient per definitie universeel te zijn en zou zich niet moeten hoeven richten op het opsporen of identificeren van individuen met het hoogste risicoprofiel. De wens om personen met dat risicoprofiel te identificeren is mogelijk gebaseerd op de veronderstelling dat iemand die zich inlaat met terrorisme niet geestelijk helemaal 'gezond' kan zijn. Psychologisch onderzoek lijkt er echter op te wijzen dat terroristen niet aantoonbaar aan psychische stoornissen lijden, en dat het wel eens zo zou kunnen zijn dat het in de meeste gevallen vooral faciliterende omstandigheden zijn die mensen kwetsbaar maken voor radicalisering. Op het eerste gezicht geeft de

moderne geschiedenis van Europa zelfs aanleiding tot de opvatting dat radicalisme en extremisme een 'natuurlijke' toestand vormen, en dat onze gematigde, pluralistische, liberale democratie vanuit historisch perspectief iets zeldzaams is dat gekoesterd en zorgvuldig beschermd moet worden. Hoewel het vandaag de dag misschien onvoorstelbaar lijkt, was het nog niet zo lang geleden dat Europese landen die zich thans in het centrum van de westerse democratie bevinden, betrokken waren bij systematische genocide uit naam van een ideologie met de steun van de meerderheid van de bevolking. In deze context dient het behoeden van burgers voor radicalisering dan een van de fundamentele taken van een democratische samenleving te zijn. De verantwoordelijkheid voor deze voorbereiding van individuele burgers om te kunnen functioneren in een democratische samenleving wordt formeel bij het schoolsysteem gelegd en gerealiseerd door middel van burgerschapsvorming. Om deze reden hebben we scholen gekozen als platform voor het uitvoeren van de interventie. Scholen bieden ook een gunstige institutionele context binnen het kader van burgerschapsvorming. Bovendien zijn scholen om drie redenen een bijzonder goede plek voor universele interventie: a) zij bieden een natuurlijke context voor leeractiviteiten en zijn een plek waarin jonge mensen een aanzienlijke hoeveelheid tijd doorbrengen; b) ze zijn, per definitie, niet-discriminerend; en c) schoolkinderen zijn op een leeftijd waarop mensen het gevoeligst zijn voor radicalisering. Als we kijken naar de hedendaagse voorbeelden van terroristen die in Europa zijn gesocialiseerd, dan valt op dat velen van hen het proces van

radicalisering op de middelbare schoolleeftijd doormaakten. Om het radicaliseringsproces te voorkomen, is daarom preventieve interventie nodig nog voordat de radicalisering inzet.

Ter voorbereiding van de interventie hebben we allereerst de wetenschappelijke literatuur met betrekking tot radicaliseringsprocessen grondig bestudeerd. Vervolgens hebben we de beschikbare gegevens met betrekking tot mogelijke interventies gericht geanalyseerd op elk van deze processen. Op basis van de beschikbare onderzoeksresultaten hebben we lesstof voor op zichzelf staande lessen geselecteerd en ontwikkeld, met inbegrip van meerdere interactieve oefeningen die geschikt zijn voor middelbare scholieren. Elke individuele oefening werd in de loop van twee jaar getest, beproefd en verder ontwikkeld. Ten slotte hebben we op basis van deze oefeningen een uitgebreid lesprogramma samengesteld, bestaande uit zeven op elkaar aangesloten eenheden voor het ontwikkelen van maatschappelijke en sociale vaardigheden die erop gericht zijn om radicalisering-gerelateerde processen een halt toe te roepen. Het complete lesprogramma is met succes uitgetest en geëvalueerd op verschillende Nederlandse scholen en op verschillende niveaus van het voortgezet onderwijs. Op basis van de beperkingen die bij de uitvoering van de pilot aan het licht kwamen, is het handboek bij het lesprogramma verder aangepast, met deze versie als uiteindelijk resultaat.

DANKWOORD

Dit boek wordt gepubliceerd als een onderdeel van *TERRA II: Terrorism and Radicalisation: training frontliners, victims, and formers to prevent radicalisation, supporting de-radicalisation and disengagement and encouraging citizenship*. Dit project wordt medegefinancierd door het programma 'Preventie en bestrijding van criminaliteit' van de Europese Unie. Radicalisering leidend tot terrorisme en de rol van slachtoffers van terrorisme bij het voorkomen van radicalisering HOME/2013/ISEC/AG/RAD4000005270. Wij willen graag alle mensen bedanken zonder wie dit lesprogramma niet had kunnen worden ontwikkeld: onze schoolcoördinator, Vicki Haverkate, voor de enorme hoeveelheid werk die zij heeft verzet om de praktische aspecten van het project te organiseren; onze partners bij Arq die het TERRA II-project hebben gecoördineerd: Magda Rooze, Holly Young, Barbara de Groot, Norah Schulten en Wouter Cox; de adviesraad van TERRA II: prof. Fathali M. Moghaddam, Hon. Hazel Blears, Maajid Nawaz en dr. Lorenzo Vidino; onze projectpartners van de Quillam Foundation: Haras Rafiq en Jonathan Russell; onze partners bij AV11-M: María Lozano, Ana Rodríguez en Klever Javier Gavilanes Morales; de Dean van UCR, prof. Barbara Oomen, en onze afdelingshoofden, Anya Luscombe en Elizabeth Wiese-Batista Pinto, voor hun steun; het management en de financiële afdeling van UCR, Jorrit Snijder, Jaco van Vliet, Linda Termaten en Nancy Gunter, voor hun hulp bij de administratieve aspecten van het project; prof. Rene Diekstra voor zijn advies en inspiratie; onze onderzoeksassistenten wier hulp bij het

ontwikkelen en uittesten van de lessen van on-schatbare waarde was: Iris van Venrooij, Abigail Pickard, Anh Tran, Jantine Wignand en Pauliene van Eldik; docenten en medewerkers van de scholen die met ons hebben samengewerkt bij het uittesten van de workshops: Mark Jansen, Marco Mersie, Yvette Duijnkerke, Sander Goede, Peter Francke, Ad Oppeneer, Aart Slabbe-korn, Luc van de Zande, Kevin Schuck, Peter Dijkwel, Karien van der Linden, Wiebe Houkamp, Paul Shelton, J. Manten, dhr. De Munck, mevr. Saman, Jeanetter Krieger, dhr. Peene, Chantal Duijvesteijn, Marjan Boumeester, Kerri Isaac, Frans van den Akker, John McGlaggan en Reina van Korput; onze studenten sociale psychologie die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van het lesprogramma, de proef-lessen hebben uitgevoerd en hun ervaringen, feedback en suggesties met ons hebben gedeeld: Ishany Balder, Antonia Bauer, Kirsten Blom, Ann-Cathrin Coenen, Julia Hauer, Adriaan Kousemaker, Anne Christine Makkinje, Roos Middelkoop, Lotte Morskate, Amir Pliev, Katharina Prasse, Eric Schoute, Jasmine Taylor, Ana Terol, Joery de Vos, Larissa Gelderland, Emma Görlich, Shanice Harmon, Anke Keulen, Menthe Rijk, Jeanine Verkade, Roos Vroon, Chiel Bakker, Marika Bazelmans, Hilde van den Berg, Christie Ebeling, Maria Gafforio, Kim Heerkens, Tchyn Lang Ho, Joy Huijskens, Emily Hulsmann, Kira Lemgau, Charlotte Lohmeyer, Isabelle Mulder, Marloes van Noord, Roksolana Okolit, Lotte Olthof, Maaïke Oosterling, Mirte van Os, Julia Visser, Maureen Walrave, Rosanna Baas, Remko den Dulk, Mark Groenendijk, Bas Kooiman, Remo Kortbeek, Juup Kuijpers, Paola Leenhouts

Gonzalez-Espejo, Solomiya Luchechko, Steven Nooter, Eline van Oostrum, Koen de Reus, Maurits Schuur, Arlette Severins, Polina Vyngradova en Femke Yska.

INLEIDING

DOELEN VAN HET LESPROGRAMMA

Het lesprogramma is geschikt en zinvol voor alle jongeren, ongeacht het type gewelddadige ideologie waartoe zij zich mogelijk aangetrokken voelen en ongeacht de vraag of ze een verhoogd risico op radicalisering hebben. Dankzij het universele karakter bereikt het lesprogramma verschillende doelen vanuit verschillende perspectieven: Vanuit het perspectief van het voorkomen van radicalisering vormt het lesprogramma een eerste preventiemaatregel gericht op het voorkomen van radicalisering bij de bron door de sociaalpsychologische oorsprong aan te pakken nog voordat de symptomen optreden. Vanuit het perspectief van het schoolsysteem is het lesprogramma in de eerste plaats een burgerlijk en maatschappelijk competentieprogramma. Vanuit het perspectief van de leerling is het lesprogramma een reeks oefeningen in praktische en nuttige vaardigheden die positief kunnen bijdragen aan hun welzijn en maatschappelijk functioneren. Binnen de workshops wordt het onderwerp van radicalisering niet expliciet genoemd. Het kan tijdens de besprekingen na de oefeningen door leerlingen natuurlijk wel spontaan aan de orde worden gesteld, bijvoorbeeld als ze een nieuwsitem of informatie die ze uit de media hebben opgepikt ter sprake brengen.

PROCESSEN EN VERSCHIJNSELEN DIE EEN ROL SPELEN BIJ RADICALISERING

Uit onze bestudering van de literatuur met betrekking tot processen van radicalisering is duidelijk gebleken dat de meerderheid van gewelddadige radicalen geen psychische stoornis heeft. De idealen, gevoelens en ongenoegens waartoe radicale groeperingen zich aangetrokken voelen, worden gedeeld door grote delen van de samenleving. Toch zijn er veel mensen met een vergelijkbare achtergrond die niet radicaliseren. Hoe kunnen we dit verklaren? Radicalisering is in de kern een groepsproces. Veel jongeren bevinden zich in een situatie waarin betrokkenheid bij gewelddadig extremisme de makkelijkste weg is om te voorzien in hun verder normale sociale behoeften; of ze komen tot de ontdekking dat betrokkenheid bij gewelddadig extremisme kan voorkomen dat bepaalde sociale behoeften worden gefrustreerd. Uit ons literatuuronderzoek bleek dat 'vervulling van de behoefte om geaccepteerd te worden en erbij te horen' een van de belangrijkste processen is die radicalisering in de hand werken. Jonge mensen zoeken vaak aansluiting bij radicale groeperingen omdat deze groepen hen een plaats en een middel kunnen bieden waarmee beter in deze behoefte kan worden voorzien dan bij enige andere groep in hun sociale context mogelijk zou zijn. Daarnaast sluiten veel mensen zich bij radicale groeperingen aan om geaccepteerd te worden door mensen die dicht bij hen staan, wanneer deze mensen ook radicalen zijn. Bovendien kan deelname aan een radicale beweging een aantrekkelijk alternatief zijn voor jonge mensen die op zoek zijn naar

een positieve sociale identiteit en persoonlijke betekenisgeving, in het bijzonder in een situatie waarin perspectieven die de reguliere samenleving biedt nogal somber lijken. De meeste extremistische groepen bieden een 'kant-en-klare' identiteit die perfect geschikt is voor de jeugd die zij proberen aan te spreken. Bevrediging van individuele behoeften kan voor veel rekruten een beslissende factor zijn. Slechts een klein aantal radicalen zal echter openlijk toegeven dat persoonlijk psychologisch profijt de belangrijkste motivatie was om aansluiting te zoeken bij een radicale groepering. Als het gaat om wat mensen in het openbaar verklaren, spelen ook andere processen een rol. Deze processen zorgen voor een aanvaardbare rechtvaardiging voor geweld, en voor een ideologie waaromheen een groep vorm kan geven aan haar identiteit en missie. Misschien wel de belangrijkste reden die wordt genoemd in openlijke verklaringen voor aansluiting bij een radicale beweging is frustratie als gevolg van relatieve achterstelling en een gevoel van discriminatie. Een vergelijkbare rol kan worden gespeeld door het gevoel dat de waarden en belangen van een groep waar een radicale beweging voor opkomt worden bedreigd, vooral in situaties waarin een concrete bron van onvrede ontbreekt. Persoonlijke ervaring van relatieve achterstelling of frustratie kunnen daarbij een rol spelen, maar het gaat vooral om de achterstelling en ontberingen van de groep. Handelen namens een benadeelde groep biedt een nog sterkere moreel aanvaardbare rechtvaardiging voor geweld dan handelen op basis van eigen onvrede. Nog een excuus voor het geweld kan de overtuiging zijn dat wettige middelen niet

effectief zijn, en dat extreme en radicale geweldadige acties overblijven als het enige effectieve middel om de gewenste verandering te bewerkstelligen.

Een radicale mindset houdt per definitie in dat een individu de werkelijkheid waarneemt als een scherp afgebakend conflict tussen een 'in-group' (wij) en een 'out-group' (zij), in combinatie met een sterke voorkeur voor de in-group: geloof in de (morele) superioriteit van de eigen groep. Het radicaliseringsproces kan op vele manieren verlopen, maar meestal is het een geleidelijk proces waarin conformisme in de groep een belangrijke rol speelt. Binnen de groepseenheid neigen de leden ertoe met elkaar te concurreren door te trachten posities in te nemen die meer in overeenstemming zijn met de waargenomen groepsnorm dan posities van andere leden van de groep. Als gevolg van deze interne concurrentie kan een homogene groep, met in eerste instantie nog een mild en welwillend standpunt tegenover radicale ideologieën, relatief snel afglijden naar extremere houdingen. Uiteindelijk leidt dit ertoe dat er geen ruimte meer is voor kritisch denken of individuele reflectie. De sterke rol van groepsconformisme bij radicalisering verklaart de sterkere neiging van collectivistisch georiënteerde personen om betrokken te raken bij terrorisme. In de opbouw naar geweld speelt ook de perceptie van de outgroup (potentiële slachtoffers) een cruciale rol. Niet alleen worden ze gezien als de daders die verantwoordelijk zijn voor het lijden van de ingroup, maar ze worden ook ontmenslijkt of tot object gereduceerd. Het universele karakter van de processen die een rol spelen bij

radicalisering is een duidelijke waarschuwing dat het gevaar van gewelddadige radicalisering zich niet beperkt tot enkelen, maar snel gevolgen kan hebben voor een aanzienlijk deel van de bevolking. Dat is bijvoorbeeld gebleken in Europa in het eerste kwart van de vorige eeuw, en in Rwanda in 1994. Hetzelfde universele karakter van radicaliseringsprocessen biedt echter ook een hoopvol perspectief voor de preventie van radicalisering. Immers, ondanks de universaliteit van dit psychologische proces is de meerderheid van de bevolking niet betrokken bij geweld gericht tegen andere individuen die kunnen worden gecategoriseerd als leden van een out-group. Dit betekent dat de bovengenoemde processen en behoeften kunnen worden gestopt of geleid, of op zodanige wijze kunnen worden benaderd dat zij niet langer leiden tot radicalisering, vijandigheid of geweld. Het onderwijs kan in dit opzicht een belangrijke bijdrage leveren. Het UCARE-lesprogramma is een van de inspanningen in deze richting.

BENADERING VAN HET RADICALISERINGSproces VIA HET ONDERWIJS

In de eerste plaats kan de aantrekkelijkheid van radicale groeperingen drastisch worden vermindert door jongeren andere, minder ingrijpende middelen te bieden waarmee ze kunnen voldoen aan hun behoeften om ergens bij te horen en een positieve identiteit van zichzelf bevestigd te zien. Op een breder niveau kan dit worden bereikt door het creëren van een samenleving waarbinnen jonge mensen kunnen gedijen en een positieve identiteit kunnen opbouwen,

ongeacht hun religieuze, etnische of culturele achtergrond en hun status als meerderheid of minderheid. Het UCARE-lesprogramma probeert hieraan een rechtstreekse bijdrage te leveren binnen de directe sociale omgeving en de schoolklas van deelnemers. Van begin af aan was het lesprogramma gericht op het stimuleren van de sociale cohesie in de klas, langs drie wegen: 1) leerlingen van een klas de gelegenheid te bieden zich bewust te worden van de onderlinge overeenkomsten, om op die manier etnische en religieuze scheidslijnen te overstijgen; 2) hen te laten ontdekken dat ze samen met klasgenoten van andere etnische en religieuze achtergronden deel uitmaken van dezelfde in-group; en 3) het verbeteren van het wederzijds begrip. De onderliggende aanname is dat de schoolklas de meest gunstige en natuurlijke in-group is voor leerlingen. Als het een sociaal samenhangende klas is, kan deze omgeving voorzien in de behoefte om ergens bij te horen. Wanneer deze behoefte niet wordt vervuld, kan dit ertoe leiden dat jongeren zich tot radicale groeperingen wenden. Wanneer op school sterke vriendschapsbanden zijn ontstaan, kunnen deze ook na het eindexamen nog een beschermende functie bieden. Samenhang in de klas is bij uitstek waardevol in een cultureel diverse omgeving. Het vormen van één samenhangende in-group met daarbinnen mogelijk conflicterende groepen is misschien wel de enige effectieve manier om bevooroordeelung in het voordeel van de in-group definitief weg te nemen. Als de situatie in de klas inderdaad zodanig kan worden gestuurd dat de klasgenoten hun klas beschouwen als hun ingroup (tegenover andere klassen of scholen), dan is er een

reële mogelijkheid dat de kans afneemt dat zij binnen de klas zullen discrimineren op basis van andere mogelijke categorisering, zoals etniciteit en religie. Dit heeft een aantal mogelijke positieve gevolgen. Eén daarvan is dat positieve contacten met leden van andere culturen binnen de klas waarschijnlijk zullen leiden tot minder vooroordelen jegens die cultuur. Bovendien maakt ervaring met een cultureel diverse in-group op school het gemakkelijker voor mensen om in de toekomst ook een diverse in-group te vormen en daarvan deel uit te maken. Daarentegen is een cultureel diverse klas waarin geen sociale cohesie bestaat ter overbrugging van etnische en culturele scheidslijnen en waarin de nadruk ligt op de verschillen tussen etnische geledingen, mogelijk het terrein van felle competitie en conflicten tussen groepen, wat een perfecte voedingsbodem voor radicalisering kan zijn. De workshops waaruit het lesprogramma is opgebouwd en die in dit handboek worden beschreven, hebben betrekking op persoonlijke sociale behoeften en verklaringen die mensen geven voor hun betrokkenheid bij een radicale beweging. Workshop 1 heeft tot doel de cohesie in de klas te versterken en de perceptie van overeenkomsten tussen klasgenoten te stimuleren, om op die manier te voorzien in de behoefte ergens bij te horen die jongeren kunnen ervaren. Door middel van het vaststellen van de eigen sterke punten en rollen wordt de deelnemers ook een kader geboden voor het opbouwen van een positieve identiteit. De workshop wordt uitgevoerd in de geest van positieve ontwikkeling voor jongeren en positieve psychologie. Workshops 2 en 3 zijn voornamelijk gewijd aan het stimuleren van de

weerbaarheid tegen groepsdruk. Workshop 2 is gericht op het vergroten van de controle over gevoelens. In deze workshop worden de deelnemers gestimuleerd om vaardigheden te ontwikkelen en te verbeteren op het gebied van zelfregulering en zelfreflectie. Workshop 3 is gericht op de bewustwording van groepsdruk. Ook biedt deze workshop mogelijkheden en strategieën om weerstand te bieden tegen groepsdruk, door middel van assertiviteit. Workshop 4 heeft tot doel de neiging tot het gebruik van het 'wij tegen zij'-denkbeeld te verminderen, door inzicht in het perspectief van andere mensen te creëren. Hierdoor nemen vooroordelen af en wordt empathie ten opzichte van de out-group gestimuleerd. Het is bewezen dat het oefenen van vaardigheden om een ander perspectief aan te nemen, de tweede meest effectieve manier is om vooroordelen jegens een out-group te verminderen. Alleen het hebben van positieve contacten heeft nog meer effect. Workshop 5 is gewijd aan het stimuleren van kritische onbevangenheid en kritisch denken. Kritische onbevangenheid is het tegenovergestelde van het dogmatisme van gewelddadige radicale ideologieën en de gesimplificeerde oplossingen die radicale groeperingen bieden. Het stimuleren van kritisch denken helpt om individuen weerbaar te maken tegen de populistische retoriek van extremisten. In Workshop 6 en 7 krijgen de deelnemers training in het op democratische wijze verdedigen en uitoefenen van hun rechten. Deze twee workshops zijn gewijd aan de bewustwording van alternatieven voor geweld. Ze zijn gericht op empowerment van jongeren, waaronder leden van kansarme groepen. Praktische kennis van manieren om op

een democratische manier invloed uit te oefenen kan een haalbaar en moeilijk af te wijzen alternatief voor geweld zijn.

PEDAGOGISCHE BENADERING

Dit lespakket is gericht op de bevordering van de competenties voor democratie, kritisch denken en kritisch burgerschap. Om die reden zou het expliciet stimuleren van 'correcte attitudes' met behulp van een frontale, autoritaire benadering van het onderwijs exact het tegenovergestelde zijn van datgene wat met sommige van de workshops in dit lesprogramma wordt beoogd. Vandaar dat in het lesprogramma gebruik wordt gemaakt van een democratische benadering van het leren en van leerlinggericht leren, waarbij de docenten in plaats van frontaal les te geven veel meer de taak hebben om activiteiten en gesprekken te begeleiden. Dit geeft leerlingen de mogelijkheid om dingen te ervaren en zelfstandig hun eigen conclusies te trekken, wat hen vervolgens weer helpt om zich de nieuwverworven kennis ook echt eigen te maken. In elke workshop vinden besprekingen plaats die door een trainer worden aangestuurd en die de leerlingen helpen om: 1) zich bewust te worden van de implicaties van de oefeningen en daarvan te leren middels reflectie; 2) een verband te leggen tussen boodschap van de workshopoefeningen en hun eigen ervaringen; en 3) een verband te leggen tussen de oefeningen onderling, om zo tot een diepgaander begrip te komen en het vermogen te ontwikkelen om hun kennis ook naar andere situaties te veralgemeniseren. Vanwege de aard van de lesopzet is het van belang dat docenten

de doelen van elke oefening scherp voor ogen hebben en bereid zijn om de reflectie/bespreking zodanig te begeleiden dat de deelnemers datgene wat ze ervaren tijdens de oefening in verband brengen met de doelen van de oefening en met hun eigen leven. Aan het eind van de workshop hebben de deelnemers hopelijk niet alleen een aantal inzichten of vaardigheden verworven die kunnen voorkomen dat zij zich ontwikkelen tot gewelddadige radicalen, maar hebben zij ook het gevoel dat ze iets hebben geleerd dat hen van nut kan zijn in hun dagelijkse leven. Om ervoor te zorgen dat het lesprogramma internationaal toepasbaar is gedurende een langere periode, is het zoveel mogelijk context-onafhankelijk, zonder verwijzingen naar de actualiteit of specifieke politieke ontwikkelingen. Docenten hebben de vrijheid om het materiaal te contextualiseren en voorbeelden te kiezen die het meest geschikt zijn voor de specifieke groep jongeren met wie zij werken. Docenten willen misschien ook de taal en de methode voor het begeleiden van de besprekingen aanpassen aan de doelgroep. In sommige onderwijsinstellingen hebben leerlingen misschien meer tijd en aanmoediging nodig om actief deel te nemen aan klassengesprekken en zich over te geven aan zelfreflectie. De term 'radicalisering' wordt niet expliciet genoemd in het workshopmateriaal, want er zijn in het lesprogramma geen onderwerpen opgenomen die een 'averechts' effect zouden kunnen hebben wanneer deze niet op zeer zorgvuldige wijze worden benaderd. Dit betekent dat docenten geen beladen onderwerpen zoals terrorisme, fundamentalisme of ideologisch extremisme aan de orde hoeven te stellen. Niettemin zijn deze

onderwerpen wel aanwezig in de media, en is er wel een verband tussen deze onderwerpen en de vaardigheden die in dit lesprogramma worden geoefend. Dergelijke onderwerpen kunnen door leerlingen dus spontaan worden aangesneden, en docenten zullen hier wellicht op voorbereid willen zijn. Voor het merendeel vindt de introductie

van vaardigheden en mentale gewoonten plaats op veilig terrein. Na hun introductie kunnen deze vaardigheden en gewoonten ook in andere contexten worden geoefend en gebruikt, en uiteindelijk worden toegepast op actuele, meer polariserende kwesties. De basis van het lesprogramma kan eenvoudig worden uitgebreid door meer diepgaande gesprekken te voeren en door onderwerpen in meer detail te bespreken. Met het oog op synergetische effecten kan het lesprogramma ook worden uitgevoerd in combinatie met andere preventieprogramma's die gericht zijn op het schoolklimaat, de samenleving als geheel of op individuen die risico lopen. Dit lesprogramma vormt een sterke aanvulling op dergelijke programma's en is daarmee niet in competitie. Het lesprogramma kan op een veilige manier een psychologische basis leggen voor toekomstige activiteiten waarin radicalisering wel expliciet aan de orde wordt gesteld. Tevens kan dit lesprogramma de effectiviteit van programma's gericht op het schoolklimaat versterken, dankzij de ontwikkeling van een aantal basiscompetenties, die in een gunstige sociale omgeving verder kunnen worden verrijkt.

MEDEWERKERS/DOCENTEN

Het lesprogramma is ontworpen om te worden uitgevoerd door een 'gewone' docent of trainer. Er zijn geen specifieke vereisten zoals een uitgebreide kennis van radicaliseringsprocessen of van de psychologie in het algemeen. Kennis van de deelnemers, algemene ervaring in het leiden van klassikale gesprekken en het vermogen sturing te geven aan kleine, intensieve gespreksgroepen is belangrijk, omdat het succes van de interventie afhangt van het vermogen van de trainer om groepsdiscussies te leiden en bij de deelnemers reflectie op het materiaal los te maken – in plaats van de beoogde reflectiepunten zelf op te sommen. Om de doelen van de verschillende oefeningen te bereiken, is het van belang dat de docent daarin voldoende inzicht heeft. Het is om die reden aan te raden een training te volgen voor de uitvoering van het lesprogramma.

STRUCTUUR VAN HET LESPROGRAMMA

De kern van het lesprogramma bestaat uit zeven workshops. Voor de uitvoering van een workshop is minimaal 45 minuten vereist. De workshops kunnen eenvoudig worden uitgebreid naar een duur van meer dan een uur. Sommige workshops kunnen ook worden gebruikt als losstaande interventies. De verworven vaardigheden en de activiteiten van het lesprogramma kunnen worden voortgezet en benut in andere lessen die door dezelfde leerlingen worden gevolgd.

STRUCTUUR VAN DE WORKSHOPS

De meeste workshops volgen een vergelijkbaar patroon, met uitzondering van de eerste en laatste workshop. De eerste workshop is anders dan alle andere omdat hierin de voorbereiding plaatsvindt voor het verloop en de sfeer van de volgende sessies. Tijdens de eerste minuten van de eerste workshop stellen de docenten zich voor, overtuigen zij de leerlingen van het persoonlijk profijt dat zij van deze lessen zullen hebben en komen zij ten slotte met de deelnemers gedragsregels overeen voor het gehele programma. Naast het expliciete doel van de workshop, namelijk te leren over de eigen meervoudige identiteiten en rollen, is de eerste workshop ook opgezet om vertrouwen en de cohesie binnen de klas op te bouwen, bijvoorbeeld om etnische en religieuze verschillen te overstijgen. In deze workshop worden vooral inzichten tot stand gebracht en is er nog weinig aandacht voor expliciete vaardigheden.

Workshops 2 tot en met 6 zijn volgens een identieke structuur opgebouwd:

- Inleiding
- Voorbereiding op de oefening
- Bespreking & reflectie
- Kernoefening(en)
- Bespreking(en) & reflectie(s)
- Afsluitende oefening/afsluiting, samenvatting, reflectie en bespreking

De introductie ter verwelkoming (die in het handboek niet expliciet wordt beschreven) vormt een inleiding op de workshop en heeft twee doelen: 1) om leerlingen in de 'workshop-mindset' te krijgen die tijdens de eerste

workshop is gecreëerd; en 2) om het algemene onderwerp van de workshop aan te kondigen en eventueel welke nuttige vaardigheden de leerlingen zullen leren, bijvoorbeeld 'je bewust worden van je gedachten en gevoelens en daar controle over krijgen'. Na de verwelkoming van de leerlingen begint de workshop meestal met een 'Vorbereidende oefening'. Deze oefening heeft als doel aan te tonen waarom de vaardigheden die tijdens de workshop aan bod komen van persoonlijke waarde kunnen zijn voor de deelnemers. De argumenten van de persoonlijke relevantie van een bepaalde vaardigheid worden meestal niet expliciet door de docent genoemd, maar worden in de bespreking die volgt op de 'vorbereidende oefening' door de deelnemers zelf naar voren gebracht. Om de deelnemers ten volste te motiveren, is het van belang dat de docent in staat is om zelf de volgende twee vragen te beantwoorden: (1) Welke dingen zullen de leerlingen leren van de workshop? (2) Waarom zouden de leerlingen deze dingen willen leren?

Deze 'vorbereidende oefening' vormt de inleiding op de 'Kernoefening(en)' van de workshop. De kernoefening(en) is (zijn) gewoonlijk gewijd aan het leren of oefenen en versterken van een bepaalde set vaardigheden die zowel vanuit persoonlijk als maatschappelijk oogpunt nuttig zijn en radicalisering kunnen voorkomen. De beste resultaten worden behaald als de vaardigheden, competenties en gewoonten in de kernoefening(en) op school ook worden geoefend in het kader van andere lessen en activiteiten. Op die manier wordt een hoger niveau van abstractie en synthese tot stand gebracht en het helpt de

leerlingen om het geleerde te vertalen naar zowel praktische aspecten van hun leven als naar bredere maatschappelijke kwesties. Het oefenen en stimuleren van een open, onbevooroordeelde en kritische denkwijze kan ook in andere lessen plaatsvinden, op basis van de leerstof van die lessen. De oefeningen tijdens de workshop leggen de basis voor vaardigheden, waarna de docenten deze vaardigheden verder kunnen trainen door middel van interventies tijdens reguliere lessen. Op die manier kan generalisatie plaatsvinden van de 'gewoonten van de geest' die tijdens de workshop en in andere lessen worden geoefend door middel van relatief veilige onderwerpen. Ten slotte kunnen de docenten geleidelijk overgaan tot activiteiten rond kritisch denken en kritische ruimdenkendheid die rechtstreeks betrekking hebben op actuele onderwerpen die leiden tot gepolariseerde standpunten en waarschijnlijk onderwerp zijn van radicaliserende ideologieën. De laatste activiteit, 'Afsluitende oefening/afsluiting, samenvatting, reflectie & bespreking' heeft als doel om de inzichten die in de workshop zijn verkregen op een rijtje te zetten, samen te vatten en te consolideren. De deelnemers noemen daarbij zelf de dingen op die ze tijdens de workshop hebben geleerd of bereikt. Dit is tegelijkertijd ook een evaluatie, omdat de trainer op basis daarvan kan vaststellen in hoeverre de doelstellingen van de workshop zijn bereikt. De laatste workshop wijkt ook af van de andere bijeenkomsten: de eerste helft is een voortzetting van de voorafgaande workshop, en het tweede deel is gewijd aan afsluiting, samenvatting, reflectie en bespreking van het hele lesprogramma, gevolgd door een kwantitatieve

evaluatie. Voor docenten is vooral de samenvattende nabespreking van het gehele programma nuttig, omdat daarmee niet alleen consolidering van de competentie van de deelnemers plaatsvindt, maar dit de trainer ook de gelegenheid geeft te reflecteren over welke tot het programma behorende inzichten en competenties nog bijzonder levendig in de hoofden van de deelnemers aanwezig zijn en welke snel vergeten zijn.

DEELNEMERS

Alle workshops zijn geschikt voor leerlingen en studenten in de leeftijd van 12 tot 21 jaar en voor alle niveaus van het onderwijs. De ideale leeftijd voor deelname is rond 15 jaar. Als gevolg van de brede opzet van het lesprogramma dient de docent die de workshop leidt de activiteiten aan te passen aan de eisen van een bepaalde groep, rekening houdend met de leeftijd van de deelnemers en het type onderwijs. Dit geldt vooral voor het taalgebruik en de gespreksleiding. Voor een optimaal resultaat dient het lesprogramma bij voorkeur gebruikt te worden in cultureel diverse klassen. Alle oefeningen en activiteiten kunnen echter ook op homogene scholen worden uitgevoerd, en hebben ook dan een positief effect. Er is geen specifieke demografische of etnische doelgroep en geen speciale aandacht voor een bepaald type radicalisering.

CONTACTINFORMATIE

Als u belangstelling heeft om met het lesprogramma te werken, kunt u contact met ons

opnemen via m.sklad@ucr.nl voor meer informatie over de uitvoering en evaluatie. Wij bieden ook trainingen van docenten/trainers, en dit handboek is ook in andere talen verkrijgbaar. Aanvullende informatie en lesmaterialen, waaronder op zichzelf staande lessen voor scholen die deze willen inzetten in het kader van themalessen of die het basiscurriculum van UCARE willen uitbreiden, zijn te verkrijgen via het volgende internetadres: <http://www.ucr.nl/academic-program/Research/Terra%20II/Pages/default.aspx>

WORKSHOP 1: WIE ZIJN WIJ?

Onderwerp: Identiteit en onze rollen

LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP

Leerdoelen van de workshop die betrekking hebben op leerlingen als lid van de gemeenschap van de klas:

- Een gevoel van vertrouwen verkrijgen binnen de klas
- Een sterker gevoel van 'erbij horen' in de klas ervaren
- Een sterker gemeenschapsgevoel ontwikkelen, evenals het gevoel in de klas en op school begrepen te worden
- Een sterker gevoel van sociale cohesie verkrijgen in een etnisch/cultureel diverse klas
- Minder bevooroordeeld en vijandig tegenover anderen komen te staan in een multiculturele samenleving

Leerdoelen van de workshop die betrekking hebben op de leerling als individu:

- Leren over de eigen identiteit
- Bewust worden van de positieve aspecten van de eigen identiteit en van de eigen positieve vaardigheden en kwaliteiten
- Bewust worden van de overeenkomsten tussen de eigen identiteit en de identiteit van klasgenoten
- Bewust worden van de eigen verschillende rollen en identiteiten

Leerdoelen van de workshop die betrekking hebben op het individu binnen de groep

- Succes ervaren binnen een groep
- Bestand worden tegen de invloed van groepen

VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT

Doelen van de activiteit

- Kennismaken met de docent(en) van de workshop
- De opzet (en het doel) van de workshops begrijpen
- Kennisnemen en onderschrijven van de regels van de docent(en)

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Begin de eerste les met een groep nieuwe leerlingen met jezelf voor te stellen. Leg vervolgens uit dat je zeven workshops zult leiden waarin de leerlingen verschillende vaardigheden zullen leren. De workshops zijn gebaseerd op psychologische theorieën en de leerlingen zullen tijdens de workshops kennis opdoen die hen in het dagelijks leven kan helpen bij het omgaan met andere mensen en met zichzelf. De vaardigheden kunnen nuttig zijn in de korte dagelijkse ontmoetingen met andere mensen, bijvoorbeeld vrienden, familieleden en vreemden, maar kunnen ook van pas komen als zij de gemeenschappen en instellingen waarin ze leven, leren en werken, of zelfs de samenleving als geheel, willen verbeteren. De workshops bestaan onder andere

uit oefeningen waarmee leerlingen hun vaardigheden kunnen versterken en nog beter kunnen beheersen. In sommige gevallen kunnen zij zich bewust worden van kwesties die zij eerder nog niet hadden opgemerkt. Voor een optimaal resultaat van de workshops is het van belang dat alle leerlingen actief deelnemen. Ze moeten aandachtig luisteren naar de docent, en de deelnemers mogen geen onbeleefde of oordelende opmerkingen tegen of over elkaar maken. Alles wat binnen de workshops wordt gedeeld door andere leerlingen dient vertrouwelijk te worden behandeld. Leerlingen dienen elkaar met respect te behandelen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Vraag de klas of ze vragen hebben over de basisregels of dat er iets anders is dat toelichting behoeft.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- De basisregels kunnen op een whiteboard worden geschreven, of op papier worden gesteld en uitgedeeld.

Materiaal

- Geen extra material nodig.

Informatie voor de docent

- Het is van belang dat de leerlingen goed opletten en luisteren naar de instructies en basisregels.

ACTIVITEIT 1A: OEFENING IK BEN...¹

Doelen van de activiteit

- Kennismaken met het begrip identiteit
- Nadenken over en reflecteren op de eigen identiteit

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Leg het concept 'identiteit' aan de leerlingen uit. Licht de volgende definities van 'identiteit' toe:

- "Het besef van een individu bij een sociale categorie of groep te horen"²
- "De voorstelling van een persoon van zijn/haar rollen en het vermogen om de betekenissen en verwachtingen die met deze rollen samenhangen in zichzelf om te zetten"³
- "Betekenissen die individuen aan zichzelf toekennen"⁴

Om de leerlingen te helpen bij het begrijpen van het begrip identiteit, kunt u hen uw eigen

---

¹ Deze oefening is gebaseerd op Sinai, M., Kaplan, A., & Flum, H. (2012). Promoting identity exploration within the school curriculum; A design-based study in a Junior High literature lesson in Israel. *Contemporary Educational Psychology*, 37, 195–205. doi:10.1016/j.cedpsych.2012.01.006

² Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). Identity theory and social identity theory (blz. 255). *Social Psychology Quarterly*, 63(3), 224–237. doi: 10.2307/2695870

³ Ibidem

⁴ Dutton, J. E., Roberts, L. M., & Bednar, J. (2010). Pathways for positive identity construction at work: Four types of positive identity and the building of social resources (blz. 266). *Academy of Management Review*, 35(2), 265–293. doi: 10.5465/amr.2010.48463334

persoonlijke identiteitskaart of een anonieme identiteitskaart laten zien. Gebruik de informatie op de identiteitskaart als voorbeeld om uit te leggen dat wij tot verschillende identiteiten behoren. Bijvoorbeeld: Ik ben ... vrouw, Nederlands, blond, 1,77m lang, 22 jaar oud, leerling in klas ..., leerling op ..., student aan de ...

Geef elke leerling de hand-out met de twintig 'Ik ben ...'-uitspraken (zie Materialen voor de workshop). Geef niet te veel voorbeelden, en laat de leerlingen individueel de twintig uitspraken afmaken in bewoordingen die op henzelf betrekking hebben. Geef de leerlingen vier tot zes minuten de tijd om het blad zelfstandig en in stilte in te vullen.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- De oefening kan ook als onderdeel van Activiteit 1B gedaan worden, mits alle groepsleden elkaar vertrouwen en respecteren.

Materiaal

- Vel papier met twintig 'Ik ben ...'-uitspraken (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- Deze invulbladen zijn standaard anoniem, en worden aan het eind van Activiteit 1B ingenomen. U kunt de leerlingen aanraden hun blad op de achterzijde op een geheime manier te markeren, zodat ze hun eigen exemplaar later gemakkelijk terug kunnen vinden.
- Als leerlingen het moeilijk vinden om in termen van uitspraken te denken, geef hen dan maximaal nog twee voorbeelden (bijvoorbeeld: 'Ik ben een meisje', 'Ik ben een zus'), en voeg toe dat alles wat ze opschrijven goed is zolang ze het gevoel hebben dat ze met hun bewoordingen zichzelf beschrijven.
- De uitspraken die leerlingen opschrijven kunnen fysieke, sociale, psychologische of holistische zelfbeschrijvingen zijn. Fysieke zelfbeschrijvingen zijn onder meer: 'Ik ben 16' en 'Ik ben lang'. Sociale zelfaanduidingen hebben betrekking op groepen, sociale rollen of relaties (bijvoorbeeld: 'Ik ben keeper in een voetbalteam'). Psychologische zelfaanduidingen verwijzen naar persoonlijkheidskenmerken, zoals 'Ik ben vriendelijk', terwijl holistische beschrijvingen vage aanduidingen kunnen zijn, bijvoorbeeld: 'Ik ben een persoon.'

ACTIVITEIT 1B: ONDERSCHIEDEN VAN MIJN ROLLEN

Doelen van de activiteit

- Begrijpen van het begrip 'sociale rollen' met betrekking tot de eigen identiteit van de leerling
- Bewust worden van de verschillende sociale rollen die iemand heeft
- Het verschil begrijpen tussen sociale rollen, persoonlijkheidskenmerken en fysieke kenmerken

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Lees de volgende tekst aan de klas voor: *Nu je twintig uitspraken hebt opgeschreven die voor jouw gevoel beschrijven wie je bent, is het tijd om deze uitspraken verder te onderzoeken. De beschrijvingen die je hebt opgeschreven zullen over het algemeen in drie categorieën uiteenvallen: sociale rollen, persoonlijkheidskenmerken en fysieke kenmerken. Sociale rollen zijn rollen die gedefinieerd worden door je deelname aan een bepaalde groep of sociale context. Je hebt bijvoorbeeld een andere rol als je met je vrienden aan het voetballen bent (teamlid, verdediger) dan in de klas (leerling).*

Afhankelijk van de leeftijd en opleiding van de leerlingen kunt u meer voorbeelden van sociale identiteiten/rollen toevoegen, om de taak eenvoudiger te maken. Het doel van deze oefening is om andere sociale categorisering in het zicht te krijgen, niet om de bestaande scheidslijnen te versterken. U kunt daarom beter niet expliciet etnische en religieuze kenmerken noemen,

omdat deze naar alle waarschijnlijkheid door de leerlingen zelf wel naar voren zullen worden gebracht. Zelfs binnen verschillende vriendengroepen kun je verschillende rollen hebben. Persoonlijkheidskenmerken zijn eigenschappen die beschrijven wie je bent en die meestal bepalen hoe je je gedraagt, denkt en voelt. Ten slotte is er de categorie van fysieke kenmerken, die voortkomen uit je uiterlijke verschijning. Probeer je uitspraken nu in te delen in de drie categorieën die je nu kent. Schrijf na elke uitspraak 'sociale rol', 'persoonlijkheid' of 'fysieke verschijning'. Soms kunnen uitspraken tot meer dan één categorie behoren. Zet niet je naam op je blad, maar schrijf er een teken op, bijvoorbeeld een afkorting of een symbool, zodat je je blad kunt herkennen nadat je het hebt ingeleverd.

Als de leerlingen dit hebben gedaan, is het de bedoeling dat u de papieren met de twintig uitspraken verzamelt ter voorbereiding op de volgende oefening. Hierna volgt een korte bespreking.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- In welke categorie vielen de meeste van jouw 'Ik ben ...'-uitspraken?
- Heb je één rol of meerdere rollen? Hoeveel rollen heb je geïdentificeerd?
- Waren er 'Ik ben ...'-uitspraken die moeilijk bij een rol konden worden ingedeeld?

Als er voldoende tijd is:

- Wat heb je van deze oefening over jezelf (over je identiteit) geleerd?

Als de oefening goed ging, dan zou de conclusie

moeten zijn: We hebben veel sociale rollen, en deze maken een groot deel uit van onze identiteit.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- De leerlingen wordt gevraagd om op de lijst met uitspraken alle sociale rollen aan te wijzen en deze op te schrijven op een nieuw vel papier, dat zij daarna inleveren. Daarna kunnen de leerlingen de overblijvende uitspraken in de twee andere categorieën verdelen, terwijl u de volgende oefening voorbereidt.

Materiaal

- Vel papier met twintig 'Ik ben ...'-uitspraken van Activiteit 1A (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- Het is handig om de drie categorieën visueel aan de leerlingen te presenteren, op een bord of door middel van een PowerPointpresentatie.
- Het is nuttig voor leerlingen als de docent door de lesruimte loopt en zijn/haar hulp en advies aan de leerlingen aanbiedt.
- De leerlingen kunnen lastige vragen stellen over kenmerken die moeilijk te categoriseren zijn, bijv. leeftijd. Het is belangrijk er in de bespreking op te

wijzen dat bepaalde fysieke kenmerken verbonden zijn aan bepaalde rollen of andere identiteiten, en dat op grond van bepaalde rollen van ons verwacht wordt dat wij ons op een bepaalde manier te gedragen, bijvoorbeeld omdat daar een bepaalde persoonlijkheid bij hoort (bijv.: 'We

- zijn leerlingen, dus we moeten ons beleefd gedragen.')

ACTIVITEIT 2: OEFENING OVEREENKOMSTEN⁵

Doelen van de activiteit

- Meer empathisch en begripvol worden ten opzichte van de ander
- Bewust worden van overeenkomsten tussen de eigen identiteit en die van klasgenoten
- Minder bevooroordeeld en vijandig tegenover anderen komen te staan in een multiculturele samenleving
- Een sterker gevoel van 'erbij horen' in de klas ervaren
- Een sterker gevoel van sociale cohesie verkrijgen in een etnisch/cultureel diverse klas
- Een sterker gemeenschapsgevoel ontwikkelen, evenals het gevoel in de klas en op school begrepen te worden

---

⁵ Deze oefening is afgeleid van 'over the line'-oefeningen op Challenge Day (<http://www.challengeday.org/>)

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 15 minuten

Instructies: Verzamel de bladen met de twintig uitspraken van de leerlingen en selecteer snel de uitspraken die: 1) sociale rollen zijn (groepcategorisatie); 2) waarschijnlijk door meerdere leerlingen in de klas worden gedeeld; en 3) niet etnische en/of religieuze categorieën zijn die de samenleving verdelen en polariseren (zie ook hierna, 'Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren'). De uitspraken moeten door de trainer worden geselecteerd, want als de leerlingen de uitspraken zelf voorlezen, kan dit sociale spanningen binnen de klas versterken (zie opmerking). Om tijd te besparen kan ook de lijst met voorbeelden van uitspraken (zie 'Materialen' hieronder) worden gebruikt om met de oefening te starten. Vraag aan het begin van de oefening de leerlingen om met gesloten ogen in een kring te gaan staan. Vervolgens leest de trainer één voor één de geselecteerde uitspraken op. Hiervoor kunnen de meest voorkomende uitspraken van Activiteit 1A worden gebruikt. Het is echter wel van belang na te gaan wat voor soort uitspraken de leerlingen hebben opgeschreven (zie hieronder voor meer informatie).

Deze oefening is bedoeld om leerlingen te laten beseffen dat ze veel gemeen hebben met hun klasgenoten, zodat de groepscohesie toeneemt en ze zich veilig voelen om persoonlijke informatie te delen. Vraag de leerlingen om wanneer een uitspraak op hen van toepassing is, twee stappen naar voren te doen in de kring en daar een kleinere kring te vormen. De leerlingen in de binnenste kring krijgen dan vijf seconden

om hun ogen te openen en in stilte elkaar te begroeten en te observeren. Alle leerlingen in de buitenste kring houden hun ogen al die tijd gesloten. Het is van belang dat u benadrukt dat de ogen gesloten moeten blijven. Dit om een zo veilig mogelijke omgeving te creëren, waarin leerlingen zich niet onder druk voelen staan wanneer zij persoonlijke ervaringen, overtuigingen of meningen kenbaar maken. Na het begroeten van hun medeleerlingen keren de leerlingen in de binnenste kring weer terug naar de buitenste kring en sluiten zij hun ogen weer. Dit hele proces wordt herhaald voor de andere uitspraken. De oefening kan beginnen met eenvoudige uitspraken over gemeenschappelijke fysieke kenmerken (bijvoorbeeld geslacht of haarkleur) en snel overgaan op sociale groepen en rollen (bijvoorbeeld: 'Ik ben een scholier') en eventueel op meer persoonlijke relevante informatie (bijvoorbeeld: 'Ik ben een kind van gescheiden ouders'). Zorg ervoor dat vóór het afsluiten van de oefening alle leerlingen ten minste één gedeelde identiteit/rol met anderen hebben en dat dus iedereen een keer een stap naar voren heeft gezet. Na de oefening volgt een bespreking aan de hand van onderstaande vragen.

BELANGRIJKE OPMERKING: Om te zorgen voor een gemeenschapsgevoel, is het van belang dat u uitspraken kiest waardoor meerdere leerlingen zich aangesproken voelen. Daarnaast is het goed als er uitspraken zijn die gerelateerd zijn aan sociale rollen die op alle leerlingen van toepassing zijn. Het is niet de bedoeling dat de geselecteerde uitspraken de gevoelens van diversiteit in de klas versterken (bijvoorbeeld

uitspraken als: 'Ik ben blank', 'Ik ben Marokkaans' mogen niet worden gebruikt). Aangezien er mogelijk weinig tijd is om alle uitspraken van Activiteit 1A aan bod te laten komen, is hieronder en bij de Materialen voor de workshop een lijst opgenomen met voorbeelden van uitspraken die de trainer kan gebruiken.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Hoe voelde het?
- Wat heb je over je klasgenoten geleerd?
- Wat heb je van deze oefening over jezelf (over je identiteit) geleerd?
- Waren er verrassingen?

Als de oefening goed ging, zouden de leerlingen het gevoel moeten hebben dat ze veel gemeenschappelijk hebben met hun klasgenoten. Het gevoel van 'erbij horen' in de klas dat de leerlingen ervaren, zou moeten zijn versterkt.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- De openheid en gevoeligheid van de uitspraken zouden in overeenstemming moeten zijn met het aanvankelijke niveau van vertrouwen tussen de leden van de groep, en dienen zo nodig daaraan aangepast te worden.
- Voor deze oefening kan de hulp van een assistent zeer nuttig zijn. Terwijl de docent de vorige oefening afrondt, kan de assistent de bladen met twintig uitspraken verzamelen en snel een selectie maken van de uitspraken.

Materiaal

- Bij deze oefening wordt gebruik gemaakt van de lijst van meest voorkomende rollen en eigenschappen van Activiteit 1A. De uitspraken dienen betrekking te hebben op rollen en kenmerken die door veel leerlingen van verschillende etnische en culturele groepen worden gedeeld.
- De extra lijst met uitspraken die waarschijnlijk door de meeste leerlingen worden gedeeld, dient ook te worden voorbereid (deze lijst kan worden gebruikt in het geval er niet genoeg tijd is om de uitspraken van Activiteit 1A in te zien en daaruit een selectie te maken):
  1. Ik ben leerling
  2. Ik ben onafhankelijk
  3. Ik ben een meisje
  4. Ik ben een voetballer
  5. Ik ben veertien jaar
  6. Ik ben behulpzaam
  7. Ik ben een zoon
  8. Ik ben een zus
  9. Ik ben gek op zwemmen
  10. Ik ben tennisser
  11. Ik ben hulpvaardig
  12. Ik ben bevriend met iemand die een vriend/vriendin (of vrienden/vriendinnen) heeft uit een ander land of andere cultuur
  13. Ik ben bevriend met iemand uit een ander land of andere cultuur
- Uitspraak 12 moet altijd worden gebruikt!

- Uitspraak 13 mag alleen worden gebruikt in een klas met leerlingen van diverse culturele achtergronden waarin de meeste leerlingen dergelijke vrienden hebben.
- Een aanvullende lijst met voorbeelden van veel voorkomende en geschikte uitspraken is opgenomen in de Materialen voor de workshop.

Informatie voor de docent

De volgende opmerkingen kunnen het beste vermeden worden of mogen alleen met grote voorzichtigheid worden gebruikt:

- Uitspraken die niet ten minste door een paar leerlingen in de groep worden gedeeld.
- Uitspraken die iemand definiëren als een lid van een etnische, culturele en/of religieuze minderheid/meerderheid.
- Uitspraken die een zelfevaluatie zijn, zoals 'Ik ben goed'.

AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE

Doelen van de activiteit

- Evalueren van de boodschap die leerlingen meenemen uit de sessie
- Begrijpen van de belangrijkste onderdelen van de workshop:
  - Leren over de eigen identiteit
  - Leren over de grondbeginselen van zelfreflectie

- Leren over de eigen standpunten en sociale rollen
- Inzicht krijgen in de complexiteit van iemands identiteit
- Bewust worden van de verschillende rollen en identiteiten die iemand heeft
- Bewust worden van de overeenkomsten tussen de eigen identiteit en de identiteiten van klasgenoten
- Een sterker gevoel van 'erbij horen' in de klas tot stand brengen
- Een sterker gevoel van sociale cohesie in een etnisch/cultureel diverse klas tot stand brengen
- Een sterker gemeenschapsgevoel tot stand brengen, evenals het gevoel in de klas en op school begrepen te worden

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Alle leerlingen staan in een kring. De docent gooit een zachte bal naar een willekeurige leerling. Iedere leerling die de bal vangt, doet een uitspraak over wat hij/zij van de workshop heeft geleerd. Wijs de leerlingen erop dat ze moeten denken aan iets wat nog niet door een andere leerling is gezegd. Als een persoon de bal meer dan één keer krijgt, vraag hem/haar dan een nieuw punt te noemen.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Als de klas meer aanmoediging nodig heeft om iets te zeggen, en/of als het

niet mogelijk is om een bal rond te gooien, probeer dan de 'zak-snoep-methode': Laat alle leerlingen in een kring zitten of staan, geef een leerling een zak snoep en vraag hem/haar om iets te noemen wat hij/zij van de oefeningen heeft geleerd. Als de leerling zijn/haar mening heeft gegeven, mag hij/zij de zak snoep doorgeven aan degene naast hem/haar. Dit gaat zo door totdat elke leerling aan het woord is geweest.

- De leerlingen kunnen als huiswerk de vraag meekrijgen om na te denken over alle rollen die ze hebben genoemd en drie goede dingen op te schrijven die elke rol met zich meebrengt. Als je bijvoorbeeld een voetbalfan bent, dan biedt dat jou iets om te doen met vrienden, een team om overwinningen mee te

vieren, onmiddellijke acceptatie door andere fans van hetzelfde team en een gevoel van kracht als je team wint.

Materiaal

- Een zachte bal of een zak snoep

Informatie voor de docent

- Probeer alle groepsleden bij de activiteit te betrekken, dus als sommige leerlingen nog niets gezegd hebben, noem dan hun naam en laat een leerling de bal naar die persoon gooien.
- Als een persoon niets weet te zeggen of niets wil zeggen, dwing hem/haar dan niet, maar spoor aan tot zelfreflectie.

WORKSHOPMATERIAAL

'Ik ben ...'-uitspraken voor Activiteit 1A

Maak de 'Ik ben ...'-uitspraken af in bewoordingen die jou beschrijven. Alle bewoordingen zijn goed als je vindt dat deze jou beschrijven.

1. Ik ben

---

2. Ik ben

---

3. Ik ben

---

4. Ik ben

---

5. Ik ben

---

6. Ik ben

---

7. Ik ben

---

8. Ik ben

---

9. Ik ben

---

10. Ik ben

---

11. Ik ben

---

12. Ik ben

---

13. Ik ben

---

14. Ik ben

---

15. Ik ben

---

16. Ik ben

---

17. Ik ben

---

18. Ik ben

---

19. Ik ben

---

20. Ik ben

Voorbeelden van veel voorkomende uitspraken voor Activiteit 2

Deze uitspraken kunnen worden gebruikt in het geval er niet genoeg tijd is om de uitspraken van Activiteit 1A door te nemen en te beoordelen.

Sociale groepen: Ik ben ...

- leerling
- van een middelbare school, vmbo... (type school)
- een vriend/vriendin
- een zoon/dochter
- een zus/broer
- een fan van
- een fanboy/fangirl
- inwoner van ... (naam woonplaats)
- geboren in ... (naam geboorteplaats)
- Catalaans, Zeeuws, van Norfolk ... (naam provincie)
- een feestganger/een feestbeest
- een vrijwilliger
- een YouTuber
- een gamer
- een fietser
- een muzikant
- een hardloper
- een voetballer
- een hockeyer
- een korfballer
- een sportfan
- een dierenvriend
- een film liefhebber
- een fan van FC Utrecht, Liverpool, Barcelona ... (lokale voetbalclub)

Persoonlijke en fysieke kenmerken: Ik ben ...

- modieus/trendy
- klein/lang
- stil
- druk
- muzikaal
- sterk (stoer)
- lui
- hulpvaardig

WORKSHOP 2: JIJ HEBT DE CONTROLE

Onderwerp: Mindfulness

LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP:

- Vergroten van de controle over automatisch denken en emoties
- Bewust worden van de rol van automatische, onbewuste processen in de hersenen en begrijpen hoe deze processen kunnen worden beïnvloed door de bewuste geest
- Begrijpen van de rol van verschillende hersengebieden bij automatisch en bewust denken
- Begrijpen waarom gedrag niet altijd rationeel is en in welke situaties bewust denken mogelijk verstoord is
- Leren van methoden voor het verkrijgen van controle over automatische processen in de hersenen
- In staat zijn de eigen gedachten en innerlijke processen te observeren en daar meer bewust van worden
- Verbeteren van vaardigheden voor zelfreflectie
- Mindfulness-meditatie kunnen beoefenen

VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT

Oefening Iets doms⁶

Doelen van de activiteit

- Belangstelling krijgen voor andere manieren van denken en de noodzaak van zelfbeheersing begrijpen
- Bewust worden van automatisch en bewust denken
- Inzicht krijgen in de rol van perifere en centrale routes van het bewustzijn
- Beter worden in zelfreflectie
- Begrijpen van het belang zich bewust te zijn van automatische, onbewuste processen in het dagelijks leven
- In staat zijn om soorten situaties te herkennen waarin rationeel, bewust denken mogelijk verstoord is
- Herkennen van rationeel, kritisch en doelbewust denken

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Deel schrijfpapier uit. Lees het volgende fragment aan de klas voor: *Het overkomt ons allemaal van tijd tot tijd dat we iets doms doen waar we later spijt van hebben. Als we terugkijken op deze acties, denken we vaak dat we 'beter hadden kunnen weten' en dat we nooit*

---

⁶ Deze oefening is geïnspireerd op Baim, C., & Guthrie, L. (2014). *Changing offending behaviour* (pp. 94). Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers.

zoiets verkeerd of doms hadden moeten doen. Probeer te denken aan 1 (of 3) situatie(s) waarin jij of één van je vrienden zoiets deed. Denk bijvoorbeeld aan: iets dat je op sociale media hebt geplaatst, in een poging om indruk te maken maar wat jammerlijk mislukte; schreeuwen tegen je ouders; iets gooien naar je broer of zus; een kleine leugen vertellen die meteen uitkwam; koppig iets volhouden terwijl je al wist dat je fout zat; in het vuur van het moment een vriend kwetsen; gemeen zijn tegen iemand; enz. Als je geen situatie over jezelf weet, probeer dan een situatie te bedenken over iemand die je kent, bijvoorbeeld een vriend of familie, maar niet een klasgenoot.

De leerlingen schrijven ieder voor zich situaties op waarin ze iets doms hebben gedaan. Als de tijd het toelaat, kunt u de leerlingen ook vragen om voorbeelden te geven van hun gedrag ten opzichte van klasgenoten (maar dit is ook onderdeel van de bespreking die volgt).

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Pas indien nodig de voorbeelden van de 'domme dingen' aan aan dingen die de leerlingen hadden kunnen doen, in overeenstemming met hun leeftijd. Mogelijke voorbeelden voor oudere leerlingen zijn te veel alcohol drinken of je niet voorbereiden op een examen. Voor

jongere leerlingen kunnen voorbeelden betrekking hebben op iets gemeens over iemand zeggen of iets van iemand afpakken.

- Doe ook een persoonlijke onthulling, om de leerlingen een voorbeeld te stellen en ter verhoging van het vertrouwen: Het is mij bijvoorbeeld eens overkomen dat ik ...

Materiaal

- Papier voor de leerlingen om hun antwoorden op te schrijven.

Informatie voor de docent

- Als leerlingen het moeilijk vinden om situaties te bedenken, geef dan voorbeelden die passend en relevant zijn voor hun leeftijd, bijvoorbeeld 'plaatste een vervelende opmerking op een website van de sociale media' of 'zei iets gemeens over een vriend(in)'.
 Het is belangrijk om de leerlingen erop te wijzen dat ze hun voorbeelden van iets doms dat ze gedaan hebben moeten opschrijven, omdat ze deze in latere workshops nog een keer nodig hebben.

ACTIVITEIT 1B: BESPREKING VAN OEFENING 1A IETS DOMS

Doelen van de activiteit

- Actief deelnemen aan klassengesprekken
- Begrijpen van het concept van andere manieren van denken en van de noodzaak van cognitieve controle
- Bewust worden van de valkuilen van automatisch denken
- Begrijpen van het belang zich bewust te zijn van automatische, onbewuste processen in het dagelijks leven
- In staat zijn om soorten situaties te herkennen waarin rationeel, bewust denken mogelijk verstoord is
- Bewust worden van hoe sterk men geneigd is tot irrationeel gedrag en inzicht krijgen in de redenen waarom dergelijk gedrag kan optreden
- Inzicht hebben in de situationele determinanten van irrationeel gedrag

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Leid het gesprek in door onderstaande vragen te stellen. Gebruik non-verbale communicatie om leerlingen te stimuleren antwoord te geven, en probeer te vermijden dat leerlingen lang achtereen aan het woord zijn of van het onderwerp afdwalen. Ter afsluiting kunt u de resultaten samenvatten door de punten die

de leerlingen naar voren hebben gebracht te parafraseren en te relateren aan de doelen van deze oefening.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Is het je gelukt om situaties te bedenken?
- Wat voor soort 'domme' dingen schoten je te binnen?
- In wat voor omstandigheden gebeurden deze 'domme' dingen?
- Heb jij of de persoon om wie het ging eerst nog even nagedacht over het gedrag of de reactie alvorens te handelen?
- Was jij of de persoon om wie het ging op dat moment (enigszins) overmand door sterke emoties?
- Was je alleen of met andere mensen?

De volgende twee vragen zijn optioneel. Ze kunnen ook later gebruikt worden in de workshop over groepsdruk.

- Als je met anderen was, werd je door hen onder druk gezet? Als dat zo is, kon je 'nee' zeggen?
- Realiseerde je je dat op dat moment?

De volgende twee vragen zijn optioneel. Ze kunnen ook later gebruikt worden in de workshop over kritische onbevangenheid.

- Hoopte je vanbinnen optimistisch dat 'alles uiteindelijk goed zou komen'?
- Vind je achteraf dat je je geluk teveel beproefd hebt?

Het ideale resultaat van de bespreking is dat de leerlingen zich realiseren dat iedereen wel eens iets doet waar hij/zij achteraf spijt van heeft. Het gebeurt vaker als je te veel gedronken hebt, in het gezelschap van anderen bent, onder tijdsdruk bent, wanneer je sterke emoties ervaart, enz.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Als een open klassengesprek niet goed uitvoerbaar is (bijv. vanwege een niet responsieve klas of het ontbreken van een positieve verstandhouding), kan de trainer ook een stemming houden en aantekeningen maken op een whiteboard om de resultaten weer te geven.
- Als de klas zeer open is en een veilig gevoel geeft, begin dan met een kleine persoonlijke onthulling en vraag vervolgens aan de leerlingen om ook enkele voorbeelden te geven. Let er echter op dat het gesprek niet afdwaalt naar niet-persoonlijke (niet schaamtevolle) voorvallen.

ACTIVITEIT 2: UITLEG VAN DE HERSENEN MET BEHULP VAN HET HANDMODEL

Doelen van de activiteit

- Begrijpen van de rol van verschillende hersengebieden bij automatisch en bewust denken
- Begrijpen van het verschil tussen bewuste/weloverwogen beslissingen en onbewuste/automatische beslissingen
- Inzicht krijgen in bronnen van irrationaliteit
- Inzicht krijgen in situationele signalen die irrationele handelingen kunnen uitlokken

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Geef eerst een overzicht van de verschillende hersengebieden en hun functies (zie het handmodel hieronder voor een uitleg van de functies). Geef vervolgens een uitleg van de hersengebieden en hun functie met behulp van het handmodel, waarbij alle leerlingen actief met u meedoen. Deze uitleg wordt gevolgd door de 'onbewuste olifant'-analogie, en de lijn van doelbewust-naar-automatisch. Ten slotte vraagt u de leerlingen naar verstoorde/adaptieve functies van hersengebieden.

Het handmodel van dr. Dan Siegel⁷

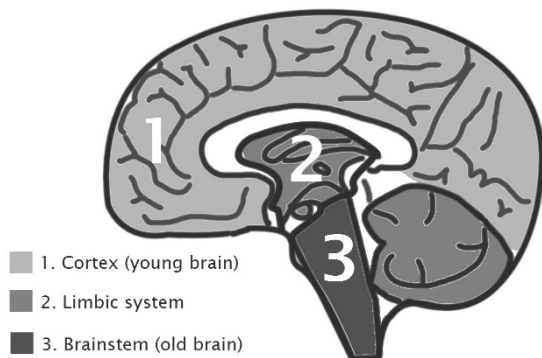
Het handmodel is een toegepaste manier om te illustreren dat op sommige momenten de cortex

⁷ Deze oefening is geïnspireerd op Baim, C., & Guthrie, L. (2014). Werkblad: Inzicht in mijn hersenen Deel 1, Werkblad: Inzicht in

mijn hersenen Deel 2 In Changing Offending Behaviour (blz. 92–93). Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers.

actiever is en op andere momenten het limbisch systeem meer op de voorgrond treedt. Om de uitleg concreter voor de leerlingen te maken, is het de bedoeling dat zij met hun handen uw demonstratie imiteren. Voer de oefening uit en moedig de leerlingen aan om allemaal met hun handen de bewegingen te maken die worden beschreven in de tekst die u voorleest:

Iedereen houdt één geopende hand omhoog: De onderarm geeft het ruggenmerg weer, dat de hersenen verbindt met de rest van het lichaam. Waar de hand begint zit de hersenstam of het reptielenbrein. Dit is het oudste deel van de hersenen, het deel dat het eerst tot ontwikkeling kwam tijdens het evolutieproces. Het grootste deel van de binnenkomende informatie gaat via de hersenstam naar de hersenen, waar de informatie vervolgens naar de andere delen van de hersenen wordt gestuurd. De hersenstam is verantwoordelijk voor de meest elementaire menselijke functies, zoals ademhaling, slaap en het reguleren van de hartslag. Deze functies zijn onbewust en vinden plaats buiten onze bewuste controle.

Vouw nu allemaal je duim over je handpalm: De duim staat voor het limbisch systeem, een deel van de 'oude hersenen' dat in de evolutie na de hersenstam tot ontwikkeling kwam. Net als de hersenstam is de werking van het limbisch systeem vooral onbewust. Het limbisch systeem is zeer belangrijk om te overleven, omdat het de instincten reguleert: het registreert welke situaties we moeten vermijden (bijv. slangen), en op welke situaties we juist af moeten gaan (bijv. voedsel). Het limbisch systeem reguleert ook de emoties, produceert heel snel emotionele oordelen en beslissingen en speelt een rol bij het leren. De hoge snelheid is een adaptieve reactie in situaties waarin mensen in gevaar zijn, en activeert de vecht-of-vlucht-reactie. Dit is een fysiologische respons die zich heeft ontwikkeld om snel te reageren op een waargenomen bedreiging voor het voortbestaan, een aanval of een schadelijke gebeurtenis. Het limbisch systeem blijft echter ook actief wanneer er geen reëel gevaar dreigt. De 'oude hersenen' en het limbisch systeem, dat wil zeggen, 'de duim', reguleren zonder dat wij het merken ons leven. Daarom is het belangrijk om te leren hoe we onze aandacht kunnen gebruiken om onze 'oude hersenen' en het limbisch systeem onder onze bewuste controle te krijgen, op het moment dat wij dat willen. Het belangrijkste deel van de hersenen voor het controleren van de emoties is de

cortex, die wordt voorgesteld door 'de vingers'.

 Vouw nu allemaal je vingers over je duim om een vuist te maken: Het bovenste deel van de vingers en de nagels geven de prefrontale cortex weer, een gebied van de hersenen dat gespecialiseerd is in rationeel denken, plannen en besluitvorming. Dit deel van de hersenen heeft zich in de evolutie als laatste ontwikkeld, en is het gebied dat vergeleken met andere dieren bij mensen het meest uitgebreid en verfijnd ontwikkeld is. Dit gebied kan bewuste acties uitvoeren, wat betekent dat het soms kan worden gecontroleerd, en dat het de activiteit van andere, onbewuste hersengebieden kan beïnvloeden. De cortex werkt wel langzamer dan het limbisch systeem. En als het limbisch systeem in staat van grote opwindning verkeert, wordt het onmogelijk om helder te denken (maak dit aanschouwelijk door de vingers weer te strekken, zodat de duim – dat wil zeggen, het limbisch systeem – weer zichtbaar wordt). Als het limbisch systeem tot de conclusie komt dat een situatie ernstig is, neemt het de controle over om het proces van vecht-of-vluchtbeslissingen te versnellen. Gelukkig hoeven we in de meeste moderne samenlevingen niet dagelijks te vechten om te overleven, maar deze werking van het

limbisch systeem zorgt er wel voor dat we ons vaak ongelukkig voelen wanneer emoties 'ons oordeel vertroebelen'. Het goede nieuws is dat het mogelijk is om controle te verkrijgen over het limbisch systeem door middel van de cortex.

Analogie met de 'onbewuste olifant'⁸

Om het verschil tussen het bewuste en het onbewuste te illustreren, leest u de volgende analogie voor aan de leerlingen, eventueel vergezeld van een afbeelding van een olifant met een berijder: *Stel je een olifant voor met een klein jongetje op zijn rug. De olifant staat voor de onbewuste geest, en de berijder voor de bewuste geest. De berijder heeft de teugels in zijn hand en kan de olifant sturen of hem stil laten staan. Maar als de olifant een echt sterke wil heeft, lukt het de berijder misschien niet om de olifant te beïnvloeden. De berijder kan de olifant helpen betere keuzes te maken, omdat hij het vermogen heeft om vooruit te kijken naar de toekomst, met anderen te spreken en in staat is om met behulp van kaarten een route uit te stippelen. De berijder kan echter nauwelijks iets doen dat tegen de wil van de olifant ingaat. De olifant, die voor het onbewuste staat, draagt automatische functies met zich mee zoals gevoelens, emoties, hartslag en lichaamstemperatuur. De berijder en de olifant kunnen goed samenwerken, en als ze dat ook werkelijk doen, kunnen ze een geweldig team vormen. Alleen soms werken ze niet zo goed samen.*

---

⁸ Deze oefening is geïnspireerd op Haidt, J. (2006). The happiness hypothesis: Finding modern truth in ancient wisdom. Cambridge, UK: Basic Books.

De lijn van doelbewust-naar-automatisch

Trek een verticale lijn op het bord. Schrijf links van de lijn 'Automatische handelingen', en rechts van de lijn 'doelbewuste handelingen'. Om voor leerlingen inzichtelijk te maken wanneer de olifant de controle heeft en wanneer de berijder de controle heeft, vraagt u hen om aan situaties te denken waarin ze doelbewust handelden (wel-overwogen) en situaties waarin ze automatisch handelden, zonder na te denken (bijvoorbeeld wanneer er sterke emoties in het spel waren). Vraag enkele leerlingen om aan te geven waar ze hun situatie op de lijn van doelbewust-naar-automatisch zouden plaatsen. Bespreek in het kort hun voorbeelden. Mogelijke voorbeelden van doelbewuste acties kunnen onder meer het plannen van een reis zijn, een gunst aan iemand vragen, huiswerk maken, nadenken over wat je zou kunnen zeggen tegen een vriend die je hebt beledigd, enz. Mogelijke voorbeelden van automatische acties zijn: schreeuwen naar je ouders als je kwaad bent, wegrekken voor een muis of een spin, een vriend kwetsen uit jaloezie, huilen nadat er iets verdrietigs is gebeurd, iemand uitlachen, enz.

Gebruiken we altijd de juiste methode om beslissingen te nemen? Nee, soms laten we de olifant (het onderbewustzijn) de controle overnemen over onze handelingen in situaties waarin het het beste zou zijn geweest om de kracht van de berijder te gebruiken. Hoe kunnen we de manier waarop we beslissingen nemen veranderen? In de eerste plaats moeten we ons op bepaalde momenten realiseren dat de olifant de controle

heeft over een taak terwijl dat eigenlijk de jongen zou moeten zijn. Daarna moeten we de berijder de controle over de olifant geven. Een manier om dat te doen is tot tien tellen. Op die manier krijgt de olifant gelegenheid om te kalmeren en krijgt de berijder tijd om rustig na te denken over de volgende stap. Vertel de leerlingen vervolgens hoe belangrijk het is om je ervan bewust te zijn of je hersenen emotioneel of juist bedachtzaam reageren. Dit kan worden gekoppeld aan mindfulness. Tellen tot tien is één manier waarop je meer controle over de olifant (onbewuste processen) kunt krijgen. Door mindful te zijn, versterk je je vermogen om je aandacht te controleren, en zal je meer inzicht krijgen in de mentale processen die zich in jouw hoofd afspelen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Gebruiken we altijd de juiste methode om beslissingen te nemen?
- Kijk nog eens naar je voorbeelden van 'iets doms'; hoeveel daarvan zijn het gevolg van een keuze van de olifant?
- Vraag de leerlingen om voorbeelden van situaties waarin ze de automatische of juist doelbewuste weg hebben bewandeld.
- Vraag de leerlingen naar situaties waarin de snelle reactie van de oude hersenen (waaronder het limbisch systeem) adaptief is en situaties waarin de snelle reactie dat juist niet is. Vraag hen vervolgens voorbeelden te bedenken van wat ze kunnen doen om de controle over hun emoties te verkrijgen (tot tien

tellen, concentreren op de ademhaling, afleiding zoeken, enz.).

- Hoe kunnen we de manier waarop we beslissingen nemen beïnvloeden?

Aanvullende optionele vragen voor deze oefening of conclusie:

- Wat hebben jullie geleerd over de functie van de belangrijkste hersengebieden?
- Wat hebben jullie geleerd over je eigen gedrag en emoties?
- Hoe kan deze oefening je helpen om meer controle te verkrijgen over je emoties?

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Met betrekking tot de lijn van doelbewust-naar-automatisch kunt u de leerlingen vragen om drie situaties op te schrijven: Een situatie waarin zij zich links van de lijn bevonden (doelbewust), een situatie waarin zij zich rechts van de lijn bevonden (automatisch) en een situatie waarin zij zich in het midden bevonden (evenwicht tussen doelbewust en automatisch). Het is misschien goed om deze situaties in tweetallen te laten bespreken.
- Een andere mogelijkheid is het bekijken van de video die is opgenomen bij 'Materiaal'.

Materiaal

- Optioneel: Video met uitleg van systeem 1 en 2:

<https://www.youtube.com/watch?v=JiTz2i4VHFw>

Informatie voor de docent

- De bespreking van de oefening dient gericht te blijven op het dagelijks leven van de leerlingen, ook met betrekking tot voorbeelden.

ACTIVITEIT 3A: OEFENING MINDFULNESS-MEDITATIE

Doelen van de activiteit

- In staat zijn om de eerste stappen van een mindfulness-meditatie te beoefenen
- Leren om zelf-observatie te beoefenen
- Bewust worden van de eigen gedachten en inzicht krijgen in de eigen mentale processen
- Versterken van meta-cognitief inzicht en controle
- Verbeteren van de emotionele zelfregulering
- Leren zich te distantiëren van de buitenwereld door middel van de mindfulness meditatietechniek
- Leren van manieren om zich beter te concentreren en te focussen
- Verminderen van stress door het bevorderen van het welzijn
- Bewust worden van groepsdruk

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Introduceer het onderwerp 'mindfulness' door de volgende tekst voor te lezen: *Mindfulness is de doelbewuste, accepterende en niet-oordelende gerichtheid van de aandacht op de eigen emoties, gedachten en gevoelens in het hier-en-nu. Het is een van de belangrijkste sociale vaardigheden die jongeren moeten verwerven. Door de oude Grieken werd deze aandachtstraining ook wel aangeduid als 'ken jezelf'.*

Het helpt je:

- Voorkomen dat je wordt gedreven door impulsieve emotionele reacties op irrationele beslissingen en onredelijke acties
- Stress te verminderen door het vergroten van persoonlijk welzijn
- Studievaardigheden en examencijfers te verbeteren dankzij een effectievere concentratie en focus
- Groepsdruk te weerstaan en assertiever te worden

Lees voor aanvang van de oefening eerst de basisregels van de les voor:

- Respecteer andere mensen door je op jezelf te concentreren en anderen niet te storen.
- De oefening werkt alleen als je stil en gefocust blijft.
- Niet lachen of praten tijdens de oefening.

Lees daarna rustig en langzaam de instructies voor de oefening voor, zodat de leerlingen de tijd krijgen om elke stap op zich in te laten werken. *Mindfulness is aandacht geven aan het hier-en-*

nu zonder te oordelen. Met deze oefening besteed je aandacht aan je voeten, je ademhaling en je buik, om daarna weer terug te keren naar je voeten. Begin met je ogen te sluiten, je voeten plat op de grond te plaatsen en je handen in je schoot te leggen. Richt je aandacht mindful op je voeten en vraag jezelf af: "Hoe voelt het dat mijn voeten op de grond staan?" Verken de ervaring van je voeten, hoe je voeten aanvoelen in je sokken of schoenen, voel de verschillende drukpunten op je voeten en merk de verschillende temperaturen op.

[Minimaal een PAUZE van 15 seconden stilte]

Observeer gewoon wat je ervaart, er is geen goed of fout. Alles wat je aandacht wegneemt van het observeren en ervaren van je voeten is een afleiding. Elke gedachte over heden, verleden of toekomst, iedere zorg of verwachting of intern oordeel – merk deze kort op en laat deze vervolgens weer los.

[Minimaal een PAUZE van twee of drie minuten stilte]

Richt je aandacht weer op je voeten.

[Minimaal een PAUZE van 15 seconden stilte]

Als je klaar bent, laat je aandacht dan van je voeten naar je buik gaan. Je buik is de basis voor mindfulness van je ademhaling. Observeer hoe het voelt om te ademen in dit huidige moment. Verken en ontdek de manier waarop jij je ademhaling voelt. Alles wat je aandacht wegneemt van je ademhaling is een afleiding. Accepteer elke opdringerige gedachte die in je geest opkomt. Dat is oké, maar laat deze gedachten ook weer los en ga terug naar je ademhaling. Richt je aandacht telkens weer terug op je

ademhaling, en beantwoord steeds de vraag: 'Hoe voelt het om te ademen?'

[Minimale pauze van 30 seconden]

Als je klaar bent, haal dan langzaam je aandacht van je ademhaling weg en richt je aandacht weer op het ervaren van je voeten. Begin langzaam je tenen te bewegen, en concentreer je uitsluitend op hoe dat aanvoelt. Laat je gedachten zich langzaam weer richten op andere gebieden van je lichaam en keer langzaam terug uit de toestand van mindfulness. Verplaats je geest naar je lichaam terwijl je je armen en benen strekt, en breng je gedachten langzaam weer terug naar het huidige moment.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Afhankelijk van de hoeveelheid beschikbare tijd kan deze oefening worden verlengd of ingekort. Dit hangt ook af van de focus en aandachtsspanne van de leerlingen. Mindfulness-oefeningen leveren het meeste profijt op als deze op verschillende momenten van de dag individueel worden uitgevoerd. Zorg dat de leerlingen de beschikking hebben over de extra oefeningen⁹ zodat ze in hun vrije tijd zelf kunnen blijven oefenen met mindfulness (zie Materialen voor de workshop).

Aanvullend Materiaal

- Extra oefeningen voor mindfulness-meditatie (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- Als iemand zich ongemakkelijk voelt bij het sluiten van de ogen, dan is een goed alternatief voor deze persoon om zich gedurende de hele oefening te concentreren op een specifiek punt op de vloer.

ACTIVITEIT 3B: BESPREKING VAN OEFENING 3A MINDFULNESS MEDITATIE

Doelen van de activiteit

- De mindfulness-meditatietechniek begrijpen
- Bewust worden van het profijt dat mindfulness biedt
- Inzicht krijgen in de eigen mentale processen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Leid een klassengesprek dat gebaseerd is op onderstaande vragen. Deel na de bespreking het blad met extra oefeningen voor mindfulness-meditatie uit (zie Materialen voor de workshop).

---

⁹ Kabat-Zinn, J. (2004). Wherever you go, there you are (pp. 12–13, 17, 19, 46, 52, 62). London, UK: Little Brown.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Hoeveel verschillende gedachten zijn in vijf minuten door je hoofd gegaan?
- Wat kwam in je op en (hoe) is het je gelukt om dit weer los te laten?
- Wanneer zou de vaardigheid (observeren en loslaten van je gedachten en gevoelens) kunnen worden toegepast en in welke opzichten kan dat nuttig zijn?

De conclusie moet zijn dat het kan helpen bij het controleren van gevoelens en het onderzoeken van gedachten, waardoor leerlingen in staat zijn rationelere keuzes te maken.

AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE

Doelen van de activiteit

- Evalueren van de boodschap die leerlingen meenemen uit de sessie
- Begrijpen van de belangrijkste boodschappen van de workshop:
  - Leren over de rol van verschillende processen en hersengebieden
  - Leren over hoe deze processen het gedrag van iemand kunnen beïnvloeden
  - Vergroten van het besef van de rol van automatische, onbewuste verwerking
  - Begrijpen dat automatische, onbewuste verwerking beïnvloed kan worden door de bewuste geest
  - Begrijpen waarom gedrag niet altijd rationeel is

- Begrijpen in welke situaties bewust denken mogelijk verstoord is
- Leren van methoden voor het verkrijgen van controle over automatische verwerking
- In staat zijn de eigen gedachten en innerlijke processen te observeren en daar meer bewust van worden
- Mindfulness-meditatie kunnen beoefenen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Door de volgende vragen te stellen, kun je beoordelen wat de leerlingen hebben geleerd en hen laten inzien wat ze nu weten.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Wat hebben we vandaag geleerd? (Verwijs indien nodig expliciet terug naar de eerste activiteit om een koppeling tussen alle activiteiten te bevorderen.)

Ondersteunende vragen:

- Op wat voor manier hebben de oefeningen jullie geholpen om de functie van de belangrijkste hersengebieden te begrijpen?
- Op wat voor manier hebben de oefeningen jullie geholpen om je eigen gedrag en emoties te begrijpen?
- Op wat voor manier hebben de oefeningen jullie geholpen om meer controle over jezelf te verkrijgen?

Het resultaat van de bespreking zou ongeveer als volgt moeten zijn: We zijn niet altijd rationeel,

vooral niet wanneer we weinig tijd hebben, opgewonden zijn, dronken zijn of worden beïnvloed door andere mensen. De automatische piloot (de olifant) neemt de controle over en dit is op de lange termijn niet altijd gunstig voor ons. Door even te stoppen en naar onszelf te kijken op een niet-oordelende manier, kunnen we vaststellen wat we denken en voelen en deze gedachten en gevoelens loslaten als deze niet in ons belang zijn, voordat we gedrag gaan vertonen waar we later misschien spijt van hebben of zelfs last van krijgen.

We kunnen door middel van oefening leren om onze automatische piloot beter onder controle te krijgen. We weten ook in welke situaties we gevaar lopen irrationeel te zijn, dus kunnen we in dat soort situaties extra op onze hoede zijn: 'Koop geen huis als je gehaast, opgewonden of dronken bent, of als er vrienden in de buurt zijn die je kunnen beïnvloeden.' Stel de beslissing liever uit en onderzoek eerst je gevoelens en gedachten, en maak daarna pas een keuze. Je kunt irrationele gedachten en gevoelens niet loslaten als je je er niet bewust van bent. Je kunt ze wel laten verdwijnen als je ze onderzoekt en beslist of je echt wilt dat ze jou 'aan de teugel nemen'.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- De bespreking kan ook plaatsvinden volgens hetzelfde format als van de afsluitende activiteit van de vorige workshop.

WORKSHOPMATERIAAL

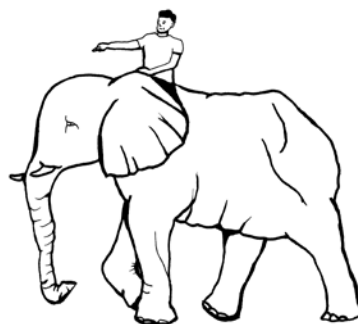
Extra mindfulness oefeningen voor Activiteit 3A:

Onthoud: Jij hebt de controle¹⁰

Probeer een paar minuten per dag rustig te gaan zitten, alles wat je aan het doen bent even te vergeten en je te concentreren op je ademhaling. Laat het huidige moment, alles wat er nu gebeurt en al je gevoelens van dit moment helemaal los. Probeer niet om iets wat er gebeurt te veranderen, sta jezelf toe te ontspannen en alleen aandacht te hebben voor je ademhaling en jezelf.

Probeer in te ademen en je echt te concentreren op hoe dat voelt. Houd deze mentale focus vast terwijl je in- en uitademt. Vergeet even wat er nog gedaan moet worden en waar je naartoe moet. Als je gedachten toch afdwalen, breng je aandacht dan terug naar je ademhaling.

Herinner jezelf er op verschillende momenten van de dag aan dat je geest wakker moet zijn in het huidige moment. Stel jezelf de vraag: 'Waar zijn mijn gedachten op dit moment?' Probeer gedurende de dag toe te staan dat er dingen gebeuren in je leven, zonder te proberen het verloop daarvan te beïnvloeden of gebeurtenissen te voorkomen waar je het niet mee eens bent omdat ze niet passen binnen jouw ideeën over wat er zou moeten gebeuren. Probeer de momenten van je dag aan te wijzen die gemakkelijk, moeilijk of gemiddeld waren.

Als je merkt dat je boos of ongeduldig wordt, probeer dan een situatie vanuit een andere invalshoek te bekijken, vooral als je het gevoel hebt dat je wordt tegengehouden bij iets dat je wilt of moet doen. Handel niet vanuit die boosheid, maar vraag jezelf mindful af wat de boodschap van deze emotie is. Als je bezig bent dit voor jezelf na te gaan, probeer je dan bewust te blijven van je ademhaling in plaats van jezelf te verliezen.

Wanneer je het gevoel hebt dat je te veel werk hebt of dat niemand jouw inspanningen opmerkt, realiseer je dan dat dit misschien niet waar is en dat het misschien alleen maar je eigen gedachten zijn. Geven aan anderen is goed, want daardoor word je je meer bewust van je innerlijke rijkdom. Door te geven en het effect daarvan op anderen op te merken, ben je bezig met het ontdekken en transformeren van jezelf.

---

¹⁰ Kabat-Zinn, J. (2004). *Wherever you go, there you are* (pp. 12–13, 17, 19, 46, 52, 62). London, UK: Little Brown. The elephant and its rider. Illustratie van Abigail Pickard

WORKSHOP 3: WEERSTAND BIEDEN AAN DRUK

Onderwerp: Assertiviteit en weerstand bieden aan groepsdruk

LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP

- Bewust worden van de eigen verschillende rollen en identiteiten in verschillende situaties en de invloed van deze identiteiten en rollen op het eigen gedrag
- Het herkennen en inzien van de voordelen van het hebben van meerdere rollen/identiteiten
- Inzicht hebben in de noodzaak van compromissen tussen de verschillende rollen binnen de eigen identiteit voor het vervullen van levenstaken
- Leren over elementen van de eigen identiteit in relatie tot anderen
- Bewust worden van groepsdruk en druk die samenhangt met een rol
- Meer bestand worden tegen de invloed van groepen
- Inzicht verkrijgen in het nut van assertief zijn
- Strategieën leren om assertiever te zijn

VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT: OEFENING MIJN ROL IN 'IETS DOMS'

Doelen van de activiteit

- Bewust worden van de eigen verschillende rollen en identiteiten in verschillende situaties
- Bewust worden van de invloed van verschillende identiteiten en rollen in verschillende situaties
- Inzicht hebben in het verband tussen automatische, onbewuste gedragingen (besproken tijdens de vorige workshop) en de invloed van identiteiten en rollen
- In staat zijn om soorten situaties en druk te herkennen die verschillende groepsrollen vereisen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Verwijs terug naar de vorige workshop door de leerlingen te vragen weer te denken aan die keer dat ze iets doms hebben gedaan: In de vorige lessen hebben we gesproken over situaties waarin we iets doms hebben gedaan, iets waar we spijt van hebben. We spraken over het soort situaties waarin we meer kans hebben om iets doms te doen. Dat zijn bijvoorbeeld momenten waarop we last hebben van stress, onder invloed zijn (bijv. van alcohol), of onder invloed staan van andere mensen. Pak nu je lijst van de situaties waarin jij of je vriend/vriendin iets doms hebben gedaan.

De leerlingen moesten deze lijst uit de vorige les bewaren. Als niet alle leerlingen hun

aantekeningen hebben bewaard en u vermoedt dat sommigen van hen zich de situaties niet meer kunnen herinneren, herhaal deze dan of geef nog een keer uw eigen voorbeeld van iets doms toen u werd beïnvloed door vermeende verwachtingen van anderen.

Nu gaan we deze situaties verder onderzoeken. Hoe vaak heb jij of je vriend/vriendin iets doms gedaan onder invloed van anderen, omdat jij/hij/zij ervan uitging dat anderen daarvan onder de indruk zouden zijn of omdat jij/hij/zij dacht dat het stoer was?

Gebruik de vragen van de hand-out (zie Materialen voor de workshop) en vraag de leerlingen om de hokjes aan te vinken. Lees vervolgens de vragen één voor één voor en vraag de klas om hun hand op te steken als ze 'ja' hebben gezegd. Als de tijd het toelaat (bijv. bij een workshop van 60 minuten), kunt u de leerlingen vragen om voorbeelden te geven. Tel na elke uitspraak hoeveel leerlingen hun hand opsteken.

In een gemiddelde klas kunnen de resultaten als volgt worden samengevat:

Stemming 1: 'Iets doms' gebeurt vaak in de aanwezigheid van andere mensen.

Stemming 2: Vaak doen we 'iets doms' omdat we denken dat anderen het zullen waarderen of omdat het door anderen van ons wordt verwacht.

Stemming 3: Soms worden we openlijk onder druk gezet door anderen.

Stemming 4: Theoretisch kunnen we 'nee' zeggen, maar in de praktijk blijkt dat niet altijd zo gemakkelijk te zijn als we denken.

Stemming 5: Geef de klas even de gelegenheid om na te denken over de groepsrol of -identiteit die ze hadden op het moment dat ze 'iets doms' deden. Vaak doen we dingen die dom of immoreel zijn omdat ze van ons werden verwacht als onderdeel van een bepaalde rol.

Stemming 6 en 7: Soms zijn we ons ervan bewust dat we onder druk worden gezet (als het onaangenaam is), maar vaak beseffen we dit niet eens. Hebben we al iets geleerd dat ons zou kunnen helpen om te beseffen wanneer dit gebeurt? Het antwoord zou moeten zijn dat de technieken die de leerlingen in de vorige workshop hebben geleerd hiervoor nuttig zijn.

Stemming 8: Veel domme dingen die we doen, kunnen we waarschijnlijk voorkomen door onszelf te omringen met mensen die niet van ons verwachten dat we domme dingen doen, of door te denken aan onze andere rollen. Maar we hebben niet altijd een volledig vrije keuze. De eerste stap is te beseffen dat we tot iets worden aangezet, want dat is het eerste begin van een keuze, hoewel het dan misschien nog steeds niet zo eenvoudig is om 'nee' te zeggen. Daarom zullen we dit later vandaag oefenen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

Optioneel: Als er voldoende tijd is, kunt u na iedere stemming de volgende vragen stellen:

 Kunnen jullie een voorbeeld geven?

De volgende vraag zou na Stemming 5 gesteld moeten worden:

 In welke rol bevond jij je toen je 'iets doms' deed?

De volgende twee vragen zouden na Stemming 8 gesteld moeten worden:

- Wie beïnvloedde jou/je vriend/vriendin om 'iets doms' te doen, of wie dacht je dat dit gedrag zou waarderen?
- Als je in het gezelschap van een ander soort mensen was geweest, in welk opzicht zou je dan anders hebben gehandeld? In welk opzicht zou deze 'andere soort mensen' anders zijn geweest?

Het ideale resultaat van de activiteit is wanneer deze leidt tot de volgende inzichten: 1) de rol die we spelen binnen groepen of de maatschappij beïnvloedt vaak onze acties en de manier waarop we ons gedragen, waarschijnlijk omdat we het gevoel hebben dat van ons wordt verwacht op die manier te handelen; 2) als we ons gedrag willen veranderen, kunnen we groepen en rollen kiezen waarin we ons mogen gedragen zoals we zelf willen, en groepen vermijden die van ons verwachten dat we 'domme dingen' doen; en 3) we kunnen ons ook verzetten tegen groepsdruk, maar dit kan moeilijk zijn, vooral omdat we vaak niet beseffen dat we ons op een bepaalde manier gedragen omdat we door onze rol of door de verwachtingen van anderen worden beïnvloed.

Material

- Vragenlijst (zie Materialen voor de workshop).

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- In plaats van dat de leerlingen individueel de hokjes van de vragenlijst aanvinken, kan de activiteit ook worden uitgevoerd als een groepsdiscussie. Als een

open klassengesprek niet goed uitvoerbaar is (bijv. vanwege een niet responsieve klas of het ontbreken van een positieve verstandhouding), kunt u de leerlingen ook vragen om de vragen anoniem te beantwoorden op een apart blaadje.

- Als slechts 45 minuten lestijd beschikbaar is voor de workshop, kan de activiteit worden vervangen door een korte presentatie door de docent waarin hij/zij een voorbeeld geeft van 'iets doms' wat hij/zij zelf heeft gedaan of wat veel jongeren doen als gevolg van sociale druk, bijvoorbeeld extreem pittige saus eten, roken, drugs gebruiken of comazuipen.

ACTIVITEIT 2: VOORDRACHT AFSTAND DOEN VAN ROLLEN

Doelen van de activiteit

- Inzicht krijgen in meerdere rollen, groepsnormen en groepsdruk
- Inzicht krijgen in de manier waarop we soms van rol veranderen
- Bewust worden van de eigen verschillende rollen in dagelijkse situaties
- Inzicht hebben in de manier waarop rollen soms met elkaar kunnen conflicteren
- Inzicht hebben in het verband tussen automatische, onbewuste gedragingen (besproken tijdens de vorige workshop) en de invloed van identiteiten en rollen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Vraag ter inleiding van de voordracht bijvoorbeeld aan de leerlingen of ze wel eens te laat thuis zijn gekomen omdat ze nog met vrienden op stap waren, zonder hun ouders te laten weten waar ze waren. Het merendeel van de leerlingen zal waarschijnlijk zeggen dat dit ten minste één keer is gebeurd. Vraag de leerlingen daarna waarom ze hun ouders niet zoiets simpels als een berichtje hebben gestuurd. Waarschijnlijk hebben de leerlingen geen antwoord op deze vraag. U legt ze daarom uit dat dit een gevolg was van het tijdelijk te vergeten van hun rol als een zoon of dochter, omdat ze op dat moment gericht waren op hun rol als een vriend/vriendin. De meeste leerlingen zullen wel in staat zijn te begrijpen dat zij, als ze in een situatie een bepaalde rol hebben, anders handelen dan wanneer ze een andere rol hebben. Pas het verhaal zodanig aan dat het aansluit bij leeftijd van de leerlingen en hun niveau van volwassenheid (bijv. de hele nacht feesten of de hele dag bij een vriend(in) thuis spelen). Ga verder met het stellen van de volgende vragen voor bespreking.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Op wat voor manier(en) handel je anders in
- verschillende rollen (zoon/dochter/vriend/vriendin)?
- Waarom handel je anders in verschillende rollen (zoon/dochter/vriend/vriendin)?

- Is het goed of fout dat we verschillend handelen afhankelijk van met wie we zijn?
- Wat zijn de voordelen van de rol van jong zijn?
- Wat is jouw persoonlijke voordeel van die rol? (Schrijf een lijst op het bord van alle genoemde voordelen van jong zijn)
- Wat zijn de voordelen van de rol van 'een stoere jongen, meid of vriend/vriendin'? (Schrijf een lijst op het bord van alle genoemde voordelen van vriend/vriendin zijn)
- Wat zijn de voordelen van de rol van ...? (Kies een rol die naar voren kwam in de 'Ik ben ...'-oefening die geschikt is voor deze vraag)
- Hebben deze rollen op sommige momenten een beperkend effect? (optioneel)
- Geef een voorbeeld van een situatie waarin uw eigen rollen met elkaar conflicteerden, en vraag de leerlingen daarna of hun rollen soms ook in conflict zijn met elkaar. (optioneel)
- Denk je, in het algemeen gesproken, dat het gunstig of ongunstig is dat je meerdere rollen hebt?

Het ideale resultaat van de bespreking is dat de leerlingen tot de volgende inzichten komen: 1) Verschillende rollen kunnen leiden tot verschillende gedragingen; leerlingen moeten in staat zijn dit inzicht te relateren aan hun eigen dagelijkse ervaringen. Soms, zoals in het voorbeeld, kan dit leiden tot 'slecht gedrag' waar we

achteraf spijt van hebben. Op andere momenten kan het resulterende gedrag ook adaptief zijn. 2) Rollen kunnen soms met elkaar conflicteren. 3) Verschillende rollen/identiteiten brengen verschillende voordelen met zich mee, en daarom is het hebben van meerdere rollen en identiteiten iets wat we moeten accepteren en waarderen.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Om te illustreren dat mensen soms ook afstand doen van een rol, of worden gedwongen dit te doen, kunt u een video laten zien van een ontsnapt lid van een religieuze sekte. In de video (zie de link hieronder) legt de jongen uit dat het hem in zijn tijd binnen de sekte niet was toegestaan om Sinterklaas te vieren op zijn school. Gebruik dit voorbeeld om aan de leerlingen uit te leggen dat deze jongen al zijn rollen moest opgeven, waaronder die van een kind en een leerling, als gevolg van zijn rol als sektelid. Link naar de video: <https://www.youtube.com/watch?v=VqcZmxcSyZY> (gedeelte van 0:00 tot 02:30)

ACTIVITEIT 3: ILLUSTRATIE GROEPS-DRUK

Doelen van de activiteit

- Begrijpen van de invloed die groepen kunnen hebben op individuen
- Kunnen identificeren van situaties waarin sprake is van groepsdruk

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten, inclusief het bekijken van de video

Instructies: Laat een kort videofragment zien dat het effect van groepsnormen illustreert.

- Vraag de leerlingen aandachtig te kijken naar de video, en onthoud eventuele opmerkingen en vragen.
- Typ op YouTube in: 'WYFFT? Will People Follow the Crowd in an Elevator?', of volg deze link naar de video: <https://www.youtube.com/watch?v=MD4IkVZWTM> (laat om tijd te besparen alleen het gedeelte tussen 0:35 en 3:11 zien).
- Vraag de leerlingen eerst om kort (ieder voor zichzelf) samen te vatten wat ze in de video hebben gezien en wat hen is opgevallen. Controleer snel of de klas de inhoud heeft begrepen.
- Gebruik na het bekijken van de video de volgende vragen als leidraad voor een gesprek over groepsdruk.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Op wat voor manier werden de mensen in de lift beïnvloed door de groep?
- Kun je alledaagse situaties bedenken waarin iets vergelijkbaars zou kunnen gebeuren?
- Op wat voor manier denk je dat jij je laat beïnvloeden door groepsdruk?
- Denk je dat het experiment ook was gelukt als er iemand bij was geweest die de

'regels' niet opvolgde? Hoe kunnen we dit verklaren?

 In staat zijn assertiviteitstechnieken in dagelijkse situaties te gebruiken

Het ideale resultaat van de nabespreking is het inzicht dat we allemaal beïnvloed worden door groepsnormen. Het is veel makkelijker om weerstand te bieden aan druk van een groep of rol als er ook een alternatief voor de groepsrol aanwezig is. Het is bijvoorbeeld veel makkelijker om je niet te conformeren aan 'populair'-zijn als je ook een 'hipster' of een 'nerd' kan zijn. Dat illustreert nogmaals dat het goed is als er meer dan één rol/identiteit en groep is.

Materiaal

 Een projector en een computer om de video te vertonen.

Informatie voor de docent

 Deze activiteit zou ertoe moeten leiden dat de leerlingen gaan nadenken over zichzelf en over dagelijkse situaties waarin sprake is van groepsdruk.

ACTIVITEIT 4A: UITLEG ASSERTIEVE COMMUNICATIE

Doelen van de activiteit

- Leren over verschillende technieken om assertief te zijn
- Assertiever worden in gedrag en communicatie

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: In activiteit 4B zullen de leerlingen deelnemen aan rollenspellen die betrekking hebben op assertiviteit. Het is daarom van belang dat het begrip 'assertiviteit' eerst wordt uitgelegd. Daarnaast dienen de leerlingen eerst enkele basisstrategieën te leren om in de volgende oefening assertiever te handelen.

Lees de volgende tekst¹¹ voor: Assertiviteit houdt het midden tussen agressiviteit en passiviteit. Iemand die zijn of haar mening niet uit en zich gemakkelijk aanpast aan de waarden van de groep kan worden beschouwd als passief. Iemand die zijn of haar mening uit maar zich respectloos gedraagt of geen rekening houdt met de mening van anderen kan worden beschouwd als agressief. Iemand die assertief is daarentegen slaagt erin een balans te vinden tussen passiviteit en agressiviteit: hij of zij geeft uiting aan zijn of haar eigen mening, maar neemt daarbij ook de mening van anderen in aanmerking. Bovendien is het minder waarschijnlijk dat iemand die assertief is het slachtoffer wordt van groepsdruk en zich conformeert aan de groep (tegen zijn/haar zin). Er zijn bepaalde technieken die

---

¹¹ Deze oefening is gebaseerd op Hotta, M. (2014). Measuring the effectiveness of assertiveness training: An analysis of issues and a proposed model. *The Japanese Journal of Educational Psychology*, 61(4), 412–424.

Ames, D. R., & Flynn, F. J. (2007). What breaks a leader: The curvilinear relation between assertiveness and leadership. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(2), 307–324. doi:10.1037/0022-3514.92.2.307

iemand kunnen helpen om assertiever te worden¹²:

- Gebruik het 'ik'-perspectief om duidelijk aan te geven dat je uitspraak een mening is: 'Ik denk niet dat het verstandig is om dat te doen', of 'Ik ben het niet met je eens.'
- Laat merken dat je het standpunt van de andere
- persoon hebt begrepen: 'Ik begrijp wat je bedoelt,
- maar ik ...'
- Blijf standvastig als de andere persoon niet naar je luistert, maar blijf ook kalm en gefocust.
- Als je het gevoel hebt dat je niet meteen een beslissing kunt nemen, wees dan niet bang om meer tijd te vragen: 'Ik heb meer tijd nodig om na te denken over je/uw voorstel.'
- Probeer oogcontact te houden met de persoon met wie je praat. Je zult dan meer controle ervaren en de andere persoon zal je antwoorden meer serieus nemen.
- Gebruik in plaats van vage uitspraken als 'Ik kan
- niet ...' en 'Ik moet eigenlijk (niet) ...' meer gedecideerde formuleringen als 'Ik ga (niet) ...' en 'Ik wil (niet) ...', omdat dit soort formuleringen duidelijk overbrengen dat je iemand niet 'vraagt' je te overtuigen.

- Blijf je boodschap steeds herformuleren totdat deze is begrepen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Welke andere technieken zouden kunnen helpen om je assertiever te gedragen?

ACTIVITEIT 4B: ROLLENSPEL 'DE PLAAT BLIJFT HANGEN'¹³

Doelen van de activiteit

- Oefenen van assertiviteitstechnieken
- Ervaren van groepsdruk en peer pressure (druk van leeftijd- en groepsgenoten)
- Verkrijgen van een gevoel van assertiviteit

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Verdeel de klas in groepen van elk vier leerlingen. De leden van de groep spelen om de beurt een bepaalde rol en elke scène duurt ongeveer twee minuten. In elke scène proberen drie van de leden van de groep (B, C en D) om de vierde leerling (A) over te halen om iets te doen dat leerling A niet wil doen. Gebruik de rollenspelscenario's (zie Materialen voor de workshop) als leidraad voor elke scène. Leerlingen B, C en D mogen alles zeggen wat ze willen om te proberen om persoon A over te halen. De docent

---

¹² Deze oefening is gebaseerd op Hunter-Geboy, C. (1995). Life Planning Education: A youth development program. Washington, DC: Advocates for Youth.

¹³ Deze oefening is aangepast op basis van Pfeiffer, R. H. (2003). The real solution: Assertiveness workbook. New York, NYC: Growth Publishing.

moet duidelijk maken dat leerling A volledig in de rol moet stappen van iemand die absoluut niet wil ingaan op het voorstel van de andere drie. Het is belangrijk dat de leerlingen begrijpen dat de oefening niet gaat over rigiditeit en het niet ontvankelijk zijn voor rationele argumenten, maar over het vermogen om sociale druk te weerstaan en de eigen vrijheid te verdedigen. Leerling A moet de strategieën van Activiteit 4A gebruiken om het voorstel met succes af te wijzen. Leerling A moet daarbij voortdurend één specifieke formulering herhalen. Deze formulering moet van tevoren worden bedacht en voorbereid volgens de richtlijnen van Activiteit 4A. Leerling A mag niet defensief worden, geen excuses maken, geen vraagtekens zetten bij de argumenten van de andere drie en niet reageren met tegenargumenten. Gewoon het feit dat hij/zij iets niet wil doen is voldoende reden om niet aan het verzoek te voldoen. Goede vrienden zullen de wens van hun vriend/vriendin respecteren en niet langer proberen om hem/haar toch te overtuigen. Verwissel om de twee minuten van rol, zodat alle leerlingen de gelegenheid krijgen zich assertief te gedragen in de rol van persoon A.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Als de tijd beperkt is, kan de oefening worden uitgevoerd in groepen van drie leerlingen in plaats van vier.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Hoe makkelijk/moeilijk was het om deze technieken te gebruiken?

- Had je het gevoel dat je in de loop van het rollenspel steeds assertiever werd?
- Had je het gevoel dat je deze strategieën ook kan toepassen in een alledaagse situatie?
- Had je het gevoel dat je sterker werd en in staat was om met behulp van de richtlijnen op te komen voor je mening?
- Was het moeilijk om tijdens het rollenspel niet agressief te worden?

Material

- Rollenspelscenario's (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- Als de tijd het toelaat kunnen enkele groepjes of individuele leerlingen die dat willen hun rollenspelscenario's voorspelen aan de klas.

AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE

Doelen van de activiteit

- Evalueren van de boodschap die leerlingen meenemen uit de sessie
- Begrijpen van de belangrijkste onderdelen van de workshop:
  - Bewust worden van de eigen verschillende rollen en identiteiten in verschillende situaties en de invloed van deze identiteiten en rollen op het eigen gedrag

- Leren over elementen van de eigen identiteit in relatie tot anderen
- Meer bestand worden tegen de invloed van groepen
- Inzicht hebben in het belang van assertief zijn
- Leren van technieken om assertiever te worden

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Laat alle leerlingen in een kring zitten of staan, geef een leerling een zak snoep en vraag hem/haar om iets te noemen wat hij/zij

van de oefeningen heeft geleerd. Als de leerling zijn/haar mening heeft gegeven, mag hij/zij de zak snoep doorgeven aan degene naast hem/haar. Dit gaat zo door totdat elke leerling aan het woord is geweest.

Materiaal

- Een zak snoep.

Informatie voor de docent

- Als een persoon niets weet te zeggen of niets wil zeggen, dwing hem/haar dan niet maar spoor aan tot zelfreflectie.

WORKSHOPMATERIAAL

Vragen voor Activiteit 1

Stemkaart

Kijk naar je 'iets doms'-voorbeelden en vink het hokje aan als de uitspraak waar is voor ten minste één van de 'domme' situaties die je hebt opgeschreven.

- 1. Toen jij of je vriend/vriendin iets doms deden, was jij of hij/zij toen in het gezelschap van anderen?
- 2. Had jij of hij/zij het gevoel dat anderen het zouden waarderen of dat anderen verwachtten dat jij of hij/zij dit zou doen?
- 3. Werd jij of hij/zij onder druk gezet door anderen?
- 4. Als dat zo is, kon jij (of hij/zij) 'nee' zeggen?
- 5. Had jij of hij/zij het gevoel dat jij of hij/zij aan een bepaalde sociale rol moest voldoen?
- 6. Toen jij of hij/zij 'iets doms' deed, paste dat in de rol die jij of hij/zij op dat moment had?
- 7. Realiseerde jij je, of realiseerde hij/zij zich op dat moment dat jij of hij/zij onder druk stond?
- 8. Zou jij of hij/zij anders hebben gehandeld in een andere groep/in andere groepen?

Rollenspelscenario's voor Activiteit 4b

1. B, C, en D willen A overhalen om een strek uit te halen met de leraar door lijm op zijn stoel te smeren. Persoon A wil dat niet doen en zegt:

---

2. A, C, en D willen B overhalen om een heel gemene anonieme e-mail te sturen naar een klasgenoot. Persoon B wil dat niet doen en zegt:

---

3. A, B, en D willen C overhalen om tijdens de pauze een sigaret met hen te roken. Persoon C wil dat niet doen en zegt:

---

4. A, B, en C willen D overhalen om te spijbelen en met hen naar de film te gaan. Persoon D wil dat niet doen en zegt:

WORKSHOP 4: IN ANDER- MANS SCHOENEN STAAN

Onderwerp: Perspectiefwisseling en conflictoplossing

LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP

- Verbeteren van de vaardigheden om van perspectief te wisselen
- Leren het perspectief van anderen te herkennen en te respecteren
- Inzien dat een wisseling van perspectief noodzakelijk kan zijn om een volledig beeld te vormen
- Leren dat het vermogen om je te verplaatsen in het perspectief van anderen kan helpen bij het omgaan met moeilijke situaties en om conflicten te voorkomen
- Leren om de perspectieven van mensen uit andere culturen te accepteren

VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT

Oefening 'De stoel'¹⁴

Doelen van de activiteit

- Ervaren dat mensen snel de neiging hebben om vooringenomen ideeën ten opzichte van de in-group en out-group te vormen
- Inzien dat we vaak gevoelig zijn voor vooringenomenheden ten opzichte van de in-group en out-group

- Inzien hoe gemakkelijk 'wij tegen zij'-percepties ontstaan
- Inzien hoe vooroordelen kunnen ontstaan en hoe deze gemakkelijk aanleiding kunnen geven tot conflicten

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies:

- Plaats alle beschikbare stoelen in het midden van het leslokaal.
- Verdeel de leerlingen in twee groepen en laat de twee groepen aan tegenover elkaar liggende kanten van het lokaal gaan staan.
- Geef de ene groep de opdracht om de stoelen binnen twee minuten op elkaar te stapelen. Geef de andere groep de opdracht om de stoelen binnen twee minuten tegen de muur te zetten.
- Controleer van tevoren of er leerlingen zijn die deze oefening ergens anders al eens eerder hebben gedaan. Zo ja, vraag hen dan om de activiteit te observeren, of om deel te nemen alsof ze niet weten wat de bedoeling van de oefening is (zoals de eerste keer toen ze de oefening deden).
- Geef beide groepen de instructie niet met elkaar te spreken tijdens de oefening, omdat dat het doel van de oefening zou ondermijnen. Controleer of de opdracht voor beide groepen duidelijk is.

---

¹⁴ Deze oefening is geïnspireerd op Bounce young. (2014). Think About it. In Resilience training tool for youngsters (pp. 117–132).

Geef alle leerlingen de instructie niet met elkaar te spreken, niet binnen hun eigen groep en niet met leden van de andere groep. Non-verbale communicatie binnen de eigen groep is wel toegestaan.

- Geef als beide groepen gereed zijn het startsein. Stop de oefening na twee minuten. Op dit moment legt u uit wat de opdracht van beide groepen was. U kunt elke groep vragen: Kun je me vertellen wat de opdracht van de andere groep was? Als de opdracht van de twee groepen voor iedereen duidelijk is, kunt u elke groep de retorische vraag stellen of ze hun opdracht hebben voltooid.
- Theoretisch zijn er drie mogelijke uitkomsten: 1) beide groepen hebben hun opdracht voltooid want alle stoelen staan op elkaar gestapeld tegen de muur; 2) een van beide groepen heeft de opdracht voltooid (ofwel alle stoelen staan tegen de muur ofwel alle stoelen zijn op elkaar gestapeld); of 3) beide groepen zijn er niet in geslaagd de opdracht te voltooien (een deel van de stoelen staat tegen de muur en een deel van de stoelen is op elkaar gestapeld). Dit laatste is het meest waarschijnlijke resultaat.
- De oefening dient te worden afgesloten met een bespreking op basis van de vragen hieronder (zie Activiteit 1B).

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- Als de stoelen vanwege hun constructie of om veiligheidsredenen niet kunnen worden gestapeld, kunnen de leerlingen ook de opdracht krijgen de stoelen met de rug tegen elkaar neer te zetten. Het is ook mogelijk om de stoelen te vervangen door kleinere voorwerpen, bijvoorbeeld pylonen of boeken.
- Om tijd te besparen kunnen de twee groepen ook gelijktijdig instructies krijgen, door middel van kaarten met instructies (zie Materialen voor de workshop). Zorg ervoor dat de leerlingen de instructies begrijpen en hun eigen instructies niet verraden aan de andere groep.

Materiaal

- Stoelen en een lege ruimte.
- Optioneel: Twee kaarten met instructies voor de twee groepen (zie materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- Er is een uitvoerige nabespreking nodig om de doelen van deze oefening vast te stellen.
- Er is voor deze oefening minimaal één stoel per twee leerlingen nodig.

ACTIVITEIT 1B: BESPREKING VAN OEFENING 1A 'THE CHAIR'

Doelen van de activiteit

- Inzien waarom het belangrijk is om het perspectief van andere mensen te kunnen begrijpen
- Inzien dat wanneer mensen elkaar begrijpen, er waarschijnlijk geen conflicten zullen ontstaan
- Inzien dat communicatie vijandigheid kan voorkomen
- Leren over samenwerking, competitie en vijandigheid binnen een groep
- Leren over 'wij-tegen-zij'-denken

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: De oefening 'De stoel' dient te worden gevolgd door een actief klassengesprek om enkele aspecten van de sociale dynamiek die tijdens de activiteit zichtbaar werd te bespreken. Moedig de leerlingen in de eerste plaats aan om na te denken over hun indrukken en deze binnen kleinere groepen te bespreken. Geef na een paar minuten leiding aan een klassengesprek op basis van de onderstaande vragen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Wie gingen ervan uit dat ze moesten concurreren met de andere groep? (Deze vraag kan worden beantwoord door middel van handopsteken.)
- Wat vertelt deze oefening ons over onze sociale dynamiek? Zorg ervoor dat uw taalgebruik en terminologie zijn afgestemd op de doelgroep: De nogal

abstracte vraag hierboven kan bijvoorbeeld worden vervangen of geconcretiseerd door middel van een reeks eenvoudigere, semi-retorische vragen:

- Wie heeft opgemerkt hoe snel teams werden gevormd?
  - Voelde de groep waarin je op willekeurige basis was ingedeeld meteen aan als 'jouw team' op het moment dat je met de 'tegenstanders' te maken kreeg?
  - Hoe snel had je een voorkeur voor je eigen groep boven de andere groep?
- Afhankelijk van de uitkomst: Waarom waren beide groepen succesvol? Als dat inderdaad het geval was, benadruk dan dat de groepen begrepen wat het doel van de andere groep was. Maak duidelijk dat wanneer beide groepen begrijpen wat de motivatie van de andere groep is, er geen conflict hoeft te ontstaan. Als de groepen niet succesvol waren, vraag dan wat naar hun mening de oorzaak daarvan kan zijn geweest, en benadruk dat er geen conflict zou zijn ontstaan als de groepen elkaar beter hadden begrepen.
- Hoe wist je hoe je moest samenwerken? Waarom wist je niet hoe je moest samenwerken? Maak duidelijk dat het antwoord op deze vragen luidt dat de groepen de andere groep begrepen/niet begrepen; en dat binnen de eigen groep iedereen elkaar goed begreep.

Het gesprek zou duidelijk moeten maken dat het voor het uitvoeren van de taak noodzakelijk is dat de groepen elkaar begrijpen en dat de kans op een conflict dan afneemt.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- In een niet zo spraakzame klas kunnen leerlingen de vragen ook eerst in kleine groepen bespreken, waarna elke groep zijn antwoord presenteert.

ACTIVITEIT 2A: 'DE LETTER' (BRIEFOEFENING)¹⁵

Doelen van de activiteit

- Verbeteren van de vaardigheden voor perspectiefwisseling
- Inzien dat dingen bekijken vanuit het perspectief van een ander cruciaal is om een volledig beeld te krijgen
- Inzien dat andere mensen een andere invalshoek kunnen hebben die net zo solide is als het eigen perspectief, ook al lijkt het misschien dat het eigen perspectief het meest voor de hand liggende is

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies:

- Geef iedere leerling een vel papier of het antwoordblad om hun antwoorden op te schrijven (zie Materialen voor de workshop).
- Verdeel de leerlingen in groepjes van vier en laat elk groepje rond een tafel of lege ruimte gaan zitten, met aan elke zijde een leerling.
- Leg het vierkante stuk papier met de letter 'E' (zie Materialen voor de workshop) in het midden van de tafel/ruimte. Alle leerlingen moeten de letter 'E' kunnen zien (maar iedere leerling ziet de letter 'E' vanuit een andere invalshoek).
- Vraag de leerlingen eerst: Voor je ligt een vel papier waarop iets is geschreven. Schrijf op wat je ziet. Je mag meerdere dingen opschrijven; schrijf zoveel dingen op als je kunt bedenken. Houd je antwoorden voor jezelf. De ene leerling ziet bijvoorbeeld de letter 'M', maar een andere leerling ziet misschien de letter 'W', en weer een ander het getal '3', enz.
- Geef de leerlingen in de tweede stap de volgende instructies: Laat wat je hebt opgeschreven over wat je ziet, niet aan degenen naast je zien. Je klasgenoten, die aan de andere kant van de ruimte/de tafel zitten, hebben misschien iets anders gezien. Probeer je de dingen voor te stellen vanuit hun perspectief,

---

¹⁵ Deze oefening is geïnspireerd op Baim, C., & Guthrie, L. (2014). Perspective-taking, Worksheet. In Changing offending behavior (pp. 151–153). Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers.

probeer te raden wat zij aan hun kant van de tafel misschien hebben gezien en schrijf dat op. Probeer voor elke persoon zoveel mogelijk dingen te bedenken.

- In de derde stap: Julie hebben allemaal opgeschreven wat je zelf op het eerste gezicht zag, en jullie hebben ook nagedacht over wat de anderen konden zien. Nu is het tijd om te bekijken hoe goed je bent in raden wat andere mensen misschien zien. Laat aan de klasgenoten aan jouw tafel zien wat je hebt opgeschreven en leg uit waarom en hoe je zag wat je zag. Vergelijk wat je hebt geraden over wat je klasgenoten konden zien met wat zij werkelijk zagen en hebben opgeschreven. Voor ieder ding dat je goed geraden hebt, krijg je een punt.
- De laatste stap is een klassengesprek over de oefening (zie Activiteit 2B).

Materiaal

- Voor iedere groep een vierkant stuk papier met de letter 'E' (zie Materialen voor de workshop).
- Een vel papier of het antwoordblad voor iedere leerling (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- Zorg ervoor dat leerlingen niet kunnen zien wat andere leerlingen in hun groep opschrijven, en sta ook niet toe dat leerlingen met elkaar bespreken wat zij kunnen zien voordat dit in de derde stap

van de oefening aan hen wordt gevraagd.

- Na de oefening, en nadat de leerlingen hun eigen antwoorden hebben besproken, volgt een groepsgesprek. Dit zou moeten leiden tot het inzicht dat erkenning van (en respect voor) de perspectieven van andere mensen heel belangrijk is. Dit geldt des te sterker wanneer er sprake is van een conflict (zie Activiteit 2B).

ACTIVITEIT 2B: BESPREKING VAN 'DE LETTER' (BRIEFOEFENING)

Doelen van de activiteit

- Inzien waarom het belangrijk is om het perspectief van andere mensen te kunnen begrijpen
- Inzien dat andere mensen een andere invalshoek kunnen hebben die net zo solide is als het eigen perspectief, ook al lijkt het misschien dat het eigen perspectief het meest voor de hand liggende is

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Stel onderstaande vragen aan de leerlingen en probeer het gesprek te stimuleren.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Hoe is het mogelijk dat we naar dezelfde letter kijken en toch verschillende dingen zien?

- Is het ene perspectief beter dan het andere? (Het antwoord luidt natuurlijk: 'Nee, alle perspectieven zijn even geldig'.) Waarom is dit een belangrijk inzicht?
- Hoe zou je verwijzen naar wat je gezien hebt als er meerdere perspectieven mogelijk zijn? (optioneel)
- Kun je andere (misschien meer abstracte) situaties bedenken waarin mensen verschillende invalshoeken hebben bij hetzelfde voorwerp of onderwerp?

Uit de bespreking moet naar voren komen dat andere mensen andere perspectieven kunnen hebben dan jij en dat die gezichtspunten net zo geldig zijn.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- In een niet zo spraakzame klas kunnen leerlingen de vragen ook eerst in kleine groepen bespreken, waarna elke groep zijn antwoord presenteert.

Materiaal

- Geen Extra materiaal nodig.

ACTIVITEIT 3: OEFENING ABSTRACTE SOCIALE ROLLEN EN CONFLICTOPLOSSING

Doelen van de activiteit

- Verbeteren van de vaardigheden voor perspectiefwisseling
- Begrijpen van de relatie tussen sociale rollen, identiteiten en perspectieven
- Begrijpen hoe sociale rollen gevoelens en gedrag kunnen beïnvloeden
- Begrijpen van perspectieven in een abstract sociaal opzicht
- Bewust zijn van de rol van het begrijpen van perspectieven bij het voorkomen van conflicten
- Inzien dat de erkenning van het perspectief van anderen een stap is in de richting van conflictoplossing
- Inzien dat dingen bekijken vanuit het perspectief van een ander cruciaal is om een volledig beeld te krijgen
- Inzien waarom het belangrijk is om het perspectief van andere mensen te kunnen begrijpen
- Inzien dat andere mensen een andere invalshoek kunnen hebben die net zo solide is als het eigen perspectief, ook al lijkt het misschien dat het eigen perspectief het meest voor de hand liggende is

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: De oefening verwijst terug naar Activiteit 2 van Workshop 3 (toen leerlingen werd gevraagd of ze wel eens laat thuis waren

gekomen zonder hun ouders iets te laten weten). Twee leerlingen spelen een rollenspel, waarbij de ene leerling de rol van de ouder aanneemt en de ander de rol van het kind. De twee leerlingen spelen het moment na waarop het kind thuiskomt. De twee leerlingen mogen alleen de instructies krijgen voor de rol die zij zelf spelen (zie Materialen voor de workshop).

De leerlingen spelen de scène door de instructies op de kaarten op te volgen. De opdracht is deze rollen te verlevendigen, en creatief na te denken over de manier waarop ze op het andere karakter reageren. De helft van de overblijvende leerlingen krijg een kaart waarop staat 'ouder' en de andere helft krijgt een kaart waarop staat 'kind'. Terwijl de leerlingen het rollenspel uitvoeren, krijgt de rest van de klas de opdracht om het rollenspel te observeren, het gezichtspunt aan te nemen van het karakter op hun kaart en te proberen zich in dat karakter in te leven. Laat de leerlingen in twee groepen tegenover elkaar in de klas gaan zitten, de groep 'ouder' en de groep 'kind'. Daarbij zijn twee opstellingen mogelijk: 1) elke groep zit achter de rollenspeller wiens perspectief zij moeten aannemen; of 2) elke groep is zodanig opgesteld dat zij het gezicht kunnen zien van de rollenspeler wiens perspectief zij moeten aannemen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Welke rollen hebben de mensen in deze scène? Het antwoord kan zijn ouder, kind of vriend(in).
- Wat wordt van hen verwacht in het kader van hun rol? Het antwoord moet

luiden dat de rol van de ouder is om het kind te beschermen en op te voeden; de rol van het kind is om zich te gedragen als een goed kind; en de rol van de vriend is zich te gedragen als een cool en onafhankelijk iemand.

- Hoe voelt het kind zich op het moment dat het thuiskomt?
- Hoe zou jij je voelen?
- Welke perceptie heeft het kind van het gedrag van zijn/haar ouders?
- Hoe voelt de ouder zich in eerste instantie?
- Welke perceptie heeft de ouder van het kind?
- Hoe voelt de ouder zich na afloop?
- Wat hadden kind en ouder anders kunnen doen als ze rekening hadden gehouden met elkaars perspectief?
- Kan deze situatie zich ook in een andere context afspelen? Tussen vrienden? Op het werk? Tussen groepen mensen?

De leerlingen die het rollenspel hebben geobserveerd, moeten eerst hun gedachten hierover verwoorden, voordat de rollenspelers zich uitspreken. Sommige vragen moeten eerst aan de 'tegenovergestelde' groep worden gesteld, en dan pas aan de 'bijbehorende' groep.

Het ideale resultaat van de bespreking is dat duidelijk wordt dat inzicht in elkaars gezichtspunt en gevoelens tot een geheel andere dialoog tussen ouder en kind zou leiden, met veel minder boosheid en conflicten.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- De situatie in deze oefening kan worden aangepast aan de leeftijd van de leerlingen, bijv. een kind dat ruzie heeft met een ander kind, of een kind dat zonder te betalen snoep meeneemt uit een winkel.

Materiaal

- De twee instructiekaarten voor het rollenspel (zie Materialen voor de workshop).
- Een kaart voor iedere leerling waarop staat 'ouder' of 'kind'.

Informatie voor de docent

- De bedoeling is dat in het rollenspel een conflict ontstaat waarbij de ouder aan het kind vraagt waarom hij/zij zo laat is en het kind onverantwoordelijk gedrag verwijt. Het kind zal dan waarschijnlijk allerlei zwakke uitvluchten verzinnen. Dit kan ertoe leiden dat beide partijen boos en gefrustreerd raken.

AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE

Doelen van de activiteit

- Begrijpen van de boodschap die leerlingen meenemen uit de sessie
- Begrijpen van de belangrijkste onderdelen van de workshop:
  - Verbeteren van de vaardigheden voor perspectiefwisseling
  - Leren het perspectief van anderen te herkennen en te respecteren
  - Inzien dat een wisseling van perspectief noodzakelijk kan zijn om een volledig beeld te vormen
  - Inzien dat dingen bekijken vanuit het gezichtspunt van een ander een bijdrage kan leveren aan het voorkomen van conflicten en omgaan met moeilijke situaties
  - Leren om de perspectieven van andere mensen te accepteren

Beschrijving van de activiteit

Bespreek met de klas 'wat we geleerd hebben' van elke oefening en van de hele workshop. Vraag de leerlingen eerst wat ze hebben geleerd (liefst met voorbeelden), en vul dan de ontbrekende punten in hun antwoorden aan. Bij dit deel van de les kan een PowerPointpresentatie met de belangrijkste punten van de les worden gebruikt.

Materiaal

- Een PowerPointpresentatie met de belangrijkste punten van de les (optioneel).

Informatie voor de docent

Als de tijd het toelaat, kan het nuttig zijn om de leerlingen drie dingen op te laten schrijven die ze van de bijeenkomst hebben geleerd. Op die manier wordt de les eerst door iedere leerling individueel geëvalueerd. Dit biedt ook de mogelijkheid om van sommige leerlingen feedback te krijgen.

WORKSHOPMATERIAAL

Instructiekaarten voor Activiteit 1a

Instructie Groep A

De opdracht van jullie groep is om álle stoelen binnen twee minuten op elkaar te stapelen. Als er te veel stoelen zijn, mogen jullie meer dan één stapel maken. Tijdens het spel mogen jullie niet praten met andere groepsleden.

Instructie Group B

De opdracht van jullie groep is om álle stoelen binnen twee minuten tegen de muren te zetten. Tijdens het spel mogen jullie niet praten met andere groepsleden.

Handout met symbool voor Activiteit 2a

Antwoordblad voor Activiteit 2a

Ik zie:

De persoon links van mij ziet misschien:

De persoon tegenover mij ziet misschien:

De persoon rechts van mij ziet misschien:

Instructies voor het rollenspel voor Activiteit 3

Kaart voor de ouder

Na school had je je kind rond 20.00 uur thuis verwacht. Hij/zij is echter nog met vrienden op stap gegaan en het is nu bijna middernacht en hij/zij is er nog steeds niet. Om 21.00 uur werd je ongerust, en om 22:00 uur heb je geprobeerd je kind te bellen maar hij/zij nam niet op. Je hebt allerlei verschrikkelijke scenario's in je hoofd gehaald omdat er onlangs nog een nieuws-item was over een kind dat dood in een greppel werd gevonden. Om middernacht, toen je op het punt stond de politie te bellen, kwam je kind eindelijk thuis.

Kaart voor het kind

Je vrienden vroegen je om mee te gaan naar een te gek feest. Je vermaakte je daar uitstekend, en er was een jongen/meisje op wie je een oogje hebt, dus de tijd vloog om en voordat je het wist was het al bijna middernacht. Pas toen je al bijna thuis was, zag je een aantal gemiste oproepen van je vader/moeder. Hij/zij zal vast en zeker boos op je zijn en het niet begrijpen. Je moet een goede reden bedenken voor je late thuiskomst, anders wordt het minstens een week huisarrest.

WORKSHOP 5: GOED NADENKEN OVER DINGEN

Onderwerp: Kritische onbevangenheid

LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP

- Minder dogmatisch worden
- Vergroten van de weerbaarheid tegen de neiging om bevestiging van verwachtingen te zoeken (confirmation bias)
- Inzicht krijgen in de factoren die kunnen leiden tot automatisch oordelen
- In staat zijn weerstand te bieden aan automatische oordelen en over deze oordelen na te denken
- Versterken van het kritisch denkvermogen
- Versterken van het vermogen om rationeel te denken
- Verkrijgen van emotionele controle
- Leren om andere perspectieven te overwegen
- In staat zijn om informatie kritisch te beschouwen
- Begrijpen van het concept 'kritische ruimdenkendheid' en 'vooringenomenheid'

VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT: MINI-VOORDRACHT MINDFULNESS IN KRITISCH DENKEN

Doelen van de activiteit

- Inzicht krijgen in het concept 'kritische onbevangenheid'

- Inzicht krijgen in het concept 'vooringenomenheid'
- Verbinden van het concept 'kritische onbevangenheid' met mindfulness

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal drie minuten

Instructies: Leg de leerlingen in voor hen geschikte bewoordingen het volgende uit: Vooringenomenheid houdt in dat je ervan overtuigd bent dat jouw standpunt het enige juiste is en niet kan worden weerlegd. Kritische onbevangenheid daarentegen is het vermogen om open te blijven staan voor andere mogelijkheden en te erkennen dat er ook andere standpunten mogelijk zijn. Voor het oplossen van problemen, het leren van nieuwe vaardigheden en het in twijfel trekken van de juistheid van informatie is kritisch denken vereist. Kritisch denken is echter niet gemakkelijk. We hebben de neiging om op onze eerste indrukken af te gaan en daaraan vast te houden, zelfs wanneer ons standpunt niet bevestigd wordt door aanvullende informatie. Je eerste indruk kan tot stand komen op basis van geruchten, je emoties, automatische gedachten, enz. Als we niet in staat zijn om kritisch na te denken, accepteren wij informatie als een vaststaand feit, ook wanneer de informatie onjuist is. De vaardigheden die we in de mindfulness-workshop hebben geleerd, kunnen ons helpen bij het verkrijgen van betrouwbare informatie en het nemen van de juiste beslissingen. Door de juistheid van een uitspraak of 'feit' aandachtig – mindful – te beoordelen, stellen we onszelf in staat om ons vermogen om kritisch onbevangen te zijn te versterken.

Om leerlingen het belang van kritisch denken te laten inzien, kan het zinvol zijn om de persoonlijke relevantie en het persoonlijk nut daarvan te benadrukken. Dit kan gebeuren door te verwijzen naar de ervaringen die de leerlingen eerder hebben opgedaan bij de oefening 'iets doms', en hen te vragen wat de rol was daarbij van vooringenomenheid en een gebrek aan kritisch denkvermogen. De volgende vragen kunnen hierbij ook van nut zijn: Denk even terug aan de tweede workshop en wat we toen in het begin hebben gedaan. Weet je nog? We hebben toen allemaal geprobeerd ons situaties te herinneren waarin we iets doms hadden gedaan, iets waarvan we achteraf spijt hadden. Herinneren jullie je nog het verhaal van de olifant (het onbewuste/automatische), en zijn berijder, de jongen (het bewuste/weloverwogene)? We hebben deze situaties besproken, en ontdekten toen dat we soms de olifant de controle over laten nemen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Probeer nu te denken aan situaties waarin jij of je vriend(in) iets doms deed. (Optioneel: zie 'Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren' hieronder.)
- Leek het doen van 'iets doms' op dat moment een heel goed idee? Dacht jij/hij/zij op dat moment optimistisch dat 'het allemaal wel goed zou komen'?
- Denk jij/hij/zij terugkijkend dat jij/hij/zij eigenlijk best een risico nam?
- Kun je een situatie bedenken waarin jij/je vriend(in) vooringenomen heeft

gehandeld en 'iets doms' deed omdat jij/hij/zij niet openstond voor andere mogelijkheden of voor het standpunt van andere mensen? (optioneel)

- Op welke manier heeft vooringenomenheid (met betrekking tot andere mogelijkheden of standpunten van andere mensen) hetgeen wat jij/hij/zij deed in deze situatie(s) beïnvloed? Hoe had onbevangenheid iets kunnen veranderen aan wat jij/hij/zij deed?
- Is het mogelijk om vooringenomenheid te vermijden? Hoe?

De volgende vraag kan worden gebruikt als mindfulness niet spontaan naar voren wordt gebracht als antwoord op de bovenstaande vraag:

- Op wat voor manier kun je mindfulness gebruiken om onbevingener te zijn?

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

Als het een korte les is (bijv. 45 minuten), of als de kans bestaat dat de deelnemers zich hun eigen voorbeelden van de 'iets doms'-oefening niet kunnen herinneren, dan kunt u als basis voor de bespreking ook verwijzen naar een of twee geschikte voorbeelden die door de leerlingen in de tweede workshop zijn genoemd, of zelfs naar een voorbeeld uit uw eigen persoonlijke leven waarmee de leerlingen zich kunnen identificeren.

ACTIVITEIT 1B: HET SLAGHOUT EN DE BAL¹⁶

Doelen van de activiteit

- Ervaren van de onnauwkeurigheid van automatisch oordelen
- In staat zijn de omstandigheden te herkennen waarin automatische oordelen de overhand hebben¹⁷
- Ervaren van de druk van binnenuit om vast te houden aan het eerste oordeel, ook wanneer dit tegengesproken wordt door de feiten
- Bewust worden van de eigen geneigdheid om snel te oordelen
- Inzien dat druk van buitenaf vaak leidt tot verkeerde beslissingen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 7 minuten

Instructies: Stel de klas onderstaande vraag, en vraag hen hun antwoord zo snel mogelijk op te schrijven, hun pen neer te leggen, het vel papier om te draaien en zonder iets te zeggen hun hand op te steken. Vertel ook dat de eerste tien leerlingen die het juiste antwoord geven iets lekkers winnen. Vraag de leerlingen: Als je deze som al kent, zeg dan niks, om het niet voor de anderen te bederven. Als je een slaghout en een bal koopt voor 1,10 euro, en het slaghout kost 1 euro meer dan de bal, hoeveel kost de bal dan?

De docent schrijft de namen op van de leerlingen in de volgorde waarin ze hun hand hebben opgestoken. Als de meerderheid heeft aangegeven dat ze het antwoord weten, vraagt de docent aan ieder van hen hun antwoord. De meeste leerlingen zullen naar alle waarschijnlijkheid meteen zeggen: 'tien cent'. Het juiste antwoord luidt echter 'vijf cent'. Waarschijnlijk komen de meeste leerlingen die snel antwoorden met een foute uitkomst. Dit laat zien dat als we onder tijdsdruk staan, we niet goed over een probleem nadenken. Leg kort het juiste antwoord uit: De bal kan niet tien cent kosten, want dan zou het slaghout 1,10 euro moeten kosten om 1 euro duurder te zijn dan de bal. De totale kosten zouden dan uitkomen op 1,20 euro. De oefening dient te worden besproken op basis van de vragen hieronder..

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Welk antwoord is correct?
- Hoe kwam je bij het antwoord van tien cent uit? Hoe kwam je bij het juiste antwoord uit?
- Breng dit in verband met de metafoor van de jongen als berijder van de olifant die we besproken hebben in de mindfulness-workshop. Wie van de twee zou altijd 'tien cent' als antwoord geven? De olifant of de jongen? Wie van de twee is in staat om het juiste antwoord, 'vijf cent', te geven? In welke

---

¹⁶ Deze oefening is geïnspireerd op Nagin, D. S., & Pogarsky, G. (2003). An experimental investigation of deterrence: Cheating, self-serving bias, and impulsivity. *Criminology*, 41(1), 167–194. doi:10.1111/j.1745-9125.2003.tb00985.

¹⁷ Voorbeelden van dergelijke omstandigheden zijn beperkte cognitieve middelen, tijdsdruk, gebrek aan aandacht, enz.

omstandigheden wordt het antwoord van de olifant het vaakst gegeven?

- Waarom koos je voor de (automatische) 'olifant'-manier? De bedoeling is dat de leerlingen zich realiseren dat ze als gevolg van tijdsdruk voor de automatische manier kiezen.
- Zijn er nog andere factoren dan tijdsdruk die ertoe kunnen leiden dat je voor (automatische) 'olifant'-antwoorden kiest?
- Raakte je even in verwarring toen je hoorde dat het juiste antwoord 'vijf cent' was? Heb je nog steeds het buikgevoel dat er iets niet klopt en dat het door jou gegeven antwoord van tien cent wel goed is?
- Wat deed je toen je niet genoeg tijd had om goed over het juiste antwoord na te denken? Vertrouwde je op je intuïtie? Accepteerde je het antwoord van de anderen meteen of dacht je er nog even over na?
- Denk je dat je een ander antwoord had gegeven als je meer tijd had gehad?
- Op welke manier kun je vermijden om fouten te maken als je vergelijkbare vragen moet beantwoorden?

Het ideale resultaat van de bespreking is dat de leerlingen tot de volgende inzichten komen: Automatische processen kunnen leiden tot foute antwoorden/verkeerde eerste indrukken. We gebruiken dit soort processen telkens wanneer we snel beslissingen moeten nemen en wanneer we niet genoeg middelen inzetten om goed over dingen na te denken. Bovendien hebben we de

neiging om vast te blijven houden aan onze eerste ideeën. De eerste indruk kan ook van buitenaf komen.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

U kunt de leerlingen ook vragen om hun antwoord te roepen in plaats van het op te schrijven. Nadeel is echter dat de oefening dan minder inzichtelijk is, omdat de oefening dan voorbij is zodra de eerste leerling het juiste antwoord roept.

Het belangrijkste doel van deze oefening is te laten zien dat snelle oordelen gebaseerd op intuïtie vaak fouten blijken te zijn. Als u beperkte tijd tot uw beschikking heeft, of als de vraag te moeilijk is voor de leeftijd of het niveau van de leerlingen, kan deze oefening worden vervangen door voorbeelden van onjuiste, intuïtieve oordelen die minder tijd kosten. Geef de leerlingen de opdracht om een flink aantal keren achter elkaar 'ork' te zeggen, en stel daarna snel de volgende vraag: Soep eet je met een ...? Leerlingen die zich laten leiden door automatische processen, zullen 'vork' antwoorden, in plaats van 'lepel'.

Materiaal

- Pen en papier.

Informatie voor de docent

- Het doel van deze oefening is de leerlingen zo snel mogelijk antwoord te laten geven op de vraag.

ACTIVITEIT 1C: DE REGEL VAN DE REEKS RADEN¹⁸

Doelen van de activiteit

- Inzicht krijgen in de neiging om bevestiging van onze verwachtingen te zoeken (confirmation bias)¹⁹
- Ervaren hoe sterk we geneigd zijn om bevestiging van onze verwachtingen te zoeken
- Inzien van het nut om een andere of tegengestelde invalshoek in overweging te nemen wanneer we een beslissing nemen
- Leren om een andere, tegenovergestelde invalshoek in overweging te nemen wanneer we met een probleem worden geconfronteerd

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Geef de leerlingen de volgende instructies: Als je dit probleem al kent, zeg dan niks, om het niet voor de anderen te bederven. Ik geef jullie zo dadelijk een reeks van drie getallen. Ik heb een regel in gedachten waaraan deze reeks voldoet. Jullie moeten proberen uit te vinden wat deze regel is. Jullie kunnen informatie krijgen over mijn regel door zelf een opeenvolging van drie getallen te geven, waarop ik zal reageren met 'Ja, die voldoet aan mijn regel', of

'Nee, die voldoet niet aan mijn regel.' Steek je hand op als je denkt dat je weet wat de regel is. Je mag zo vaak naar de regel raden als je wilt. Je hoeft geen getallen te noemen waarmee de reeks voortgezet wordt; je kunt elke opeenvolging van drie getallen geven die je wilt. Ik zal steeds gewoon 'ja' of 'nee' zeggen, afhankelijk van de vraag of jullie opeenvolging aan mijn regel voldoet. Is de opdracht voor iedereen duidelijk?

Schrijf de getallenreeks '2, 4, 6' op het bord. Daarna kunnen de leerlingen beginnen met het geven van hun eigen reeksen om informatie over de regel te verkrijgen. De regel die de leerlingen moeten zien te vinden, is dat de reeks drie opeenvolgende, gehele getallen moet bevatten. Als de leerlingen bijvoorbeeld zeggen: '26, 28, 30', dan zegt u: 'Ja, die reeks voldoet aan mijn regel.' Als de leerlingen zeggen dat de regel inhoudt dat de getallen steeds oplopen met twee, zegt u: 'Je reeks voldoet aan mijn regel, maar dat is niet mijn regel.'

Laat de leerlingen een tijdje naar de regel raden. Als de leerlingen de regel na enige tijd nog niet hebben gevonden, kunt u hen helpen door te zeggen: 'Jullie willen informatie, ik heb de informatie. Het kan heel nuttig zijn om reeksen te bedenken die misschien juist niet voldoen aan de regel.'

---

¹⁸ Het 2-4-6-probleem werd voor het eerst ontwikkeld door Wason, P. C. (1960), en diende ter illustratie van onze neiging om bevestiging van onze verwachtingen te zoeken (confirmation bias). On the failure to eliminate hypotheses in a conceptual task. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 12(3), 129–140. doi:10.1080/17470216008416717, ISSN 1747-0226

De instructies bij de oefening zijn geïnspireerd op Muller, D. [Veritasium]. (2014, February 24). Can you solve this? [Video file]. Overgenomen van https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=vKA4w2O61Xo

¹⁹ We zoeken eerder naar bevestiging van onze verwachtingen dan naar het weerleggen daarvan.

De meeste leerlingen denken waarschijnlijk dat de regel is dat de getallen steeds oplopen met twee. Als ze voorbeelden geven, zullen ze over het algemeen opeenvolgingen voorstellen die overeenstemmen met deze hypothese, bijvoorbeeld '18, 20, 22.'

Als de leerlingen de regel eenmaal hebben achterhaald, of nadat u hen heeft verteld wat de regel is, kunt u hen het volgende uitleggen: De meest effectieve strategie voor het testen van de regel die je in gedachten hebt, is mij reeksen voor te stellen die niet met jouw regel in overeenstemming zijn. In plaats daarvan hebben jullie steeds geprobeerd bevestiging te zoeken van de regel die jullie in je hoofd hadden. Jullie waren steeds op zoek naar een opeenvolging van getallen waarvoor jullie verwachtten dat het antwoord 'ja' zou zijn. Jullie stelden getallenreeksen voor die de regel die jullie in je hoofd hadden zouden bevestigen, in plaats van opeenvolgingen die jullie regel zouden tegenspreken. In de psychologie staat deze strategie bekend als de 'confirmation bias', en die heeft betrekking op onze neiging om op zoek te gaan naar de bevestiging van onze verwachtingen. Toch kan het testen van het tegendeel van wat je verwacht veel effectiever zijn, omdat deze benadering je op heel directe wijze de informatie kan geven dat de regel die je in je hoofd had niet juist is. Om die reden zou je op zoek moeten gaan naar reeksen die juist niet bij je regel passen en vragen moeten stellen die je hypothese misschien weerleggen.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Wat bracht jullie ertoe te zeggen dat de getallen steeds oplopen met twee?
- Hadden jullie nog andere ideeën toen jullie de getallen de eerste keer zagen?
- Kunnen jullie een verband leggen tussen de confirmation bias en de metafoor over de jongen en de olifant? Welke regel stelde de olifant voor? Wat deed de jongen om de regel van de olifant te testen? Werkte dat goed?
- Hoe kunnen we voorkomen dat we de verkeerde regel voorstellen? Wat kan de jongen doen om niet meegevoerd te worden in de richting die de olifant opgaat?
- Denken jullie dat de confirmation bias zich ook in andere situaties kan voordoen? Probeer voorbeelden te bedenken van situaties waarin je eerste indrukken vormt.

De bespreking zou moeten leiden tot het besef dat één vorm van kritisch denken bestaat uit het niet onmiddellijk afgaan op je eerste indrukken, maar in plaats daarvan informatie te beoordelen door te proberen deze te weerleggen.

Alternative ways to can conduct the activity

- Het belangrijkste doel van deze oefening is inzicht te geven in de confirmation bias: de neiging om bevestiging te zoeken van onze verwachtingen. Als u tijd tekort komt, of als de taak niet geschikt is voor uw klas, kunt u in plaats daarvan ook voorbeelden geven van de confirmation bias, bijvoorbeeld van de

'selffulfilling prophecy', de zichzelf waar- makende voorspelling. Als je bijvoor- beeld op basis van eerste indrukken aanneemt dat een andere persoon on- vriendelijk is en je die persoon om die re- den koeltjes benadert, zal die andere persoon jou uiteindelijk niet aardig vin- den en inderdaad onvriendelijk tegen je zijn.

 U kunt dit ook laten zien aan de hand van een video, bijvoorbeeld: [https://www.youtube.com/watch?fea- ture=player_embedded&v=K4w2O61Xo](https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=K4w2O61Xo)

 Een vereenvoudigde versie van de taak is om de getallenreeks '4, 5, 6' te geven. Gevraagd naar de regel zullen de meeste leerlingen zeggen dat de getallen steeds toenemen met één. De regel die u in uw hoofd heeft, luidt echter dat elk getal anders is dan het voorafgaande getal (bijv. '5, 2, 6').

 U kunt ook een moeilijkere taak opge- ven, bijvoorbeeld de opeenvolging '2, 4, 8'.

Materiaal

 De getallenreeks '2, 4, 6, ...', opgeschre- ven op het bord.

Informatie voor de docent

 Leerlingen moeten tot het besef komen dat kritisch denken onder andere in- houdt dat je er niet onmiddellijk van uit- gaat dat je eerste oordeel (oftewel, je hypothese) juist is, maar dat je moet

proberen dit oordeel te weerleggen (proberen aan te tonen dat een idee niet juist is). Dit draagt ertoe bij dat je me- ningen vormt die niet vooringenomen zijn en die aan een kritische beoordeling kunnen worden onderworpen.

ACTIVITEIT 2: OEFENING VAN DE AN- DERE KANT BEKEKEN

Doelen van de activiteit

- Versterken van het kritisch denkver- mogen en van het vermogen om andere invalshoeken aan te nemen
- Leren open te staan voor argumenten die tegengesteld zijn aan het eigen ge- zichtspunt
- In staat zijn om vanuit meerdere invalshoeken te debatteren
- Versterken van discussievaardigheden
- Stimuleren van kritische onbevangen- heid

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 15 minuten

Instructies: In deze oefeningen dragen leerlingen argumenten aan vóór en tegen een bepaald vraagstuk.

- U begint de oefening met een duidelijke uitleg van het onderwerp.
- Daarna vraagt u de leerlingen om een kant te kiezen (of u verdeelt hen in twee groepen): Groep A: 'We willen een ver- bod instellen op de verkoop van geweld- dadige videogames aan jongeren onder

21 jaar.' Groep B: 'We zijn tegen het instellen van een verbod op de verkoop van gewelddadige videogames aan jongeren onder 21 jaar.'

- Gedurende de eerste drie minuten moet elke groep zoveel mogelijk argumenten bedenken die hun stelling ondersteunen. Vervolgens vraagt u de leerlingen om gedurende vijf minuten zoveel mogelijk argumenten te bedenken waarmee hun stelling wordt aangevochten of weerlegd. Een groep krijgt één punt voor ieder argument dat ze vóór hun stelling hebben bedacht. Voor ieder tegenargument dat de oorspronkelijke argumenten vóór de stelling verzwakt of ongegrond maakt, krijgt een groep twee punten.
- De leerlingen krijgen zeven minuten de tijd om binnen de groep over hun argumenten te discussiëren. Als de tijd om is, presenteert iedere groep hun argumenten aan de rest van de klas.
- Als beide groepen hun argumenten vóór een bepaalde stelling hebben gepresenteerd, vraagt u aan de groepen om een uiteenzetting te geven van de tegenargumenten die ze hebben kunnen bedenken. (Dit dienen nieuwe argumenten te zijn die nog niet door de andere groep zijn genoemd.)
- De groepen bepalen hun score: ieder argument vóór hun oorspronkelijke stelling is één punt. Gegronde argumenten die ingaan tegen het oorspronkelijke groepsstandpunt tellen ook als één

punt, plus een bonuspunt als een argument nog niet door de andere groep is genoemd, dus een geldig en origineel tegenargument is twee punten waard.

- Nadat beide groepen de gelegenheid hebben gehad om hun vóór- en tegenargumenten uiteen te zetten, stimuleert u de leerlingen om met elkaar in discussie te gaan en daarbij hun eigen mening over het onderwerp te geven (optioneel), en zich af te vragen of (en op elke wijze) het innemen van verschillende standpunten van invloed is geweest op hun persoonlijke kijk op het onderwerp.
- Deze oefening wordt gevolgd door een bespreking (zie onderstaande vragen).

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Zien jullie de voordelen in van het bekijken van een stelling vanuit verschillende invalshoeken?
- Is je oorspronkelijke eigen mening veranderd na het horen van de argumenten van de andere leerlingen?
- Was het ene standpunt makkelijker in te nemen dan het andere? In het ideale geval is de conclusie van de bespreking dat het vermogen om meerdere standpunten in te nemen je mening over bepaalde vraagstukken kan veranderen en je kan helpen om kritisch onbevangen te blijven.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- U kunt de leerlingen vragen eerst voor zichzelf te bepalen of ze vóór of tegen de inhoud van een bepaalde stelling zijn. Het is interessant om na de groepsdiscussie na te gaan in hoeverre hun standpunten zijn veranderd.
- Afhankelijk van de achtergrond van de klas kunnen verschillende onderwerpen worden gebruikt (bijvoorbeeld 'Met het oog op het welzijn van dieren zouden dierentuinen moeten worden opgeheven' vs. 'Dierentuinen moeten blijven bestaan', of 'Particulier wapenbezit zou verboden moeten worden' vs. 'Particulier wapenbezit zou niet verboden moeten worden', of 'Je zou je Facebook-account moeten opheffen' vs. 'Je zou je Facebook-account niet moet opheffen').

Materiaal

- Geen extra materiaal nodig.

Informatie voor de docent

- In het gegeven voorbeeld moeten de leerlingen argumenten bedenken vóór en tegen een verbod op de verkoop van gewelddadige videogames aan jongeren onder 21 jaar. U kunt elk onderwerp kiezen dat geschikt is voor de leerlingen, mits het geen scheiding in de klas teweegbrengt op basis van etnische of religieuze factoren. Als er leerlingen in de klas zijn die al uitgesproken politieke of religieuze opvattingen hebben

ontwikkeld, is het raadzaam om kritische onbevangenheid eerst met een 'veiliger', minder emotioneel beladen onderwerp te oefenen. De op die manier verworven vaardigheden kunnen in een later stadium worden toegepast binnen het domein waarin de leerlingen dogmatische standpunten innemen. Een meer directe benadering van leerlingen waarbij hen wordt gevraagd vraagtekens te zetten bij hun dogmatische standpunten, kan een te grote uitdaging zijn die op verzet stuit.

- Geef leerlingen voldoende tijd om goede argumenten vóór en tegen de stelling te formuleren.
- Moedig de leerlingen aan daarbij verschillende meningen in overweging te nemen door het onderwerp vanuit verschillende invalshoeken te bekijken.

ACTIVITEIT 3: DE BETROUWBAARHEID VAN EEN BRON BEOORDELEN

Doelen van de activiteit

- Leren over verschillende soorten bronnen
- In staat zijn om informatie kritisch te beschouwen
- Leren over het verschil tussen wel en niet met feitenmateriaal onderbouwde informatie

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Stel een onderwerp aan de orde dat recent in het nieuws is geweest, zodat het merendeel van de leerlingen daar al mee bekend is. Als alternatief kunt u ook gebruik maken van de voorbeelden van bronnen (zie Materialen voor de workshop). Leg kort de achtergronden van de kwestie uit, en deel vervolgens het materiaal aan de leerlingen uit. Het materiaal dient te bestaan uit een serie fragmenten uit artikelen uit verschillende bronnen die uitspraken over de kwestie bevatten. Elk fragment dient voorzien te zijn van een bronvermelding.

Geef een korte inleiding over het beoordelen van de betrouwbaarheid van een bron, waarin u ingaat op het belang van een dergelijke beoordeling en de werkwijze. Voor het beoordelen van de betrouwbaarheid van informatie moeten leerlingen zichzelf een aantal belangrijke vragen stellen, zoals:

- Is het een feit dat kan worden geverifieerd, of is het een mening?
- Als het een mening is, wordt deze dan onderbouwd met een feit? (Is er wetenschappelijk bewijs?)
- Stemt de interpretatie echt overeen met de geleverde feiten? Zijn argumenten die de interpretatie tegenspreken in overweging genomen? Is de bewijsvoering waarop de informatie is gebaseerd solide en duidelijk?
- Als het een feit is, is dit afkomstig uit een betrouwbare bron? Waar komt het bewijs vandaan? Is de bron geloofwaardig? Is het bronmateriaal geschreven door een deskundige?

- Is er mogelijk sprake van vooringenomenheid of partijdigheid? Heeft de persoon die het bewijs levert voordeel van de informatie? Heeft de persoon/instelling de verplichting om objectief te zijn?

Deze lijst kan worden uitgedeeld aan leerlingen in de vorm van een schema aan de hand waarvan zij bronnen kunnen beoordelen (zie Materialen voor de workshop), of zichtbaar blijven op een dia van een PowerPointpresentatie.

De bedoeling is dat de leerlingen nu zelf op basis van de genoemde criteria de betrouwbaarheid en het waarheidsgehalte van elk fragment beoordelen. De leerlingen kunnen bijvoorbeeld voor elke vraag waarvoor het fragment een positieve score behaalt een ster uitdelen. Vervolgens kan de lijst van fragmenten samen met de bronnen worden weergegeven op het schoolbord of whiteboard en kunt u deze met de klas als geheel bespreken. U kunt daarbij twee fragmenten als voorbeeld gebruiken en aan de leerlingen vragen of het antwoord op elke vraag aangeeft dat de informatie betrouwbaar is. Na het voorlezen van elk fragment vraagt u aan de leerlingen in hoeverre zij denken dat de uitspraak geldigheid heeft en waarom.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

After the activity, ask the students the following questions:

- Hoe makkelijk is het volgens jullie om de geldigheid van een uitspraak vast te stellen?
- Welke bron is volgens jullie het meest betrouwbaar?

- Welke bronnen zijn volgens jullie niet zo makkelijk te vertrouwen?
- Zijn er onderwerpen/gebieden waarvoor het makkelijker is om betrouwbare informatie te verkrijgen?
- Hebben jullie het idee dat jullie na de workshop van vandaag een andere kijk hebben gekregen op de geldigheid van iets wat je leest?

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- U kunt ook gebruik maken van feiten en meningen rond slechts één recente gebeurtenis waarover in de media is gerapporteerd. Afhankelijk van het niveau en de leeftijd van de leerlingen kunnen andere feiten en meningen worden gebruikt die sterker gerelateerd zijn aan de klas.

Materiaal

- Hand-outs van het schema voor de beoordeling van bronnen (zie Materialen voor de workshop).
- Gedrukte exemplaren van een reeks fragmenten verkregen uit verschillende bronnen van diverse gradaties van geloofwaardigheid, en/of een PowerPointpresentatie met de fragmenten. In alle materialen moet een onderwerp worden besproken dat onlangs in de media is geweest, zodat de meeste leerlingen er tot op zekere hoogte al mee bekend zijn. In het ideale geval betreft het een enigszins controversiële

kwestie, zodat er van ten minste twee tegengestelde invalshoeken sprake is en mogelijk ook van tegenstrijdige belangen. In de reeks fragmenten dienen verschillende, liefst tegengestelde uitspraken met betrekking tot het onderwerp te worden gedaan. Ook is het van belang dat het materiaal evenwichtig is en opvattingen van beide kanten bevat. Ten slotte moet het materiaal afkomstig zijn uit bronnen van verschillende geldigheid, kwaliteit en richtingen van partijdigheid. Bijvoorbeeld:

- Wetenschappelijk artikel
- Wetenschappelijk verslag
- Review van wetenschappelijke verslagen
- Overheidsrapport
- Wikipedia
- Krantenartikel
- Belangrijke buitenlandse krant
- Document of website van ngo
- Onafhankelijk ngo-rapport
- Tv- of radio-uitzending
- Reacties op YouTube
- YouTube-video
- Een Facebook-pagina/Een reactie op Facebook
- Tweets
- Website van een groep die betrokken is bij een kwestie/Website van activisten
- Geruchten

- Bij elk fragment dient informatie over de bron te worden gegeven.

- Als alternatief kunt u ook kopieën gebruiken van de voorbeelden van bronnen (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- De activiteit staat op zichzelf, en kan in geval van tijdgebrek ook worden overgeslagen zonder dat dit gevolgen heeft voor andere oefeningen. De oefening kan ook worden uitgebreid naar een volledige extra workshop van 45 minuten.

AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE

Doelen van de activiteit

- Evalueren van de boodschap die leerlingen meenemen uit de sessie
- Begrijpen van de belangrijkste onderdelen van de workshop:
  - Begrijpen van het concept 'kritische ruimdenkendheid' en 'vooringenomenheid'
  - Minder dogmatisch worden
  - Vergroten van de weerstand tegen de neiging om bevestiging van verwachtingen te zoeken
  - Inzicht krijgen in de factoren die kunnen leiden tot automatisch oordelen
  - In staat zijn weerstand te bieden aan automatische oordelen en over deze oordelen na te denken
  - Versterken van het kritisch denkvermogen

- Versterken van het vermogen om rationeel te denken
- Verkrijgen van emotionele controle
- Leren om andere invalshoeken in beschouwing te nemen dan het eigen standpunt
- In staat zijn om informatie kritisch te beschouwen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Beschrijving: Schrijf het onderwerp van de workshop (Kritische onbevangenheid) in het midden van het whiteboard of van een groot vel papier, met een cirkel eromheen. Ga de klas rond en vraag alle leerlingen om één woord of zin te geven waarmee voor hun gevoel een aspect van de workshop wordt beschreven. Aan het einde van de activiteit hebben de leerlingen op deze manier gezamenlijk een mindmap gevormd van de belangrijkste kenmerken en woorden die verband houden met kritische onbevangenheid.

Materiaal

- Whiteboard/groot vel papier en stiften.

Informatie voor de docent

- Het doel van deze activiteit is dat de leerlingen reflecteren over de workshop. In het ideale geval worden belangrijke begrippen genoemd als emotionele controle, kritisch denken en mindfulness.
- Om de leerlingen te helpen om woorden te bedenken, kunt u aan het begin van de oefening een klein aantal voorbeelden geven.

WORKSHOPMATERIAAL

Voorbeeldargumenten voor Activiteit 2

Group A

'We willen een verbod instellen op de verkoop van gewelddadige videogames aan jongeren onder 21 jaar.'

1. Als gevolg van gewelddadige videogames kan het geweld onder jongeren toenemen.
2. Als gevolg van gewelddadige videogames kan geweld voor gamers 'normaler' worden.
3. Jongeren zouden het gedrag van gewelddadige personages kunnen gaan imiteren.
4. Gewelddadige videogames worden gebruikt om soldaten te trainen om te doden.

Tegenargumenten (gericht op bovenstaande argumenten):

- Er is geen wetenschappelijk bewijs dat gewelddadige videogames leiden tot een toename van geweld. Is het altijd slecht om gewelddadig te zijn? (argument 1 en 2)
- Geweld wordt mogelijk op dezelfde wijze gestimuleerd door tv, stripboeken en dergelijke. (argument 3)
- Training bij de padvinderij is vergelijkbaar met de training van militairen. In veel landen waren er, of zijn er nog steeds, op school verplichte lessen in zelfverdediging; een bepaalde hoeveelheid gevechtstraining is misschien goed. (argument 4)

Group B

'We zijn tegen het instellen van een verbod op de verkoop van gewelddadige videogames aan jongeren onder 21 jaar.'

1. Ook bij een verbod zullen jongeren nog steeds in staat zijn om aan gewelddadige videogames te komen.
2. Gewelddadige videogames kunnen een uitlaatklep bieden voor stress en boosheid, wat leidt tot minder agressie in het echte leven.
3. Videogames zijn maar videogames; spelers zijn zich echt wel bewust van het verschil tussen een videogame en het echte leven.
4. Er zijn veel jonge mensen die gewelddadige videogames spelen, en slechts enkelen van hen hebben echt een probleem dat gerelateerd is aan geweld.
5. Gewelddadige videogames bieden kinderen de mogelijkheid om te leren hoe ze zich niet moeten gedragen en om een moreel kompas te ontwikkelen.
6. Gewelddadige games verkopen het best; een verbod zou de instorting van de game-industrie tot gevolg hebben.

Tegenargumenten (gericht op bovenstaande argumenten):

- Wanneer jongeren deze games niet langs officiële weg kunnen kopen, dan zullen minder jongeren deze games spelen, ook al zullen sommigen ze toch weten te bemachtigen. (argument 1)

- 🌈 Er is geen bewijs dat games dit effect hebben; en als je niet zo'n goede speler bent, kun je van games ook heel kwaad worden. (argument 2)
- 🌈 Videogames kunnen echter toch wel een negatief effect hebben op jongeren. (argument 3)
- 🌈 Er zijn veel mensen die roken en geen kanker krijgen; de relatie is misschien niet erg sterk, maar kan er toch zijn. (argument 4)
- 🌈 In gewelddadige videogames wordt de speler beloond voor doden, dus het is onwaarschijnlijk dat kinderen op basis van deze games een moreel kompas ontwikkelen. (argument 5)
- 🌈 Waarschijnlijk bevatten de meeste games geweld, dus de kans is groot dat de best verkopende games ook gewelddadig zijn; er zijn echter ook veel goede games met weinig geweld (Sims, Minecraft, Tetris, enz.). (argument 6)

Voorbeeldbronnen voor Activiteit 3

- Specifieke bronnen waarvan de betrouwbaarheid kan worden beoordeeld:
- Artikel in The Guardian: “Akon: I don’t think charities in Africa work” <http://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2015/oct/05/akon-charities-africa-lighting-energy-access>
- Artikel in The Wall Street Journal: “Why Foreign Aid Is Hurting Africa” <http://www.wsj.com/articles/SB123758895999200083>
- Rapport van het Britse parlement: “The Economic Impact and Effectiveness of Development Aid” <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201012/ldselect/ldconaf/278/27803.htm>
- Achtergrondartikel bij een boek en bij de Australische Aid and International Development Workshop: “Does Foreign Aid Really Work?” <http://devpolicy.org/2014-Australasian-Aid-and-International-Development-Policy-Workshop/Papers/Keynotes/Roger-Riddell-Background-Paper.pdf>
- Rapport van het Internationale Monetaire Fonds: “Development Aid and Economic Growth: A Positive Long-Run Relation” <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09118.pdf>
- Opiniestuk over CNN: “Why foreign aid is important for Africa” <http://edition.cnn.com/2010/OPINION/08/13/aid.africa.abugre/>
- Wetenschappelijk artikel door Stephen Kosack: “Effective Aid: How Democracy Allows Development Aid to Improve the Quality of Life” <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X02001778>
- Jaarrapport van Oxfam: https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/story/oxfam_annual_report_2014_-_2015.pdf
- De Facebookpagina van de Advocacy Initiative for Development (AID) <https://www.facebook.com/AIDingAfrica/app/250457581338/>

Algemene bronnen waarvan de betrouwbaarheid kan worden beoordeeld:

- Commentaar op Twitter over liefdadigheidsorganisaties: <https://twitter.com/search?q=chaity&src=typd>
- Wetenschappelijk artikel door Gustav F. Papanek: “Aid, Foreign Private Investment, Savings, and Growth in Less Developed Countries” http://www.jstor.org/stable/1837329?seq=1#page_scan_tab_contents
- Wikipedia-pagina: United States foreign aid https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_foreign_aid#Usage_of_Money_for_Support
- Artikel van een willekeurige website: “Myths about Aid and Charity” <https://www.givingwhatwecan.org/get-involved/myths-about-aid/>

- Artikel in The Washington Post: “Five myths about foreign aid” https://www.washingtonpost.com/opinions/five-myths-about-foreign-aid/2011/04/25/AF00z05E_story.html
- Artikel in The New York Times: “The Truth About Foreign Aid” http://www.nytimes.com/2012/01/27/opinion/the-truth-about-foreign-aid.html?_r=0

Schema voor het beoordelen van bronnen voor Activiteit 3

Kwaliteit van de argumenten:				
Wordt in het stuk een feit vermeld dat kan worden geverifieerd?	Ja +2	Nee	?	Niet van toepassing
Als het een mening is (en niet een feit), worden er feiten geleverd ter ondersteuning (wetenschappelijk bewijs)?	Ja +1	Nee	?	Niet van toepassing
Stemt de interpretatie echt overeen met de geleverde feiten?	Ja +1	Nee	?	Niet van toepassing
Zijn argumenten die de interpretatie tegenspreken in overweging genomen?	Ja +1	Nee	?	Niet van toepassing
Kwaliteit van de bron (waar komt het bewijs vandaan):				
Komen de (ondersteunende) feiten uit een betrouwbare bron?	Ja +1	Nee	?	Niet van toepassing
Beschikt de bron over kennis en ervaring?	Ja +1	Nee	?	Niet van toepassing
Is er mogelijk sprake van vooringenomenheid of partijdigheid:				
Is de informatie voordelig voor degene die het bewijs/de mening geeft?	Ja +1	Nee	?	Niet van toepassing
Heeft de persoon of instelling de verplichting om objectief te zijn?	Ja +2	Nee	?	Niet van toepassing

Betrouwbaarheidsscores				
Bron	1	2	3	4
Score				

WORKSHOP 6: STRIJDEN VOOR DE GOEDE ZAAK

Onderwerp: Politieke zelfredzaamheid 1

LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP

- Verkrijgen van een gevoel van politieke zelfredzaamheid
- Verkrijgen van een gevoel van politieke macht
- Als burger krachtig kunnen optreden door iemand te worden die weet wat er gedaan kan worden en hoe dat te doen, met de motivatie om bij te dragen aan sociaal-politieke verandering
- Verantwoordelijkheid voor een kwestie nemen en de rol van pleitbezorger op zich nemen
- Begrijpen van de concepten van belanghebbenden, besluitvormers, bondgenoten en tegenstanders in het proces van een zaak bepleiten
- In staat zijn om belanghebbenden, besluitvormers, bondgenoten en tegenstanders te identificeren in het proces van een zaak bepleiten
- Verbeteren van de vaardigheid om kwesties vanuit verschillende invalshoeken te beschouwen

VOORBEREIDENDE ACTIVITEIT: KLACHTENSESSIE

Doelen van de activiteit

- Signaleren van een kwestie (goede zaak) en daar de verantwoordelijkheid voor nemen
- Oefenen van het democratische proces van besluitvorming

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 10 minuten

Instructies: Vertel de leerlingen eerst dat zij in deze en de volgende workshop de gelegenheid krijgen om veel van de competenties die ze in eerdere workshops hebben geleerd toe te passen (voor een goede zaak), en dat het doel van de volgende twee workshops is dat de leerlingen zich bewust worden van de manier waarop ze dingen in de wereld kunnen veranderen, te beginnen met zaken in hun eigen directe omgeving (zoals hun school of buurt). Het onderwerp van deze oefeningen is verdeeld over twee lessen, en daarom is het van belang om goede aantekeningen te maken, zodat we de volgende keer meteen de draad weer op kunnen pakken waar we gebleven waren. We beginnen met dingen te ontdekken die jullie zouden willen veranderen. Het is de bedoeling dat de leerlingen tijdens deze oefeningen belangrijke problemen in hun directe omgeving identificeren waaraan iets zou moeten veranderen. U kunt voorbeelden geven van enkele eenvoudige problemen, zoals hondenpoep op straat, ontbrekende

gemeenschapsvoorzieningen (bijv. scholen of kantines) of pesten tijdens de lunchpauze. Geef de leerlingen ongeveer vijf minuten de tijd om in tweetallen of kleine groepen te praten over problemen die zij hebben gesignaleerd.

Deze brainstormsessie kan eventueel worden vervangen door een individuele activiteit waarbij leerlingen ieder voor zich problemen op een rijtje zetten waaraan iets zou moeten veranderen, die zij vervolgens kort presenteren aan de groep. Maak na het verzamelen van de ideeën van de leerlingen een lijst op de flip-over²⁰ en laat hen stemmen om te bepalen welke kwesties zij het meest relevant vinden. Wanneer over alle problemen is gestemd, selecteert de docent de drie kwesties die de meeste stemmen hebben gekregen en die binnen de context van de les ook echt aangepakt kunnen worden. Nadat de drie problemen zijn vastgesteld, kunt u de leerlingen laten kiezen op welke daarvan zij zich willen richten, of de leerlingen op basis van hun eigen voorkeur indelen bij één van de drie problemen zodat drie gelijke groepen ontstaan. Het is van belang dat u geen mening geeft over de problemen. Ook moet u erop toezien dat op de lijst uitsluitend problemen staan uit de directe omgeving waarvoor ook echt actie kan worden ondernomen. Als

bepaalde voorgestelde problemen alleen op nationaal of internationaal niveau kunnen worden aangepakt, kunt u erop wijzen dat dit goede kwesties zijn maar dat u deze pas kunt uitwerken als u eerst informatie heeft verzameld over de betrokken instellingen, wat binnen het uur dat beschikbaar is voor de oefening geen haalbare zaak is. Daarom moet de klas zich voor dit moment richten op een probleem in de directe omgeving; u kunt daaraan toevoegen dat voor kwesties van grotere omvang exact dezelfde procedure kan worden gevolgd.

U kunt dit bereiken door eerst leerlingen die geïnteresseerd zijn in de minst populaire kwestie daarbij in te delen, en daarna te vragen welke leerlingen geïnteresseerd zijn in het tweede probleem van de rangorde. De leerlingen die dan nog overgebleven zijn, worden ingedeeld bij het eerste probleem. Leerlingen die aan hetzelfde probleem werken, gaan bij elkaar zitten en krijgen een blad om groepsaantekeningen te maken (zie Materialen voor de workshop). Op dit blad, dat gedrukt is op A3-formaat, schrijven zij hun namen en hun probleem in de daarvoor bestemde vakken. Het is aan te raden om geen controversiële problemen te kiezen die een scheiding in de klas teweeg zouden kunnen

---

²⁰ Het is van belang dat u geen mening geeft over de problemen. Ook moet u erop toezien dat op de lijst uitsluitend problemen staan uit de directe omgeving waarvoor ook echt actie kan worden ondernomen. Als bepaalde voorgestelde problemen alleen op nationaal of internationaal niveau kunnen worden aangepakt, kunt u erop wijzen dat dit goede kwesties zijn maar dat u deze pas kunt uitwerken als

u eerst informatie heeft verzameld over de betrokken instellingen, wat binnen het uur dat beschikbaar is voor de oefening geen haalbare zaak is. Daarom moet de klas zich voor dit moment richten op een probleem in de directe omgeving; u kunt daaraan toevoegen dat voor kwesties van grotere omvang exact dezelfde procedure kan worden gevolgd.

brengen, in het bijzonder kwesties die op enigerlei wijze samenhangen met ras, etniciteit en religie. Dit om te voorkomen dat de cohesie in de klas verstoord raakt. Een kwestie als gebedsruimtes voor islamitische leerlingen zou bijvoorbeeld niet geschikt zijn voor deze oefening.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

U kunt de volgende vragen gebruiken om het gesprek te sturen en leerlingen te stimuleren na te denken over belangrijke problemen:

- Kun je je een moment herinneren dat je boos was over een probleem in je directe omgeving waar jij en je medeleerlingen/vrienden/vriendinnen last van hadden?
- Zijn er problemen in je directe omgeving die je graag zou willen oplossen, maar je weet niet hoe?
- Welke zaken ervaar jij als ergernissen of problemen op school?
- Wat zou de gemeente volgens jou kunnen doen om verbeteringen in de gemeente te realiseren?
- Zijn er problemen in je directe omgeving waar jij misschien een oplossing voor hebt bedacht?

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

De 'Vorbereidende activiteit' zou een week vóór de volgende activiteiten kunnen plaatsvinden. De bespreking en de selectie van de kwesties kunnen ook buiten het leslokaal plaatsvinden; leerlingen zouden dan voor elke stap van de voorbereidende activiteit gebruik kunnen maken

van de sociale media of een forum. Belangrijk bij deze aanpak is wel dat u als docent erop toe zal moeten zien dat alle leerlingen aan de voorbereiding deelnemen.

Materiaal

- Een flip-over, whiteboard of schoolbord.
- Drie kopieën van het blad voor groepsaantekeningen (zie Materialen voor de workshop), geprint op A3-formaat.

Informatie voor de docent

Deze inleidende activiteit vormt de basis voor de volgende activiteiten. Om ervoor te zorgen dat de workshop voor de leerlingen interessant en relevant blijft, moeten de problemen die in deze activiteit worden gesignaleerd een rol spelen in het dagelijks leven van de leerlingen.

Soms komen de leerlingen onmiddellijk met oplossingen voor deze problemen, die dan niet altijd doordacht of 'redelijk' zullen zijn. Als de leerlingen een 'onredelijk' idee of oplossing hebben, is het de taak van de docent om in plaats van de oplossing te verwerpen, de leerlingen terug te laten gaan naar de kern van het probleem waarvoor zij een 'onredelijke' oplossing voorstelden en samen met hen een 'redelijke' en verdedigbare oplossing te formuleren. Als de leerlingen bijvoorbeeld met het idee komen om een leraar die hen niet bevalt te ontslaan (een oplossing), probeer dan aan de hand van de volgende vraag de kern van het probleem bloot te leggen: Wat doet de leraar dat de antipathie van de leerlingen oproept? Stimuleer de leerlingen om gezamenlijk een oplossing te vinden waar zij achter kunnen staan en die ertoe leidt dat de school leerkrachten kan stimuleren om (in het algemeen)

datgene wat in dit geval fout gaat, te voorkomen. Een ander bruikbaar voorbeeld kan zijn dat de leerlingen grotere tafels willen. Het verbouwen van klaslokalen om grotere meubels te kunnen plaatsen vereist grote investeringen en is derhalve geen 'redelijke' oplossing. Zodra echter het probleem van een overvolle werkruimte is geïdentificeerd, zijn er vele mogelijke en verdedigbare oplossingen, zoals het verwijderen van enkele andere meubels, het verkleinen van de groepsgrootte, het verwerven van externe financiering, het gebruik van alternatieve ruimtes of vormen van instructie, enz.

ACTIVITEIT 2A: MINI-VOORDRACHT MAATSCHAPPELIJKE VERANDERING

Doelen van de activiteit

- Inzicht hebben in de principes van campagne voeren en democratische maatschappelijke verandering
- Inzien dat om maatschappelijke verandering te bewerkstelligen, het noodzakelijk is om te pleiten en te lobbyen voor een zaak, en om andere personen te overtuigen en over de streep te trekken

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 3 minuten

Instructies: Geef een korte voordracht over democratische maatschappelijke verandering op basis van de volgende informatie (en de Powerpointdia's die zijn opgenomen bij de Materialen voor de workshop):

Nu we eenmaal weten wat het is dat ons stoort, kunnen we nadenken over de vraag hoe we dit kunnen verbeteren. Het bepleiten van een zaak

houdt in dat een persoon, of een groep personen, probeert een verandering in attitudes, praktijken en/of beleid tot stand te brengen. In de meeste gevallen zijn campagnes erop gericht om met democratische middelen een positieve verandering te bewerkstelligen. Democratie zou moeten leiden tot het realiseren van de 'wil van het volk'. Daarom zijn democratische campagnes gebaseerd op communicatie, en vaak gericht op het creëren van een draagvlak voor een bepaalde oplossing voor een probleem, door middel van het creëren van bewustwording, interactie met andere mensen, en het aandragen van argumenten en bewijzen voor de vraag waarom en hoe de verandering dient plaats te vinden. Het bepleiten van een zaak kan gericht zijn op 1) beïnvloeding van publiek gedrag en de publieke opinie, en/of 2) verandering van beleid of van publieke praktijken. Bij het bepleiten van een zaak worden veel verschillende strategieën toegepast, omdat de effectiviteit van een strategie afhankelijk is van de gewenste uitkomst. Het met succes bepleiten van een zaak vereist effectieve planning en kan worden uitgevoerd op lokaal, nationaal of internationaal niveau. De eerste fase van het bewerkstelligen van maatschappelijke verandering is het definiëren van een probleem en het nadenken over mogelijke oplossingen die je bereid bent te ondersteunen. De volgende stap is het formuleren van een duidelijke boodschap. De primaire boodschap dient breed, eenvoudig en direct te zijn, maar moet tegelijkertijd ook een duidelijk beeld geven van het onderwerp en de problemen die in je campagne aan de orde worden gesteld. De secundaire boodschappen vormen een ondersteuning van de primaire boodschap en er

wordt in uitgelegd hoe verandering kan worden bereikt. Daarnaast moet de campagne de doelgroep ook antwoord geven op de vraag: 'Waarom heeft dit iets met mij te maken?' Het realiseren van maatschappelijke verandering kan met een verscheidenheid van methoden worden bereikt, zoals inschakelen van de media ter versterking van de bewustwording, lobbyen bij beleidsmakers, steun verkrijgen van mensen met meer macht en financiering zoeken voor projecten of liefdadigheidswerk. Het bepleiten van een zaak kan op lokaal niveau of wereldwijd plaatsvinden, hoewel het vaak moeilijker is om mondiale problemen binnen korte tijd te beïnvloeden. In het proces van het bepleiten van een zaak dient met een aantal punten rekening te worden gehouden:

1. *Doelstellingen: De eerste stap bij het bepleiten van een zaak is het identificeren van het probleem dat je wilt oplossen en wat je wilt bereiken (doelstellingen). Deze doelstellingen moeten haalbaar, specifiek, tijdgebonden en realistisch zijn. Het vervolg van het proces van een zaak bepleiten dient op natuurlijke wijze uit deze doelstellingen voort te vloeien. Ook moet je weten hoe jouw probleem kan worden opgelost (bijvoorbeeld door middel van het bepleiten van de zaak en publieke aandacht). Bovendien is ook het formuleren van specifieke doelen noodzakelijk, om vast te stellen welke acties moeten worden ondernomen en of je wel of niet geslaagd bent in je opzet. Als je doelen niet duidelijk gedefinieerd en moeilijk te*

begrijpen zijn, zal je niet in staat zijn om het probleem op te lossen, of is de oplossing mogelijk niet goed verdedigbaar.

2. *Oorzaak: Bij het zoeken naar oplossingen kan het heel nuttig zijn om te bepalen wat de belangrijkste oorzaak is van het probleem. Bovendien moet je kunnen aantonen dat er echt sprake is van een probleem; hiervoor moet je bewijzen verzamelen. Ook moet je in staat zijn om uit te leggen wat de argumenten ten gunste van de bepleite oplossing zijn.*
3. *Specificiteit: De impact van maatschappelijke verandering is meestal pas merkbaar op de lange termijn, wat betekent dat het enige tijd kan duren voordat een probleem werkelijk is opgelost. Sommige problemen kunnen echter wel snel worden opgelost en hebben vooral op de korte termijn effect. Het is dus van belang om hiermee rekening te houden bij het opstellen van een tijdschema voor het bepleiten van een zaak. Ga ook na of het probleem lokaal, nationaal of internationaal is. Soms is jouw doel slechts een kleine stap op weg naar een grotere maatschappelijke verandering. Stel bijvoorbeeld dat je besluit om alle daklozen in jouw regio van een tent te voorzien. Deze doelstelling kun je uiteindelijk uitbreiden naar het hele land. De stappen in de richting van een groter, lange-termijn doel moeten ambitieus zijn, maar ook haalbaar, en specifiek zijn voor je eigen omstandigheden.*

Materiaal

- De PowerPointdia's over het bepleiten van een zaak die zijn opgenomen in Materialen voor de workshop.

ACTIVITEIT 2B: BESPREKING HET PROBLEEM EN DE DOELEN

Doelen van de activiteit

- Denken in termen van oplossingen
- Begrijpen van het verschil tussen problemen, doelstellingen, handelingen en doelen
- In staat zijn om op basis van een probleem oplossingen en doelen te formuleren
- In staat zijn om een probleem in een bredere context te plaatsen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Op basis van de informatie die bij Activiteit 2A is gegeven, moeten de deelnemers van iedere groep met elkaar alle mogelijke doelen identificeren. Terwijl de groepen dit bespreken, laat u de flowchart zien (zie Materialen voor de workshop). Op basis van het resultaat van de bespreking vullen de groepen de daarvoor bestemde vakken op het blad voor groepsaantekeningen in (zie Materialen voor de workshop).

Vragen voor de bespreking van de activiteit

Bekijk jullie probleem en denk na over de volgende punten:

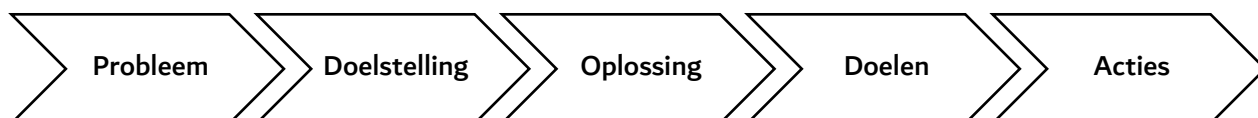
- Wat is het tijdschema voor jullie probleem? (optioneel)
- Wat is de reikwijdte van jullie probleem? Is het alleen een lokaal probleem? Of is het een manifestatie van een grootschaliger probleem? (optioneel)
- Wat is jullie doelstelling?
- Denk na over de veranderingen die nodig zijn om het probleem op te lossen (beleid, publieke gedragingen, praktijken)
- Welke concrete doelen hebben jullie (potentieel haalbaar en voldoende specifiek)?

Materiaal

- Kopieën van het blad voor groepsaantekeningen (zie Materialen voor de workshop), geprint op A3-formaat.
- De PowerPointdia's over het bepleiten van een zaak die zijn opgenomen in de Materialen voor de workshop.

Informatie voor de docent

- Om de leerlingen inzicht te geven in het verschil tussen acties en doelen, kunnen ze de door hun geselecteerde problemen gebruiken om in een paar zinnen de doelen te beschrijven, en daarna de oplossingen.

ACTIVITEIT 3: MINI-VOORDRACHT BELANGHEBBENDEN

Doelen van de activiteit

- Begrijpen wat belanghebbenden zijn
- In staat zijn om de belanghebbenden in specifieke kwestie te identificeren
- Inzien dat er altijd meerdere personen betrokken zijn bij maatschappelijke verandering
- Versterken van de vaardigheden voor kritische onbevangenheid

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal drie minuten

Instructies: Geef de leerlingen de volgende instructies: We weten al wat we willen veranderen en hoe het volgens ons zou moeten zijn, en misschien weten we zelfs al hoe dat zou moeten gebeuren. Maar als we de verandering op een democratische manier tot stand willen brengen, moeten we rekening houden met alle betrokken partijen en hun standpunten en belangen. Een belanghebbende is iedereen die een belang heeft bij een probleem, of daarbij betrokken is. Het bepleiten van een zaak (en campagne voeren) wordt altijd ondernomen door de persoon of personen die direct of indirect getroffen wordt/worden door een probleem, of dit wordt namens hen gedaan. Als niemand zich inzet voor de oplossing van een probleem, zal er niets veranderen. Door samen te werken met andere partijen die betrokken zijn bij een probleem, krijgen mensen meer macht en is er meer kans dat hun inzet effect heeft. Daarom is het essentieel om zoveel mogelijk belanghebbenden te identificeren en erbij te betrekken.

De belangrijkste belanghebbenden zijn degenen aan wie de bepleite verandering direct ten goede komt (zoals kunnen beschikken over een speelplek). Er zijn echter ook mensen of instellingen die voor een verandering pleiten waar zijzelf niet direct voordeel van ondervinden (zoals voorzien in een opvanghuis voor daklozen in de gemeente). Pleitbezorgers die niet direct gevolgen van een probleem ondervinden, kunnen campagne voeren namens de primaire belanghebbenden die wel geraakt worden door het probleem. Bij de meeste maatschappelijke problemen zijn meerdere belanghebbenden betrokken, die verschillende belangen hebben. Om te begrijpen wie de belanghebbenden zijn, dienen de volgende vragen te worden gesteld: 'Wie heeft mogelijk voordeel van de verandering: hoe en waarom?' 'Wie heeft belang bij het handhaven van de bestaande toestand, en waarom?' Hier volgen enkele voorbeelden van belanghebbenden: Een zestienjarige jongen moet binnenkort examens afleggen waarvan afhangt of hij nog verder onderwijs zal volgen of meteen aan het werk gaat. Uiteraard is de uitkomst direct van invloed op de jongen, dus hij is de primaire belanghebbende. Toch zijn er ook veel andere mensen voor wie de uitkomst gevolgen heeft of die belang hebben bij de resultaten van de jongen. Zijn ouders hopen bijvoorbeeld dat hij hard werkt en het goed zal doen, omdat ze willen dat hij later succesvol en gelukkig in zijn werk zal zijn. Anderzijds betekent meer scholing ook dat ze hun zoon langer financieel moeten ondersteunen. Zijn vrienden zijn ook belanghebbenden, omdat ze misschien willen dat de jongen naar dezelfde school gaat als zij, of naar dezelfde werkplek. Zijn

vriendin heeft ook belang bij de situatie van de jongen, want zij wil graag dat hij later een goede baan krijgt en goed zal verdienen om hun toekomstige gezin te kunnen onderhouden, of dat hij zo spoedig mogelijk zelfstandig gaat wonen. Zijn huidige docenten hopen ook dat hij zijn examens goed maakt, omdat dat betekent dat zij goed les hebben gegeven en goede docenten zijn. De examinatoren hebben eveneens een belang in de kwestie, omdat zij verantwoordelijk zijn voor een rechtvaardige en objectieve beoordeling van prestaties. Ook medewerkers van de toekomstige school of toekomstige werkgevers van de jongen hebben een belang in de resultaten van de jongen, omdat deze kunnen inhouden dat de jongen voor hen gaat werken of leerling wordt op hun school. De overheid is ook een belanghebbende bij de resultaten van de jongen, omdat de jongen afhankelijk daarvan in de toekomst een studiebeurs of lening nodig heeft, of financiële bijstand in het geval hij geen werk heeft. Zoals jullie zien, zijn er veel mensen en instellingen, zowel dichtbij als verder weg, op wie het resultaat van de acties van de jongen van invloed zijn en die daar een belang bij hebben. Uiteindelijk zijn het dus allemaal belanghebbenden.

Ook in mondiale vraagstukken zijn er belanghebbenden, bijvoorbeeld als we kijken naar de oliereserves in de wereld. Er zijn wereldwijd veel conflicten over de oliereserves in de wereld, met name over de vraag welk land eigenaar is van de olie. De belangrijkste belanghebbenden zijn waarschijnlijk Venezuela, Saudi-Arabië, Canada en Iran, omdat zij respectievelijk 20%, 18%, 13% en 9% van de wereldwijde oliereserves in

handen hebben. Veel kustlanden bezitten echter een kleine hoeveelheid olie, en hebben daarom ook een belang in de beschikbaarheid van olie in de wereld. Zelfs landen die geen olie hebben zijn belanghebbenden in deze kwestie, omdat ze afhankelijk zijn van olie en dus met andere landen moeten onderhandelen. Zelfs de inwoners van een land zijn belanghebbenden bij de mondiale oliereserves, omdat ze belang hebben bij de prijs en beschikbaarheid van olie voor eigen gebruik. Bovendien zijn er belanghebbenden zoals internationale maatschappijen die geld verdienen aan het gebruik van olie (winning, verwerking, transport, enz.), de chemische industrie waarin olie wordt gebruikt als grondstof, de energiesector met maatschappijen die olie gebruiken en maatschappijen die andere vormen van energieopwekking toepassen, de auto-industrie, milieuorganisaties, instanties, enz.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

Beide vragen zijn optioneel:

- Kunnen jullie nog andere mogelijke belanghebbenden bedenken met betrekking tot de jongen die examen moet doen of tot de problemen rond de oliereserves in de wereld?
- Wie zijn volgens jullie de belangrijkste belanghebbenden in deze situaties?

Materiaal

- De PowerPointpresentatie over belanghebbenden (zie Materialen voor de workshop).

ACTIVITEIT 3B: BESPREKING BELANGHEBBENDEN IN HET GEKOZEN PROBLEEM

Doelen van de activiteit

- Kunnen identificeren van partijen die bij een kwestie betrokken zijn
- In staat zijn om de invalshoeken van de verschillende belanghebbenden te begrijpen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Op basis van de informatie die bij Activiteit 3A is gegeven, wordt binnen elke groep besproken welke belanghebbenden belangrijk zijn met betrekking tot hun probleem (zie Materialen voor de workshop). In het daarvoor bestemde vak op het blad voor groepsaantekeningen schrijven de groepen op welke belanghebbenden belangrijk zijn in relatie tot hun probleem (zie Materialen voor de workshop).

Vragen voor de bespreking van de activiteit

Stel de volgende vragen om de groep op ideeën voor belanghebbenden te brengen:

- Wie heeft een belang bij het probleem of is daarbij betrokken? Wie zijn belanghebbenden in jullie probleem?
- Welke van deze belanghebbenden zou(den) voordeel hebben bij verandering, en hoe en waarom?
- Voor wie zou(den) de kosten van de verandering voelbaar zijn, en hoe en waarom?

Materiaal

- Kopieën van het blad voor groepsaantekeningen (zie Materialen voor de workshop), geprint op grote vellen papier (A3-formaat).
- De PowerPointdia's over belanghebbenden (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- Als de groepen klein zijn, kan de bespreking ook met de hele klas worden gehouden, waarbij de drie groepen elkaar helpen. Het is echter ook mogelijk om de bespreking binnen de groepen te laten plaatsvinden, waarna elke groep hun ideeën overbrengt aan de rest van de klas.

ACTIVITEIT 4A: MINI-VOORDRACHT BELANGHEBBENDEN MET BESLISSINGSBEVOEGDHEID

Doelen van de activiteit

- Inzicht krijgen in het concept van belanghebbenden met beslissingsbevoegdheid
- Inzien dat maatschappelijke verandering altijd voor meerdere personen gevolgen heeft

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal drie minuten

Instructies: Gebruik de volgende informatie om in het kort aan de klas uit te leggen dat

belanghebbenden met beslissingsbevoegdheid de belangrijkste doelgroep zijn bij het bepleiten van een zaak: *De belangrijkste doelgroep bij het voeren van campagne en bepleiten van een zaak zijn de besluitvormers, omdat zij uiteindelijk degenen zijn die een verandering kunnen bewerkstelligen. Bij het bepleiten van een zaak of het voeren van een campagne is de besluitvormer over het algemeen de belanghebbende met de meeste macht, omdat hij/zij in de positie verkeert om een voorstel voor maatschappelijke verandering te kunnen aanvaarden of af te wijzen. De andere belangrijke doelgroep zijn invloedrijke belanghebbenden, omdat besluitvormers vaak naar hen luisteren. Invloedrijke belanghebbenden zijn in staat om jouw inspanningen te ondersteunen of juist te blokkeren, en om die reden moeten zij de tweede doelgroep van je campagne zijn. Invloedrijke partijen kunnen andere groepen en organisaties zijn, vertegenwoordigende organen, leiders van gemeenschappen, beroemdheden, docenten, deskundigen en consumenten. De sleutel tot het creëren van sociale verandering is het identificeren van de besluitvormer(s), want alleen dan is het mogelijk om tot productieve actie met een gunstige uitwerking over te gaan. Het is ook belangrijk om de achtergronden en waarden van de besluitvormers te achterhalen, en de mogelijke obstakels en uitdagingen die de besluitvormers kunnen creëren. Kennis van deze factoren kan bijdragen aan het identificeren van argumenten, methoden en voorstellen die de beleidsmakers zouden kunnen overtuigen. Heel vaak wordt de vrijheid van de besluitvormer ingeperkt door de belanghebbenden die hij/zij tevreden moet stellen. Misschien*

wel de machtigste individuele besluitvormer in de wereld, de president van de VS, kan bijvoorbeeld niet veel bereiken zonder de steun van zijn partij, die op haar beurt afhankelijk is van de steun van kiezers en lobbyisten die de verkiezingscampagne van de partij/de president sponsoren of die claimen dat zij in staat zijn om een groot aantal kiezers te beïnvloeden.

Om een ander voorbeeld te geven: Als de mensen in de gemeenschap schonere straten willen, dan zijn de hondenbezitters de belangrijkste besluitvormers, omdat zij beslissen of zij de hondensoep wel of niet opruimen. De burgemeester zou echter ook een primaire besluitvormer kunnen zijn, omdat hij/zij kan beslissen om geld te besteden aan het dagelijks schoonmaken van de stoepen, aan het inhuren van meer mensen of aan betere reinigingsmethoden. De burgemeester kan ook de gemeenteraad verzoeken om veranderingen door te voeren die het gedrag van hondenbezitters kunnen beïnvloeden, zoals de invoering van een boete voor hondenbezitters die hondensoep niet opruimen, of het bouwen van meer 'hondentoiletten'. In dit voorbeeld zijn de belangrijkste besluitvormers en je belangrijkste doelgroep voor de campagne de hondenbezitters, de burgemeester of de gemeenteraad, afhankelijk van de gekozen oplossing. Zij hebben allen de mogelijkheid om een beslissing te nemen en kunnen daarom worden beschouwd als besluitvormers, afhankelijk van de gekozen oplossing. Een voorbeeld van een andere besluitvormer is wanneer je pleit voor een langere lunchpauze en kortere pauzes halverwege de ochtend en de middag. In dit geval zou de

besluitvormer het schoolhoofd en/of het schoolbestuur zijn.

Na deze mini-voordracht volgt een bespreking (zie Activiteit 4B).

Materiaal

- De PowerPointdia's over belanghebbenden met beslissingsbevoegdheid (zie Materialen voor de workshop).

ACTIVITEIT 4B: BESPREKING BELANGHEBBENDEN MET BESLISSINGSBEVOEGDHEID

Doelen van de activiteit

- In staat zijn om besluitvormers te identificeren en te bepalen welke beslissingsbevoegdheid nodig is om het probleem op te lossen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Nadat u in Activiteit 4A een uitleg hebt gegeven over belanghebbenden met beslissingsbevoegdheid voert elke groep een gesprek om de besluitvormers met beslissingsbevoegdheid voor hun probleem te identificeren. Geef de leerlingen vijf minuten om dit in groepen te bespreken en laat hen daarbij aantekeningen maken op het blad voor groepsaantekeningen (zie Materialen voor de workshop). Vraag hen vervolgens om hun ideeën aan de rest van de klas te presenteren.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

Beantwoord de volgende vragen voor elke oplossing die jullie hebben bedacht voor het probleem:

- Wie heeft de bevoegdheid om beslissingen te nemen? Hoe?
- Hoeveel personen zijn nodig om een verandering te bewerkstelligen, één of meerdere?
- Is het één grote beslissing of zijn het meerdere kleine beslissingen?
- Wie kan de besluitvormers beïnvloeden?

Materiaal

- Kopieën van het blad voor groepsaantekeningen (zie Materialen voor de workshop), geprint op grote vellen papier (A3-formaat).
- De PowerPointdia's over belanghebbenden met beslissingsbevoegdheid (zie Materialen voor de workshop).

Informatie voor de docent

- In het ideale geval hebben de leerlingen de besluitvormers eerder al genoemd (zonder dat zij deze ook echt hebben geïdentificeerd als besluitvormers), namelijk als onderdeel van hun lijst van belanghebbenden die ze bij Activiteit 3B hebben opgesteld. In dat geval hoeven de leerlingen deze personen/instellingen nu alleen nog maar te identificeren als besluitvormers.

ACTIVITEIT 5A: MINI-VOORDRACHT SOORTEN BELANGHEBBENDEN: BONDGENOTEN EN TEGENSTAN- DERS

Doelen van de activiteit

- In staat zijn om bondgenoten en tegenstanders te identificeren bij het bepleiten van een zaak
- In staat zijn om de invalshoeken van de verschillende belanghebbenden in te nemen
- Versterken van de vaardigheden voor kritische onbevangenheid
- Versterken van het kritisch denkvermogen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal drie minuten

Instructies: Geef de leerlingen de volgende uitleg: *In bijna alle gevallen ontmoet je bij het bepleiten van een zaak of het voeren van campagne groepen of individuen die tegenstanders van je zaak zijn. Als dit niet het geval was, zouden de problemen al zijn opgelost. Er zijn zelfs tegenstanders van oplossingen voor problemen die op het eerste gezicht iedereen wel wil veranderen, omdat er bij maatschappelijke verandering nu eenmaal altijd wel iemand is voor wie die verandering nadelige gevolgen heeft (iedereen is het er waarschijnlijk over eens dat niemand zou mogen sterven door ondervoeding, maar de meeste mensen zouden toch in opstand komen wanneer ze worden gedwongen om te betalen voor eten voor iedereen die het nodig heeft). Het is daarom van belang om, indien mogelijk, ook altijd*

de bedenkingen en zorgen van tegenstanders te identificeren en daarop in te gaan. Het is belangrijk om bij het bepleiten van een zaak zowel bondgenoten als tegenstanders te betrekken. Op die manier kun je tot een gezamenlijke oplossing komen en de steun verkrijgen van degenen die invloed hebben op besluitvormers. Door bondgenoten erbij te betrekken kan je hen mobiliseren om hun steun te betuigen. Het betrekken van tegenstanders bij je zaak kan ertoe leiden dat zij van mening veranderen. Ook kunnen zij dan hun – vaak terechte – zorgen met betrekking tot een voorgestelde oplossing uiten, waar voorstanders vervolgens weer op in kunnen gaan. Om de tegenstander van de voorgestelde oplossing te overtuigen, is het belangrijk om de motieven van de tegenstander te begrijpen. Je kunt daar dan op reageren met tegenargumenten.

Materiaal

- De PowerPoint dia's over soorten belanghebbenden (zie Materialen voor de workshop).

ACTIVITEIT 5B: BESPREKING SOOR- TEN BELANGHEBBENDEN: BONDGE- NOTEN EN TEGENSTANDERS

Doelen van de activiteit

- In staat zijn om bondgenoten en tegenstanders te identificeren
- In staat zijn om de invalshoeken van de verschillende belanghebbenden in te nemen

- Versterken van de vaardigheden voor kritische onbevangenheid
- Versterken van het kritisch denkvermogen
- Verbeteren van de vaardigheid om kwesties vanuit verschillende invalshoeken te beschouwen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Laat elke groep de specifieke bondgenoten en tegenstanders met betrekking tot het door hen gekozen probleem identificeren en opschrijven, en vraag hen na te denken over het standpunt van de tegenstanders. Vraag elke groep om ten minste twee mogelijke tegenstanders/bondgenoten te identificeren van de door hen voorgestelde maatschappelijke verandering. De leerlingen kunnen hun antwoorden opschrijven op het blad voor groepsaantekeningen (zie Materialen voor de workshop).

Bespreek de antwoorden daarna kort met de hele klas en beoordeel of de groepen elkaar kunnen helpen. Ook is het belangrijk dat u de groepsaantekeningen inzamelt om ze te bewaren, of de leerlingen instrueert de aantekeningen te bewaren, omdat ze deze in de volgende workshop weer nodig hebben. Geef de leerlingen tevens de opdracht zich af te vragen hoe de verschillende belanghebbenden tegen het probleem aankijken, en stimuleer hen (als ze daartoe gemotiveerd zijn) om dit aan de belanghebbenden te vragen. Als u de papieren met aantekeningen inneemt, is het goed om deze voor de leerlingen

te kopiëren zodat zij een exemplaar in hun bezit hebben en er nog over na kunnen denken.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

- Probeer even in de schoenen te staan van elke belanghebbende op jullie lijst:
  - Steunen zij de verandering of willen zij de situatie houden zoals die nu is? Waarom, wat zijn hun redenen?
  - Als zij voorstander zijn van een bepaalde oplossing, zou dat dan dezelfde oplossing zijn als die van jullie, of een andere? Hoe kunnen we dit verklaren?
- Wie is jullie natuurlijke bondgenoot in deze kwestie? Zijn er bondgenoten die zich al inzetten voor de verandering, of voor vergelijkbare bredere kwesties? Zijn er instellingen met de taak om zich met dit probleem bezig te houden? Organisaties? Begunstigden? Zijn er passieve bondgenoten die kunnen worden gemobiliseerd?
- Wie heeft belang bij het handhaven van de bestaande toestand, en waarom? Wat zou hen kunnen overtuigen van het tegendeel?

Materiaal

- Kopieën van het blad voor groepsaantekeningen (zie Materialen voor de workshop), geprint op grote vellen papier (A3-formaat).
- De PowerPoint dia's over speciale belanghebbenden (zie Materialen voor de workshop).

AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUS- SIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE

Doelen van de activiteit

- Evalueren van de boodschap die leerlingen meenemen uit de sessie
- Begrijpen van de belangrijkste onderdelen van de workshop:
  - Verkrijgen van een gevoel van politieke zelfredzaamheid
  - Verkrijgen van een gevoel van politieke invloed
  - Als burger krachtig kunnen optreden door iemand te worden die weet wat er gedaan kan worden en hoe dat te doen, met de motivatie om bij te dragen aan sociaal-politieke verandering
  - Verantwoordelijkheid voor een kwestie nemen en oefenen van het proces van een zaak bepleiten
  - Begrijpen van de concepten van belanghebbenden, besluitvormers, bondgenoten en tegenstanders in het proces van het bepleiten van een zaak
  - In staat zijn om belanghebbenden, besluitvormers, bondgenoten en tegenstanders te identificeren in het proces van een zaak bepleiten

- Verbeteren van de vaardigheid om kwesties vanuit verschillende invalshoeken te beschouwen

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 3 minuten

Instructies: Geef alle leerlingen de opdracht om drie dingen op te schrijven die ze van deze les hebben geleerd. Verzamel daarna de briefjes en lees de belangrijkste punten voor. U kunt ook zaken toevoegen die niet door de leerlingen zijn genoemd.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- In plaats van dat u de leerlingen hun opmerkingen laat bewaren, kunt u dat ook voor de leerlingen doen.

Materiaal

- Papier.

Informatie voor de docent

- Het is van belang dat u benadrukt dat de leerlingen de belangrijkste dingen moeten opschrijven die ze tijdens deze les hebben geleerd, dingen waarvan ze denken dat ze die in hun leven vaker gaan gebruiken.

WORKSHOPMATERIAAL

Blad voor groepsaantekeningen Activiteit 1, Activiteit 2 Activiteit 3B

De wereld veranderen

Namen:

Activiteit 1: Analyse van het probleem en de oplossing
Wat is jullie probleem?
Wat is de reikwijdte van jullie probleem? Is het een lokaal probleem of een manifestatie van een grootschaliger probleem?
Activiteit 2: Het probleem en de doelen
Wat is de oplossing die jullie voorstellen?
Welke veranderingen zijn nodig zijn om jullie oplossing uit te voeren (beleid, publieke gedragingen, andere praktijken)?
Welke concrete doelen zouden jullie moeten hebben (potentieel haalbaar en specifiek)? (optioneel)
Wat is het tijdsbestek van jullie probleem (dagen, weken, maanden of jaren)?
Activiteit 3: Belanghebbenden
Wie heeft een belang bij het probleem of is daarbij betrokken? Schrijf elke persoon of instelling die jullie kunnen bedenken op die gevolgen van het probleem of de oplossing ondervindt. Probeer te bedenken op welke wijze ieder van hen voordeel zou kunnen hebben van de verandering (en/of van de huidige situatie), en ook of de verandering misschien negatieve gevolgen voor hen heeft (noteer een + en/of – achter elke belanghebbende).

Activiteit 4: Belanghebbenden met beslissingsbevoegdheid
Wie heeft de bevoegdheid om beslissingen te nemen?
Hoeveel personen zijn nodig om een verandering te bewerkstelligen, één of meerdere?
Wat is daarvoor nodig? Een eenmalige grote beslissing of een proces dat bestaat uit verschillende kleinere beslissingen?
Wie beïnvloedt de besluitvormers?
Activiteit 5: Speciale belanghebbenden: Bondgenoten en tegenstanders
Ga even in de schoenen te staan van elke belanghebbende op je lijst:
Steunen zij de verandering of willen zij de situatie houden zoals die nu is? Zo ja, waarom? Wat is mogelijk hun gedachtegang?
Als zij voorstander zijn van een bepaalde oplossing, zou dat dan dezelfde oplossing zijn als die van jullie, of een andere? Zo ja, waarom? Hoe?
Wie is jullie natuurlijke bondgenoot in deze kwestie? Zijn er bondgenoten die zich al inzetten voor de verandering, of voor vergelijkbare bredere kwesties? Zijn er instellingen met de taak om zich met dit probleem bezig te houden? Organisaties? Begunstigden?
Zijn er passieve bondgenoten die kunnen worden gemobiliseerd?
Wie heeft belang bij het handhaven van de bestaande toestand, en waarom? Welke argumenten kunnen hen overtuigen van het tegendeel?

De wereld veranderen

Workshop 6

STRIJDEN VOOR DE GOEDE ZAAK

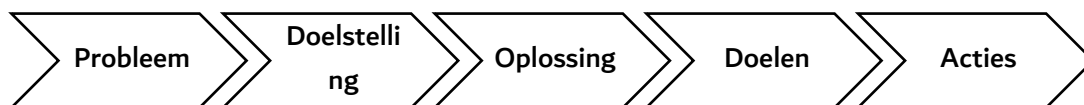

Probleem

Iets op school of in de buurt waar we last van hebben

Als we grote, mondiale kwesties willen oplossen, zijn de regels hetzelfde. In dat geval zijn er wel veel meer details waar rekening mee moet worden gehouden en moet veel meer informatie worden verzameld. Omdat we maar twee uur hebben, richten we ons op lokale kwesties waarvoor we de meeste informatie al hebben.

Stappen in de campagne

Probleem: Iets dat op dit moment verkeerd is

Doelstellingen: Hoe het in het ideale geval zou zijn

Oplossingen: Realistische verandering waarmee we ons van het probleem naar onze doelstelling kunnen verplaatsen

Doelen: Specifiek doel dat voortkomt uit de doelstelling (bijv. 20% minder hondenpoep op straat)

Acties: Iets dat we kunnen doen om de oplossing uit te voeren

Belanghebbenden

- Iedereen die gevolgen ondervindt van de situatie
- Iedereen die gevolgen ondervindt van het probleem en iedereen die gevolgen ondervindt van de oplossing (positief of negatief)

Speciale belanghebbenden

- Besluitvormers
- De uiteindelijke doelgroep van de campagne
- Besluitvormers zijn niet helemaal vrij: ze moeten rekening houden met degenen van wie ze afhankelijk zijn. Hondenbezitters staan bijvoorbeeld onder invloed van de politie en hun burens; de burgemeester moet rekening houden met de raad, kiezers, lokale ondernemers, politieke partijen, enz.

Speciale belanghebbenden

BONDGENOTEN

- Vanwege hun belangen zullen zij de oplossing waarschijnlijk ondersteunen
- We kunnen hen mobiliseren

TEGENSTANDERS

- Vanwege hun belangen zullen zij waarschijnlijk tegen de oplossing zijn
- Als we inzicht hebben in hun beweegredenen, kunnen we ze misschien overreden, hen tevreden stellen of hen overtuigen door middel van argumenten

WORKSHOP 7: TIJD VOOR VERANDERING

Onderwerp: Politieke zelfredzaamheid 2

LEERDOELEN VAN DE WORKSHOP

- Verkrijgen van een gevoel van politieke zelfredzaamheid
- Verkrijgen van een gevoel van politieke invloed
- Als burger krachtig kunnen optreden door iemand te worden die weet wat er gedaan kan worden en hoe dat te doen, met de motivatie om bij te dragen aan sociaal-politieke verandering
- Verder versterken van de vaardigheden om een zaak te bepleiten
- Inzien hoe je met de vaardigheden die je tijdens alle workshops hebt geleerd, effectief oplossingen en strategieën kunt creëren
- Verwerven van feitelijke politieke competenties

ACTIVITEIT 1: MINI-VOORDRACHT CAMPAGNEMETHODEN

Doelen van de activiteit

- Inzicht krijgen in de mogelijke methoden om campagne te voeren
- In staat zijn om manieren om verandering teweeg te brengen te identificeren

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Houd een voordracht over methoden om campagne te voeren in relatie tot de

voorafgaande workshop. Geef elke groep de groepsaantekeningen terug en zeg dat je verder wilt gaan waar jullie vorige les zijn gestopt: *Inmiddels weten we wat het probleem is, wat we willen aanpakken, welke oplossing we hebben gekozen, en wie de belanghebbenden zijn. We weten wie onze potentiële bondgenoten en tegenstanders zijn, wat voor soort tegenwerpingen de tegenstanders zouden kunnen maken en hoe we daarop kunnen reageren. Nu kunnen we deze kennis omzetten in een plan voor onze campagne.*

Het doel van de campagne zal vaak zijn om besluitvormers te beïnvloeden, hetzij door ze rechtstreeks te overtuigen, hetzij door het mobiliseren van bondgenoten die hun beslissing kunnen beïnvloeden, of door een compromis te vinden dat de invloedrijke oppositie tevreden stelt of hen zelfs verandert in bondgenoten. Er is niet één beste manier om een zaak te bepleiten. Dat hangt af van wie de besluitvormer(s) is (zijn), naar wie zij luisteren, wie hen kunnen beïnvloeden, en wie de belanghebbenden zijn – bijvoorbeeld je natuurlijke bondgenoten/tegenstanders – en of ze moeten worden gemobiliseerd, enz. Groepen die campagne voeren voor een verandering, kunnen kiezen uit twee soorten benaderingen om de beleidsmakers te overtuigen: 1) een directe benadering (rechtstreeks met de besluitvormer communiceren), of 2) een indirecte benadering (degenen overtuigen die macht hebben over besluitvormers; bijvoorbeeld posters ophangen waarop de hondenbezitters worden aangesproken of die gericht zijn op de

burgemeester om hem te overtuigen boetes in te voeren voor slordige hondenbezitters).

Geef aan de hand van de PowerPointdia's (zie Materialen voor de workshop) een korte presentatie over methoden om democratische macht uit te oefenen en je stem te laten horen (bijv. door middel van petitie's, brieven, campagnes of lobbyen, via vertegenwoordigers, enz.).

De meest effectieve aanpak is afhankelijk van de context en het probleem dat je wilt oplossen. Het is belangrijk om je af te vragen: wie willen we overtuigen/veranderen? Wat zou hen overtuigen? Hoe kunnen we dat het beste overbrengen? Welke hulpmiddelen hebben we (bondgenoten, communicatiekanalen)? Op basis van de antwoorden op deze vragen kun je een effectieve strategie bepalen. Strategieën bestaan meestal uit de volgende elementen:

- 1. Bewijs opbouwen dat de boodschap onderbouwt: Met dit bewijsmateriaal kun je: 1) de besluitvormers ervan overtuigen dat er een publieke behoefte bestaat aan een oplossing; 2) de besluitvormers en andere belanghebbenden ervan overtuigen dat de voorgestelde oplossing goed is (effectief); en 3) je tegenstanders ervan overtuigen dat de voorgestelde oplossing hun belangen niet zal schaden. Mensen vragen een petitie te ondertekenen kan bijvoorbeeld een manier zijn om besluitvormers ervan te overtuigen dat er in de gemeenschap steun is voor een bepaalde verandering. Dit is van belang om hen ervan*

te overtuigen dat de kwestie relevant is. Dat maakt de kans groter dat zij het probleem serieus zullen nemen en actief zullen proberen er iets aan te doen. Ook een goede manier is laten zien dat de voorgestelde oplossing ergens anders heel goed heeft gewerkt.

- 2. Creëren van bewustwording: De media spelen een belangrijke rol bij het vormen en beïnvloeden van attitudes en het gedrag van mensen. Kies daarom die media uit waarmee je jouw doelpubliek bereikt. Welk type media je ook gebruikt, zorg ervoor dat je enthousiast, zelfverzekerd, duidelijk en precies bent over je probleem. Organiseer een evenement waarin het probleem wordt geschetst (bijv. een toneelstuk, concert, debat, enz.). Hiermee kun je de publieke bewustwording vergroten.*
- 3. Overbrengen van de verandering die je bepleit aan de besluitvormers: Een grotere bewustwording creëren via de media is belangrijk. Wanneer je echter een politieke verandering bepleit, is het minstens net zo belangrijk om de voorgestelde verandering over te brengen aan de beleidsmakers, omdat zij over de macht beschikken om de verandering te bewerkstelligen. Voorbeelden van beleidsmakers zijn lokale vertegenwoordigers, politici en leiders. Je kunt rechtstreeks communiceren met de beleidsmakers (bijv. via petitie's of op bijeenkomsten), maar je kunt dat ook indirect doen, via vertegenwoordigers of*

belangrijke belanghebbenden en/of via bondgenoten waarmee beleidsmakers rekening moeten houden.

4. *Vormen van coalities en lobbyen met bondgenoten: Het is belangrijk om coalities te vormen met bondgenoten om meer steun te verkrijgen voor je probleem. Bovendien is het niet altijd mogelijk om beleidsmakers direct te beïnvloeden. In dat geval is het van belang dat je met bondgenoten communiceert en hun steun verkrijgt, zodat zij in jouw plaats de beleidsmakers kunnen beïnvloeden. Dit is misschien ook effectiever, omdat de bondgenoten mogelijk meer invloed hebben op de beleidsmakers.*

Het is van belang dat je bij al deze activiteiten alle relevante belanghebbenden betreft, en dat je mensen op de hoogte houdt van je plannen en vorderingen. Streef ernaar om samenwerkingsverbanden aan te gaan met gerelateerde partijen en individuen. Bedenk dat verschillende activiteiten verschillende mensen aantrekken; daarom is het belangrijk om mensen op verschillende manieren te benaderen. Zorg er echter wel voor dat je bij deze gevarieerde methoden een consistente boodschap blijft overbrengen, zodat de doelstellingen en aandachtspunten duidelijk en begrijpelijk zijn.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

Voor meer interactie bij de mini-voordracht kunnen de volgende vragen van nut zijn:

- Hoe proberen (groepen) mensen verandering te bewerkstelligen?

- Welke kwesties worden door (groepen) mensen bepleit, en welke methoden gebruiken ze daarbij?

U kunt de leerlingen vragen om alle genoemde methoden op het bord te schrijven.

Materiaal

- De PowerPoint-dia's over campagne voeren (zie Materialen voor de workshop).

ACTIVITEIT 2: ACTIEPLAN

Doelen van de activiteit

- Verkrijgen van een gevoel van politieke zelfredzaamheid
- Verkrijgen van een gevoel van politieke invloed
- Als burger krachtig kunnen optreden door iemand te worden die weet wat er gedaan kan worden en hoe dat te doen, met de motivatie om bij te dragen aan sociaal-politieke verandering
- Begrijpen hoe maatschappelijke verandering op democratische wijze tot stand kan worden gebracht

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 20 minuten

Instructies: Op basis van de problemen waarop elke groep zich tijdens de vorige workshop heeft gericht, gaat elke groep nu een beknopt actieplan schetsen om het probleem te veranderen. Wijs de leerlingen erop dat hun actieplan kort en duidelijk moet zijn, maar tegelijkertijd ook goed uitgewerkt en nauwkeurig ten aanzien van de

doelstellingen. Zorg ervoor dat de leerlingen daarbij alle vormen van communicatie overwegen om de juiste mensen aan te spreken (bijv. brieven, e-mails, interviews, radio en petitie). De leerlingen dienen daarbij de stappen van de workshop te volgen en elke stap van het proces van het bepleiten van een zaak zorgvuldig te overwegen. Nadat de groep een actieplan heeft geschetst, treedt één persoon van elke groep als woordvoerder op en legt het actieplan uit aan de rest van de klas. Dit zou een zeer korte presentatie van ongeveer 1,5 minuut per groep moeten zijn, met tijd voor enkele korte vragen van andere leerlingen. Daarna stimuleert u de leerlingen om hun plan in daden om te zetten.

Vragen voor de bespreking van de activiteit

De volgende vragen kunnen de leerlingen op weg helpen bij het ontwikkelen en presenteren van hun actieplannen:

- Wat is het probleem/de situatie?
- Wat zijn jullie doelstellingen en doelen?
- Wie zijn jullie belanghebbenden en wat is jullie doelpubliek?
- Welke kernboodschappen hebben jullie nodig om jullie speciaal op jullie doelpubliek te richten?
- Op welke wijze gaan jullie communiceren om het doelpubliek te overtuigen?

Alternative ways to conduct the activity

- Als er genoeg tijd is, kunnen de groepen onderling van probleem wisselen, zodat de andere groepen hun inbreng kunnen geven voor de beste strategie en het meest geschikte actieplan. Er moet dan

wel voldoende tijd zijn voor de groepen om elkaars ideeën te beoordelen en elkaar feedback te geven.

- Als er veel groepen zijn of als er weinig tijd over is, kunnen de groepen ook de opdracht krijgen een poster op A2/A3-formaat te maken met een overzicht van hun boodschap en de wijze waarop ze een verandering teweeg willen brengen. Deze kunnen dan in de ruimte worden opgehangen of neergelegd zodat alle leerlingen elkaars werk kunnen beoordelen.

Materiaal

- Een groot vel papier voor elke groep om hun actieplan op te schrijven.

Informatie voor de docent

- Het is van belang dat de docent de leerlingen stimuleert om hun plan uit te voeren.

AFSLUITENDE ACTIVITEIT: DISCUSSIE EN EVALUATIE VAN DE SESSIE

Doelen van de activiteit

- Begrijpen van de boodschap die leerlingen meenemen uit de sessie
- Bewust worden van de belangrijkste onderdelen van de workshop:
  - Verkrijgen van een gevoel van politieke zelfredzaamheid
  - Verkrijgen van een gevoel van politieke invloed

- Als burger krachtig kunnen optreden door iemand te worden die weet wat er gedaan kan worden en hoe dat te doen, met de motivatie om bij te dragen aan sociaal-politieke verandering
- Verder versterken van de vaardigheden om een zaak te bepleiten
- Inzien hoe je met de vaardigheden die je tijdens alle workshops hebt geleerd, effectief oplossingen en strategieën kunt creëren

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 5 minuten

Instructies: Ten eerste moet de bespreking gericht zijn op de vraag 'wat hebben we geleerd?' van (elke oefening van) deze laatste workshop. Ten tweede moet tijdens de bespreking worden ingegaan op de vraag 'wat hebben we geleerd?' in termen van het hele lesprogramma. Laat de leerlingen in een kring gaan zitten en vraag een willekeurige leerling iets te noemen wat hij/zij heeft geleerd van de workshops. De leerling kiest vervolgens in welke richting deze vraag in de kring rond gaat, waarna alle leerlingen om de beurt iets noemen wat ze geleerd hebben.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- U kunt de leerlingen vragen op te schrijven wat de drie leukste, nuttigste of

interessantste dingen zijn die ze van het programma hebben geleerd, en deze vervolgens bespreken.

AFSLUITENDE ACTIVITEIT VAN HET LESPROGRAMMA: EVALUATIE

Beschrijving van de activiteit

Duur: Minimaal 15 minuten

Instructies: Leerlingen vullen individueel de evaluatieformulieren in.

Alternatieve manieren om de activiteit uit te voeren

- U kunt ook meer tijd besteden aan de activiteiten en de evaluatie van de laatste workshop. Voer in dat geval de evaluatie in een aparte les uit, maar wel zo snel mogelijk na voltooiing van het lesprogramma. In het geval van een externe trainer dient deze dan wel met de docenten/school een regeling te treffen voor het afnemen en verkrijgen van de vragenlijsten.

WORKSHOPMATERIAAL

Powerpointdia's voor Activiteit 1

Workshop 7

AAN DE SLAG!

Campagne voeren

- Verzamelen van bewijzen
- Noodzaak van een oplossing
- Voorgestelde oplossing is goed
- Effectief
- Niet schadelijk
- Creëren van bewustwording
- Overbrengen van de verandering die jullie bepleiten aan de besluitvormers
- Vormen van coalities, lobbyen met bondgenoten

Succesvolle campagne

Succesfactoren:

- Weten wat je wilt bereiken
- Weten hoe je dat moet doen (oplossing)
- Op de hoogte zijn van en rekening houden met de invalshoek van alle belanghebbenden (ook van tegenstanders)
- Duidelijke, overtuigende boodschappen hebben
- Op de juiste manier communiceren van deze boodschappen

Actieplan (wat moet je weten)

- Wat is de voorgestelde verandering?
- Wie kan de noodzakelijke beslissing nemen?
- Hoe kan de besluitvormer worden bereikt?
  - Naar wie luistert de besluitvormer?
  - Publieke opinie
  - Vertegenwoordigers
  - Bondgenoten
  - Lobby's
  - Welke argumenten zijn effectief?
  - Voordelen van de oplossing
  - Zorgen van de tegenstanders

COHESION

*citizenship education
on social inclusion*

cohesion.eu

"Sklad en Park hebben een uitstekend handboek geschreven voor docenten op scholen waar radicalisering van jongeren een reële mogelijkheid is. De oefeningen die zij docenten aanreiken zijn praktisch en bovendien gebaseerd op het meest recente onderzoek. Het boek is geschreven in een heldere stijl zonder technisch jargon. Dit is een zeer waardevolle bijdrage en ik beveel het docenten sterk aan." - **Fathali M. Moghaddam, hoogleraar en auteur van 'The Psychology of Democracy' (2016) en 'The Psychology of Dictatorship' (2013), Georgetown University, Washington DC, VS**

"In een tijd waarin Europa te maken heeft met groeiende maatschappelijke polarisatie en extremisme, hebben Sklad en Park een theoretisch sterk onderbouwd en tegelijkertijd zeer praktisch en toegankelijk handboek geschreven dat gebruikt kan worden om radicalisering tegen te gaan. De verschillende, getoetste benaderingen vormen waardevolle instrumenten voor docenten overal in Europa." - **Dr. Lorenzo Vidino, directeur van het Program on Extremism bij het Center for Cyber and Homeland Security, George Washington University**

"Dit lesprogramma voorziet in een zeer dringende behoefte. Het is een heldere, gestructureerde uiteenzetting van evidence-based educatieve methoden voor het behoeden van leerlingen voor radicalisering, waarbij innovatieve, multidisciplinaire instrumenten toegankelijk worden gemaakt voor reguliere docenten en opleiders. Het is een geweldige bijdrage aan een cruciaal maar nog onvoldoende onderzocht domein, en biedt hoogwaardige materialen voor vele uren onderwijs ter bevordering van sociale cohesie op een belangrijke leeftijd, vooruitlopend op en ter beantwoording van moeilijke vragen over identiteit, empathie en uitbuiting. Dit lesprogramma is gewoon een must voor scholen over de hele wereld!" - **Jonathan Russell, Head of Policy bij Quilliam Foundation, 's werelds eerste denktank tegen extremism**

De auteurs ontwikkelden het Universele Curriculum tegen Radicalisering in Europa (UCARE) als een innovatief programma, uitgaande van het theoretisch kader van burgerschapseducatie en sociaal-emotioneel leren, en met verwijzing naar gevestigde theorieën en empirische bevindingen uit de sociale psychologie. Het doel van het lesprogramma is het versterken van sociale vaardigheden en burgerschapscompetenties, en tegelijkertijd het voorkomen van radicaliseringsprocessen die tot gewelddadig gedrag kunnen leiden. Dit wordt in het programma bereikt door jongeren alternatieve methoden te bieden om te voorzien in hun behoeften en om hun maatschappelijke ongenoegens aan de orde te stellen. Het is een unieke interventie, omdat deze beoogt radicalisering aan te pakken bij de bron, zonder daarbij kwetsbare individuen eruit te lichten of te stigmatiseren. Aangescherpte competenties zijn in het dagelijks leven van groot belang voor jongeren, en worden aan de orde gesteld op een manier waarmee onmiddellijk hun persoonlijk nut duidelijk wordt gemaakt. De handleiding beschrijft zeven opeenvolgende workshops die binnen de reguliere les kunnen worden gegeven, onder leiding van een reguliere docent of een externe trainer. Tevens wordt extra lesmateriaal geboden ter uitbreiding van sessies. Dankzij de stap-voor-stap-instructie voor de docent is de voorbereiding van de workshops eenvoudig. Het geven van de workshop vereist ook geen specifieke deskundigheid op het gebied van de psychologie of een grondige kennis van radicaliseringsprocessen.

<http://www.ucr.nl/academic-program/Research/Terra II/Pages/default.aspx><http://www.ucr.nl/academic-program/Research/Terra II/Pages/default.aspx>

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

